

KRIJGSGESCHIEDKUNDIGE STUDIE OVER DE VERDEDIGING

DER BATAAFSCHE REPUBLIEK IN 1799,

DOOR

G. J. W. KOOLEMANS BEIJNEN.

(Vervolg van N°. 1, bladz. 17.)

Gaan we nu na, welke maatregelen op militair gebied, behalve de reeds voor *Zeeland* gemelde, in den aanvang van het jaar werden genomen.

Allereerst treffen ons dan twee brieven uit DARDENNE'S correspondentie-register.

5 Ventôse an 7 (23 Februari 1799). Au chef de bataillon MÉTROT à la *Haye*.

Je vous envoie ci-joint, citoyen, l'ordre de vous rendre à *Amsterdam* pour y commander la place. Vous voudrez bien faire en sorte d'y être rendu le 6 du courant. Si vous éprouvez quelques difficultés à vous y faire reconnaître, vous pourrez vous adresser au Général en chef BRUNE, qui sera logé au Doel sur le Cingel.

10 Ventôse an 7. Au citoyen MÉTROT, commandant la place d'*Amsterdam*.

Je vous préviens, citoyen, que le Général en chef est dans la nécessité de vous ôter le commandement de la place d'*Amsterdam*; en conséquence vous voudrez bien vous rendre sans délai au quartier-général à la *Haye* pour recevoir de nouveaux ordres.

Terwijl BRUNE dus bezig was, om uitbreiding te bewerken van de verdedigingsmaatregelen voor *Zeeland* (1), schijnt hij het tevens niet ondienstig te hebben geoordeeld, te gelijker tijd eene poging te doen om den Franschen invloed in het noorden van ons land te versterken. In *Bergen op Zoom*, *Zeeland* en de Zuid-Hollandsche eilanden was het Fransche militair gezag overheerschend, in de meeste vestingen en in verschillende open steden waren Fransche commandanten, zooals de Chef de brigade CANTAGRELLE te *Breda*, de Adjudant-Generaal MALHER te *Nijmegen*, de Chefs de bataillon MASSABEAU in *Den Haag*, SOULLAIN te *Gorcum*, PECHELOCHE te 's *Hertogenbosch*, CHARPINON te *Hellevoetsluis*, de Chef d'escadron VILLANTROIS te *Rotterdam*, de Adjoint aux Adjudants-Généraux LEJEUNE te *Grave*. Ook in *Utrecht*, waar

(1) *De Militaire Spectator* 1892, bladz. 326 v. v.

de Generaal GOUVION naast den Generaal VAN BOECOP zijn hoofdkwartier had, deed het Fransche militair gezag zijn invloed gelden.

Amsterdam schijnt, toen HATRY hier Generaal en chef was, een regiment Fransche Cavalerie in bezetting te hebben gehad, hetwelk evenwel nog tijdens diens opperbevel de stad weder had verlaten.

Die fout moest zoo mogelijk hersteld worden, vandaar vermoedelijk aanvankelijk de poging om MÉTROT in die stad tot commandant aan te stellen. Niet onwaarschijnlijk is het, dat de Fransche gezant LOMBARD DE LANGRES, die ons overigens zeer genegen was, daarin de hand heeft gehad. In diens *Mémoires* komt namelijk tweemaal met geheel dezelfde woorden het navolgende voor (1):

BRUNE n'ignora point qu'il me devait le commandement en chef de la Hollande. HATRY, qui commandait avant lui, avait selon moi commis une faute; c'était d'avoir dégarni *Amsterdam*, d'en avoir retiré un régiment de cavalerie française au moment où la Hollande était menacée par l'Angleterre. Ce régiment une fois sorti d'*Amsterdam*, il était presque impossible de l'introduire de nouveau sans s'exposer à un soulèvement. Le général HATRY était un homme respectable, un militaire distingué, aimé du soldat. Avant que de vouloir influencer sur le sort de pareils hommes, il faudrait avoir été à portée de les juger; et où aurais-je pris ces connaissances? était-ce à mon tribunal? J'avais donc une fausse opinion du général HATRY que je croyais faible; les ennemis faisaient des dispositions, je demandai son renvoi; on me laissa le maître d'un nouveau choix; et je demandai le général BRUNE, parce que mon secrétaire particulier, qui l'avait connu, m'en disait monts et merveilles.

Deze voorstelling van de reden, waarom HATRY door BRUNE vervangen werd, komt vrij wel overeen met hetgeen VON BIELEFELD daaromtrent aan FREDERIK WILLEM III gemeld had (2), en het ligt voor de hand, dat de nieuwe Fransche Generaal en chef de zienswijze van LOMBARD trachtte te verwezenlijken.

Van welke zijde de tegenstand tegen de benoeming van MÉTROT is uitgegaan, is mij niet gebleken. Noch de notulen van het U. B., noch de Verbalen van den A. v. O. maken er melding van. Misschien heeft de Municipaliteit van *Amsterdam* zich krachtig doen gelden. Commandant aldaar was de commandant van de Gewapende Burgermacht H. VAN BLOMBERG, aan wien korten tijd daarna, in zijn qualiteit van commandant van *Amsterdam*, door het U. B. een daggeld van f 10 werd toegekend voor 3 maanden, »tot dedommagement voor onkosten en tijdverzuim (3)».

De volgende maand werd door BRUNE nogmaals eene poging gedaan, om

(1) LOMBARD DE LANGRES, *Mémoires* anecdotiques pour servir à l'histoire de la révolution française. Paris, 1823. I. p. 270 et 323.

(2) *De Militaire Spectator* 1891, bladz. 556, noot 1.

(3) Notulen van het U. B. 19 Maart.

in *Amsterdam* vasten voet te krijgen. Toen moest op eenigszins groote schaal verplaatsing van Fransche troepen geschieden. Ter zelfder tijd dat ingekomen berichten op een dreigend gevaar voor *Zeeland* wezen (1), kreeg BRUNE van den Franschen Minister van Oorlog last, troepen naar het observatieleger van *Mainz* te zenden, hetwelk aldaar onder bevel van BERNADOTTE werd samengesteld.

Den 23 Ventôse (13 Maart) schreef DARDENNE daaromtrent aan den Adjudant-Generaal DURUTTE, den chef van den staf van DESJARDINS te *Bergen op Zoom*:

Il a été de toute impossibilité au général en chef d'augmenter le nombre des troupes aux ordres du Général DESJARDINS; il n'a de disponible que le 1er bataillon de la 60e 1/2 brigade, qui est à *la Haye*. Serait-il politique de laisser cette ville sans de troupes francaises?

Il n'a cessé de réclamer la rentrée de celles qui sont en *Belgique*; il a reçu aujourd'hui pour réponse de mettre en marche les bataillons de campagne de la 60e et 72e 1/2 brigades, et les escadrons de campagne des 5e et 11e régiments de Chasseurs. Jugez de notre situation!

A la vérité on annonce la rentrée des troupes détachées en *Belgique*.

In het begin van *Germinal* (1 *Germinal* is 21 Maart) werden die troepen op *Keulen* gedirigeerd. De twee bataljons van de 60ste 1/2 brigade lagen toen in *Den Haag* en *Leiden*, die van de 72e 1/2 brigade in *Nijmegen* en *Grave*; van het 5de Regiment Jagers lagen 2 eskadrons in *Utrecht* (2), van het 11de regiment 2 eskadrons in *Den Haag*, 1 in *Utrecht* en 1 in *Amsterdam*. Tengevolge van dien werden de navolgende dislocatiën gelast. Het 3de (garnizoens-) bataljon der 72ste 1/2 brigade kwam te 's *Hertogenbosch* met het depôt van het 5de regiment Jagers te paard; het 3de (garnizoens-) bataljon van de 60ste 1/2 brigade bleef te *Rotterdam*, met een detachement te *Delft*, en de Grenadier-compagnie in *Den Haag*; het depôt van het 11ste regiment Jagers te paard bleef te *Rotterdam*. DESJARDINS moest een eskadron van het 16de regiment Jagers te paard op *Den Haag* dirigeren ter vervanging van de twee eskadrons van het 11de regiment. Het 3de (garnizoens-) bataljon der 54ste 1/2 brigade vertrok met achterlating der Grenadier-compagnie van *Brielle* naar *Gorinchem*. Van de 42ste 1/2 brigade werd het 1ste bataljon uit *Breda* op *Amsterdam*, het 2de bataljon uit *Breda* op *Utrecht* gedirigeerd, terwijl de commandant dier 1/2 brigade AUBRÉE last ontving onmiddellijk over te gaan tot het formeeren van zijn 3de (garnizoens-) bataljon in laatstgenoemde plaats. De Generaal GOUVION moest van daar detachementen zenden naar *Nijmegen* en *Grave* (die door het vertrek der 72ste 1/2 brigade geheel van Fransche troepen ontbloot waren), »afin de nous

(1) *De Militaire Spectator* 1892, blad. 638.

(2) Vanwaar de beide andere eskadrons afmarcheerden vond ik niet.

conserver ces deux places (1).” In eerstgenoemde plaats vinden we later 4 compn., in laatstgenoemde 2 compn. van het 2de bataljon der 42ste $\frac{1}{2}$ -brigade.

Gedeeltelijk waren bovengenoemde troepenafdeelingen pas uit *België* teruggekeerd, waar zij onder den Generaal BARBOU hadden medegewerkt tot het onderdrukken van den opstand.

DARDENNE had het noodig geoordeeld, den A. v. O. in kennis te stellen met de order van den Generaal en chef aan het 1ste bataljon der 42ste $\frac{1}{2}$ -brigade, om zich naar *Amsterdam* te begeven. Handig weet PIJMAN gebruik te maken van den toestand, om hiervoor uitstel te verkrijgen. Van Fransche zijde was aangedrongen op versterking der troepenmacht van den Generaal DESJARDINS in *Zeeland* en, zooals we weten, was een Bataafsch bataljon daartoe aangewezen, doch onderweg had het tegenbevel ontvangen (2). Het lag dus voor de hand, den Franschen Opperbevelhebber er op te wijzen, dat hij het Fransche bataljon op dat oogenblik beter in *Zeeland* kon gebruiken dan in *Amsterdam*.

Den 20sten Maart werd aan BRUNE geschreven:

Le chef de l'état-major vient de m'informer des mouvements que vous avez ordonné au 1er bataillon de la 42^e $\frac{1}{2}$ -brigade, qui doit se rendre à *Amsterdam* en remplacement des Chasseurs, et de l'impatience avec lequel le Général DESJARDINS attend le bataillon batave que j'avais destiné pour se rendre à *Bergen op Zoom*. Les ordres que j'avais déjà donnés à ce sujet ont dû être contremandés tant à cause du peu de forces qui resteraient pour la défense de l'Yssel après le départ de ce bataillon, attendu que les troupes mobiles (dat zijn de troepen, die voor de expeditie naar *Indië* bestemd waren) ne peuvent être employés à le remplacer, qu'à cause de la difficulté du passage (er was veel ijsgang op de rivieren). Je vous invite en conséquence, Général, de donner vos ordres pour que le 1er bataillon de la 42^e $\frac{1}{2}$ -brigade reste encore quelque temps à *Breda*.

Dienzelfden dag zond DARDENNE contrabericht, dat hij op last van BRUNE een stafofficier had afgezonden, om dat bataljon ter beschikking van den Generaal DESJARDINS te stellen; maar . . . de politiek legde grooter gewicht in de schaal dan de militaire noodzakelijkheid. Mocht dat bataljon al niet naar *Amsterdam* (de wenk scheen begrepen te zijn), dan was het toch nog beter in *Den Haag* dan in *Zeeland*. De A. v. O. had een Bataafsch

(1) Den 23sten Maart meldt DE MAN, commies te *Nijmegen*, dat morgen het Fransche garnizoen in zijn geheel vertrekt en er dan slechts blijft het detachement Bataafsche Artillerie, bestaande uit 18 à 19 man, 1 bombardier en 2 korporaals; en den 27sten Maart schrijft de 1ste Luitenant L. ZWART uit *Grave*, dat op den 24sten het Fransche garnizoen is uitgemarcheerd, de commandant hem het garnizoenscommando heeft overgegeven en de garnizoensdienst door de hier liggende Artilleristen en vrijwillige burgers wordt waargenomen, zoodat de magazijnen te nauwnood kunnen bewaard worden.

(2) *De Militaire Spectator* 1893, blad. 3.

bataljon voor *Zeeland* — zelfs twee — beloofd; hij moest het dus maar zenden. Om niet van te groote inconsequentie te worden beschuldigd, werden de Fransche garnizoenen van *Geertruidenberg*, *Willemstad*, *Steenbergen* en fort *Hendrik* ingetrokken en naar *Zeeland* verplaatst; maar toch bleef de vraag om versterking aanhouden. DARDENNE schreef namelijk den 1 Germinal (21 Maart) aan den A. v. O.:

Le 1er bataillon de la 42e 1/2 brigade que j'avais remis à la disposition du Général DESJARDINS se rendra à *la Haye* pour y tenir garnison (in plaats van het bataljon van de 60e 1/2 brigade, dat vertrekt).

... Vous voyez, citoyen Ministre, qu'il est indispensable que vous envoyez un bataillon batave à *Bergen op Zoom*.

Le Général DESJARDINS, voulant se mettre en mesure dans l'île de *Walchren*, me mande qu'il va retirer nos troupes qui occupent *Geertruidenberg*, *Willemstad*, *Steenbergen* et fort *Henrick*.

De A. v. O. bleef evenwel doof aan dat oor. Herhaaldelijk werd nog om dat Bataafsche bataljon voor *Zeeland* gevraagd; den 28sten Juni schreef DARDENNE nog aan PIJMAN: »Le Général en chef me charge de vous observer qu'il est urgent d'y envoyer enfin le bataillon de troupes bataves qui avait été promis et ensuite quatre fois refusé», PIJMAN zond het niet en het is er ook niet geweest.

Uit *Schouwen* schijnen nog eenige Fransche troepen naar *Walcheren* te zijn verplaatst; althans de Raad der stad *Zierikzee* schrijft den 20sten Maart aan den A. v. O., dat »de chef de brigade FAURE (commandant van de 15de 1/2 brigade), commandeerende de Fransche troepen thans en sinds drie maanden garnizoen houdende in onze stad en het eiland van *Schouwen*, een bewijs van goed gedrag heeft gevraagd voor zijne troepen.»

Het kan hier de plaats geacht worden, een stuk in te lasschen, hetwelk nog betrekking heeft op de maritieme verdediging van *Zeeland*. Den 19den April schrijft de A. v. M. aan het U. B. (1):

De Commissaris Directeur JACOBSON bij het Departement der Marine te *Rotterdam*, op mijne order zich naar *Vlissingen* begeeven hebbende, ten einde de aldaar plaats hebbende armade te regelen, omtrent de defensie der Zeeuwsche kusten tegen eene vijandelijke invasie de vereischte schikkingen te maken en de noodige orders te stellen, heeft mij deswege gerapporteerd, dat hij, met den Franschen Generaal OSTEN in het breede over de defensie van het eiland *Walcheren* gesproken hebbende, van denzelfden had vernomen, dat de defensie te water of de positie der vaartuigen, daartoe geëmployeerd wordende, meestal door hem wierd overgelaten aan de commandanten der Fransche en Bataafsche Zeemacht, en dat hij uit dien hoofde alle schikkingen, tot de voorsz. armade behoorende, communicatief aan de Kapiteins

(1) Secreete Relatieven tot de secreete notulen van het U. B.

ZOETEMAN en DU MESNIL DE L'ESTRILLE had gedemandeerd, dat de zes aangehuurde vischhoekers, bereids tot branders geappropriëerd (1), niet verre van de stad *Vlissingen* in zoodanig eene positie zouden worden geplaatst, dat dezelve tegen de Engelsche schepen, welke niet anders dan met den vloed kunnen binnenkomen, ook van dienzelfden vloed zouden kunnen gebruik maken, om naar dezelve toe te drijven, dat er voorts drie gaffelschepen op de reede van *Vlissingen* zouden geplaatst worden, als twee voor *Rammekens* en een voor het fort *De Haak*, terwijl er drie kanonneerbooten mede voor het fort *De Haak*, en twee voor *Brouwershaven*, mitsgaders een vaartuig voor *Zierikzee*, om de correspondentie met seinen te kunnen houden, zouden worden geposteerd, en eindelijk, dat hij tot de spoedige bemanning der voorsz. vaartuigen en armade bereids eene werving te *Vlissingen* had doen openen en verder daaromtrent de vereischte orders had gesteld.

STORY schrijft in zijne *Verantwoording* (bladz. 33): »Onder de middelen zoo even gemeld (om vóór de landing alles aan te wenden, wat 's lands dierbare belangen en kostbare eigendommen op het efficacieuste konde beschermen en behouden), behoort ook als geen der minste aangemerkt te worden eene propositie, reeds in den voorzomer van 1799 door mij aan den A. v. M. gedaan en strekkende om, aangezien er geene apparentie was tot het effectueeren eener vereeniging van de in de Maas liggende oorlogsschepen met het eskader voor *Texel*, daar de Engelsche vloot, aanmerkelijk sterker dan een der beide eskaders, onafgebroken de gemelde reede blokkeerde, om, zegge ik, de commandanten der alstoen geheel werkeloos voor *Helvoet* liggende schepen met hunne equipages naar *Amsterdam* te zenden, dezelve op de aldaar meerendeels nieuw aangebouwde en gereed liggende schepen van linie te doen overgaan, en alzoo met deze macht die van *Texel* te versterken, waardoor men dezelve eenigszins gelijk bracht met de vijandelijke vloot in de Noordzee, en in alle gevallen eene onderneming tegen de reede voor den vijand dubbel hachelijk, zoo niet (hierbij gevoegd eene geduchte defensie van de landzijde) geheel onuitvoerlijk maakte. Dan hoe wel bedacht men dit voorstel ook betuigde te vinden, kon echter ook hierin aan mijn verlangen niet worden voldaan, naardien het Gouvernement met die schepen (van *Helvoet*) geheel andere oogmerken had. Ik heb deze oogmerken niet gekend. . . .»

Het half verbrand secreet verbaal van den A. v. M. vermeldt omtrent deze aangelegenheid het volgende. Den 12den Maart wordt aan den Schout-bij-Nacht GERVAIS, ter reede van *Hellevoetsluis* commandeerende, geschreven: »De redenen thans niet meer exteerende om de *Scipio* praefe-

(1) Wanneer men nagaat, dat de commies BIJLEVELD te *Veere* eerst den 10den April was aangeschreven, om gedeeltelijk de daartoe benoedigde ingredienten te leveren en dat nog later de rest zou worden toegezonden (Zie *De Militaire Spectator* 1892, bladz. 642), dan kan betwijfeld worden, of die branders al geheel gereed waren, toen JACOBSON te *Vlissingen* was.

rentelijk boven de andere schepen in de Maas met den eersten naar *Texel* te doen vertrekken, wordt de aan U gegeven zeilorder in zooverre gealtereerd dat Gij wel, de omstandigheden, bijzonder ten aanzien van de vijandelijke macht, gunstig zijnde, met de schepen *Oldenbarneveld (Brutus, Juno) Eendracht en Scipio* (naar) *Texel* zult voortzeilen (en) geenszins het laatstgenoemde vooraf op zichzelf (zult doen) vertrekken”.

Den 20sten Maart wordt het antwoord van GERVAIS dd. 15 Maart gelezen, o. a. inhoudende bericht, dat de schepen onder zijne orders eerstdaags zouden gereed zijn, dat de Engelsche vloot zich steeds voor *Texel* en sommige schepen zich voor *Den Briel* vertoonden; en dat hij voornemens was met het naaste springtij naar *Texel* te verzeilen. Twee dagen daarna komt een nieuw bericht dd. 21 Maart, waarin hij meldt, dat na de gegeven orders, om bij het eerstvolgend springtij naar het *Zuiderdiep* te verzeilen, zooveel zwarigheden door de loodsen daartegen waren ingebracht, dat hij van dat voornemen had afgezien en nu het vaarwater zoude doen peilen, langs hetwelk de *Staten-Generaal* in den jare 1797 derwaarts was gezeild, alsmede het zoogenaamde () gat, bewesten het ().

De A. v. M. was met die tijding allesbehalve ingenomen en schreef den 23sten aan GERVAIS o. a.:

Het oordeel of de schepen over *Pampus* kunnen passeeren dan niet moet niet aan de loodsen staan, maar de beslissing hieromtrent moet van den commandant afhangen, en om die reden hadden de loodsen niet moeten verklaren, dat er zoo weinig water was, dat het ondoenlijk was, de schepen over die droogte naar 't *Zuiderdiep* te brengen, maar zij hadden de hoeveelheid water moeten opgeven, ten einde Gij zoudt kunnen beoordeelen of het mogelijk was al dan niet de bekomen orders ten uitvoer te brengen.

In eenen tegengestelden zin brengt men de verantwoordelijkheid van den commandant op die der loodsen over, behalve dat in dat geval 's lands dierbaarste belangen zouden afhangen van de mogelijke onkunde of kwade trouw der loodsen.

Ik kan voorts mijne verbazing niet verbergen, dat een oud en geëxperimenteerd zee-officier eerst de schoonste gelegenheid laat verlopen en daarna bevel geeft aan de binnenloodsen, om 't vaarwater langs hetwelk de *Staten-Generaal* in 1793 (?) naar 't *Zuiderdiep* is gezeild, te doen peilen.

Het verdriet over deze () kring is te gevoeliger, nadat ik uit uwe informatie gezien heb, dat er zich voor ('t gat van) *Goedereede* niet meer bevonden dan twee vijandelijke tweed(ekkers) en een kotter, waardoor Gij U in de mogelijkheid zoudt hebben bevonden, zoo er in tijds de noodige maatregelen genomen waren, aan het vaderland een der gewichtigste diensten te bewijzen.

Het zal U na dit alles niet vreemd dunken, dat ik den Commissaris-Directeur VAN KERCHEM naar *Hellevoetsluis* heb afgevaardigd, om van den toestand van zaken nauwkeurig bericht te bekomen, te minder wanneer Gij in aanmerking neemt, dat ingevalle waarlijk het *Goereesche gat* zoo gesteld

is, als de opgave der loodsen medebrenge, tot voorkoming van nuttelooze en telken jare terugkomende verspilling van tonnen schats, niet alleen de schepen in de Maas dadelijk zouden behooren te worden buiten dienst gesteld en gesloopt, maar ook de werf te *Rotterdam* afgedankt en de aanleg van een droog dok te *Hellevoetsluis* gestaakt.

Nadat VAN KERCHEM is teruggekeerd, luidt de order aan GERVAIS dd. 27 Maart:

Ik gelast U bij dezen om alles aan te wenden, wat eenigszins mogelijk zal zijn, om 's lands schepen *Oldenbarneveld* en *Brutus*, hetzij gezamenlijk, hetzij één voor één, en desnoods met uitlichting van het kanon, naar 't *Zuiderdiep* te doen verzeilen, en daartoe ieder op zichzelf te doen werken, en dezelve bij arrivement aldaar zoo na mogelijk over *Hellevoet* te posteeren en tot mijne nadere order blijven liggen. Zoo Gij in dezen noodig mocht hebben de adsistentie van de te *Helvoet* in Franschen dienst geprest zijnde vaartuigen, zult Gij U hebben te adresseeren aan den Franschen commandant a costi, waaromtrent bij den Franschen Generaal en chef alhier reeds aanzoek tot het verleenen van permissie is gedaan.

Ook STORY wordt natuurlijk in kennis gesteld met den toestand te *Hellevoetsluis* en reeds den 25sten Maart doet hij van uit de *Washington* in het *Nieuwediep* het voorstel, waarvan hij in zijne *Verantwoording* melding maakt:

. Op gronden van dit alles neem ik de vrijheid U voor te dragen in de plaats van de *Brutus* en de *Oldenbarneveld* dadelijk in dienst te stellen de *Wrecker* en *Bato* en dezelve provisioneel te bemannen met de equipages van de eerstgenoemde bodems.

Het voordeel dezer schikking, wanneer dezelve kan worden geagreëerd, is onbetwistbaar zeker deze, dat de equipage van twee schepen, waarvan men anderszins geen partij kan trekken, tot actieven dienst kunnen geëmployeerd worden en tevens dat (wan)neer de vijand eens eenen aanval op de (alhier of ter reede) liggende vloot waagde, daardoor eene niet minder hoog noodzakelijke als aanzienlijke versterking tot defensie van het geheel zal aangebracht hebben.

We weten van STORY, dat aan dit voorstel geen gevolg is gegeven. Met betrekking tot de poging ter verplaatsing der schepen van *Hellevoetsluis* vond ik nog een secreet besluit van het U. B., dd. 23 Mei, waarbij werd geëprobeerd het voorstel van den A. v. M., om den Schout-bij-Nacht GERVAIS, comm. van het eskader van *Hellevoetsluis* aan te schrijven, om zich met voornoemd eskader zeilvaardig te houden; en aan den fungⁿ. Commissaris-Directeur VAN KERCHEM te gelasten, zich naar *Hellevoetsluis* te begeven, ten einde op het uitloopen van hetzelfde eskader ter vereeniging met het gros der vloot in *Texel* op het geschikte tijdstip de noodige beve-

len te geven. De Schout-bij-Nacht werd dus eigenlijk onder curateele gesteld. Den volgenden dag, 24 Mei, schrijft hij nog, dat hij nog steeds zal trachten, de geheime order op te volgen; doch het is er niet toe gekomen. Dit laatste bericht is geschreven »liggende ter reede van *Hellevoetsluis* in het *Zuiderdiep*», waaruit valt af te leiden, dat de moeilijkheden, om in dat diep te komen waren overwonnen, en dat toen het blokkeeren der zeegaten het beletsel was en bleef.

De scheepsmacht bij *Texel* verliet in het laatst van Maart hare winterkwartieren in het *Nieuwediep*. Den 25sten Maart meldt STORY aan den A. v. M.:

..... heb ik aan de respectieve commandanten de noodige orders gegeven met de schepen ten spoedigste op de reede te ankeren; reeds liggen de fregatten in den mond van het *Nieuwediep* en alles belooft dat dit werk, hetwelk nu door de dagelijksche apparitiën der vijandelijke vloot voorgaats van *Texel* pressant wordt, spoedig zal geëffectueerd wezen.

..... Eindelijk heb ik de eer U te informeeren, dat ik op verzoek van den Commissaris-Directeur te *Rotterdam* zes officieren en een () cadets, officier-dienstdoende, naar *Hellevoet* heb gezonden, ten einde op de gearmeerde gaffelschepen, voor de defensie van *Zeeland* in gereedheid gebracht, geplaatst te worden.

In het begin van April werd een drietal schepen, de *Amphitrite*, de *Embuscade* en de *Galathee*, bestemd tot het doen van kruistochten in de Noordzee, zoowel voor oefening als om te beletten, dat een of twee Engelsche schepen nadeel aan onzen handel zouden toebrengen. Zij moesten echter, om niet afgesneden te worden, in de nabijheid van *Texel* blijven, terwijl twee andere schepen, de *Mars* en de *Beschermer*, om hen, zoo noodig, op te nemen, een buitenpost binnengaats van *Texel* zouden innemen (1).

STORY zendt over den toestand aldaar de navolgende berichten:

Washington, ter reede *Texel* 19 April. Aan den A. v. M.

Het kleine eskader bevindt zich nog altoos op de *Breewijld* en exerceert zich aldaar onafgebroken. Sedert de Engelschen, zoo in het verzeilen dezer fregatten als bij het uithalen van de schepen op de reede, eenige beweging in de vloot opgemerkt hebben, zijn zij negen schepen sterk, waaronder drie man van linie, assidueel op de kust en veeltijds zoo nabijgaats, dat men distinctelijk de vlaggen kan onderkennen. Het spreekt vanzelve, dat deze omstandigheden voor het uitloopen van het eskader niet gunstig zijn. Hetzelve blijft niettemin zeilvaardig en de Kapitein VAN DE CAPELLEN te dien einde op de *Amphitrite* aan boord.

22 April. STORY aan SPOORS.

(1) Op deze schepen heeft het bericht betrekking van A. B. C. uit *Sheerness* 17 April. (Zie *De Militaire Spectator* 1893, bladz. 12). Men was in *Engeland* dus zeer spoedig ingelicht.

Sedert mijn laatste heeft zich voorgaats vertoond eene Engelsche vloot, dertien schepen sterk, waaronder verscheidene van linie; een gedeelte derzelve kruist onafgebroken langs de Haaks, waarschijnlijk om de bewegingen van het eskader op de *Breewijd* te observeeren. Het eskadertje gaat dus niet buitengaats.

29 April. Idem aan idem.

De Engelsche vloot, die naar het schijnt van tijd tot tijd versterkt wordt, blijft assidueel in twee divisieën, de eene bezuiden, de andere benoorden de Haaks zich voorgaats van *Texel* vertoonen, terwijl hierdoor alle gelegenheid om met eene kleine macht in zee te komen, volstrekt benomen is.

6 Mei. Idem aan idem.

De Engelsche vloot, nog altoos voorgaats van *Texel* 15 schepen sterk, waaronder 9 à 10 van linie, heeft ons in de eigenlijkste beteekenis nimmer nauwer ingesloten dan tegenwoordig: den geheelen dag zijn wij, wanneer het weêr niet onstuimig is, den anderen niet uit het gezicht; zelfs dezen morgen hadden zij de beleefdheid van gelijktijdig met ons de vlag te hijschen.

Als algemeene maatregelen zijn uit deze periode nog te vermelden het verbod tot uitvoer van gezouten vleesch zonder permissie, »opdat het niet aan den vijand zou geleverd worden» (1), het verplaatsen van eene halve compagnie Fransche Rijdende Artillerie van *Walcheren* naar *Voorne* (2) en van het 1ste bataljon *Saksen-Gotha* van *Delft* naar *Rotterdam* (3). Voorts meldde de secretaris van het Bureau van Gezondheid L. A. VAN MEERTEN den 19den April aan den A. v. O., »dat weder drie op veeren hangende wagens, geschikt om de belangrijke zieken en gekwetsten, ingevalle de armee te velde is, naar de hospitalen te vervoeren, gereed zijn — en dat daarmede de achttien voltooid zijn, waartoe het Bureau door het Comité te lande geautoriseerd was.»

Eindelijk werden den 25sten April, op aanvraag van MARTUCHEWITZ dd. 28 Maart, waarbij hij eene lijst had ingezonden van het benoodigde geschut, munitie, enz. voor den veldtrein, de Inspecteur MOOSER te *Delft* en de Commandeur WIESÉ te *Dordrecht* aangeschreven, te doen vervaardigen:

de eerste: 6 nieuwe model-affuiten en 6 munitie-voorwagens tot kort metaal kanon à 6 ℥, 2 nieuwe model-affuiten en 2 munitie-voorwagens tot kort metaal kanon à 3 ℥; 2 nieuw-model mortierstoelen tot de mortiers nieuwe conische en cylinder à 50 ℥ steen, 4 nieuwe mortierstoelen tot mortiers à 16 ℥ steen, 160 voorwielen tot caissons en reservewagens, 160 achterwielen (4);

de tweede: 10 nieuwe model-affuiten en 10 munitie-voorwagens tot kort metaal kanon à 6 ℥ voor de Rijdende Artillerie, 6 nieuwe model-affuiten en

(1) Gewone notulen U. B. 7 Februari.

(2) DARDENNE aan PIJMAN 9 Ventose. Rel. tot Verb. A. v. O. Februari Dept. Mil.

(3) Verbaal A. v. O. 4 Maart Dept. Mil.

(4) Vergelijk *De Militaire Spectator* 1891, bladz. 501.

6 munitie-voorwagens tot houwitsers à 24 £ II., 100 disselboomen en 100 stangen tot laadgereedschap voor het kort metaal veldgeschut.

Hieruit mag blijken, dat de toestand van den veldtrein (de Artillerie te velde) nog al wat te wenschen overliet.

Den 27sten Maart zond de Agent van Justitie ter waarschuwing onderstaand extract uit het register van crimineele sententiën van den Raad van Rechtspleging der stad *Utrecht* aan den A. v. O.:

Alzoo aan den Raad van Rechtspleging der stad *Utrecht* bij beëdigde informatie en bewijzen gebleken is, dat LOUISE PREZ, weduwe ISEQUARDO DE RIVERA DE PAMPELUNE, oud 36 jaren, geboren te *Yperen*, is een vagabondeerend vrouwspersoon, zich dan te *Londen* in *Engeland*, dan in *Holland*, zoo te *Naarden* als te *Haarlem* en binnen deze stad zich bevindende, en zich dan bij een schaarslijper en dan in gemeene kroegen ophoudende, zonder dat zij gevangene ergens eene vaste woonplaats of bestaan had; dat uit hare bekentenis blijkt, dat zij is een gevaarlijk mensch in eene rustige maatschappij, als hebbende zij gevangene beleden, dat zij zich binnen deze stad heeft laten gebruiken tot geheime verstandhouding tusschen suspecte personen buiten dit gewest, en binnen deze stad woonachtig, hebbende zij gevangene zich onder belofte van rijkelijk beloond te zullen worden, laten seduceeren tot het bezorgen van geheime brieven met last, om het adres derzelve brieven zorgvuldig te moeten verbergen.

Dat zij gevangene zich niet heeft ontzien, alle machinatiën in 't werk te stellen, om Fransche militairen in dienst dezer Republiek te seduceeren; hebbende zij een beurs met pachtpenningen gevuld en dezelve vertoond, om op deze wijze de militairen tot zich te trekken, immers en ten minste heeft de gevangene nimmer kunnen zeggen tot welk een einde zij gevangene anders met dezelve in gemeene kroegen, in bijzijn van genoemde militairen, heeft gebrilleerd of dezelve zich had aangeschaft; dat zij gevangene zelfs zoover is gegaan, gelijk door behoorlijke confrontatie met beëdigde getuigen is bewezen, dat zij alle vermogens heeft aangewend, om drie Fransche militairen te doen deserteeren, onder belofte van dezelve burgerkleederen te zullen bezorgen, om de desertie alzo te faciliteeren, met verzekering dat zijlieden door de emigranten wel ontvangen zouden worden; gelijk ook is gebleken, dat er verscheidene Fransche Jagers, waaronder een van hare beste vrienden, werkelijk gedeserteerd zijn.

Bij vonnis van 23 Maart was die dame gestraft met geeseling, 6 jaren confinement en daarna verbanning.

Nauwelijks kan de A. v. O. het besluit hebben genomen, om zijn den 22sten Maart opgestelde missive aan het U. B. niet in te zenden (1), of DAENDELS komt aandringen op maatregelen ter versterking der levende strijdkrachten. Den 23sten Maart toch schrijft hij aan PIJMAN:

(1) *De Militaire Spectator* 1893, blad. 3.

Voorts heb ik nog de eer U in bedenking te moeten geven, of niet wegens den tegenwoordigen incompleteen staat van de Nationale armee de serieuste orders door U zullen dienen te worden gegeven, ten einde daardoor het spoedigste completeeren aller korpsen te presseeren, en daar het verleen van paspoort voor geld thans bij de armee tot een gevaarlijk misbruik begint te degenereeren, omdat hierdoor het deficit der armee dagelijks wordt vermeerderd en geformeerde soldaten door ongeëxerceerde recruten worden geremplaceerd, zoude ik van oordeel zijn, dat ook provisioneel het verleen van paspoort voor geld zal dienen te worden verboden.

Wij hebben gezien, dat in PIJMAN'S brein reeds het voornemen tot rijpheid gekomen was, om aanmerkelijke versterking der levende strijdkrachten voor te dragen, doch dat vermoedelijk gunstige berichten omtrent *Pruisen's* houding hem het voorstel daartoe in portefeuille hadden doen houden. Sedert dat oogenblik was de Engelsche vloot in grooter getalsterkte in de Noordzee verschenen en hadden in het begin van April een paar Engelsche schepen zelfs in de nabijheid van onze kust bij *Noordwijk* eene kanonnade gehouden. JOURDAN was door den Aartshertog KAREL bij *Ostrach* en bij *Stokach* (21 en 25 Maart) geslagen en tot den terugtocht achter den Rijn gedwongen, tengevolge waarvan ook BERNADOTTE zijne troepen naar den linker-Rijnoever moest terugvoeren, hoewel hij *Mannheim* nog bezet hield. De toestand begon dreigender te worden. De missive aan het U. B. wordt nu door PIJMAN weer voor den dag gehaald en den 15den April is zij omgewerkt tot een voorstel van wijder strekking, niet meer in de pen gegeven door vrees voor *Pruisen*, maar in 't algemeen door bezorgdheid voor een mogelijken vijandelijken aanval. De aanhef der missive scheen den Agent onverbeterlijk. Tot aan het woord »bedenklijker», in den 5den regel der 3de alinea, (1) bleef zij gehandhaafd. Daarna volgt:

Het is derhalve van het uiterste belang voor deze Republiek geworden om in tijds te zorgen, dat bij een onverhoopten of gedreigden aanval op onze frontieren de vijand, zooveel in ons vermogen is, gekeerd kan worden, of dat het hem ten minste genoegzaam onmogelijk zij, om tot in 't hart van 't land door te dringen.

Het onvergeeflijk verzuim, dat sedert jaren herwaarts heeft plaats gehad, om dit land door middel van alle mogelijke inundatiën inaccessible te maken, is nu oorzaak, dat men alleen dient bedacht te zijn, om hetzelfde in alle gevallen voor eene geheele overheersing te bevrijden, en te doen wat men kan, daar men niet doen kan, wat men wil. Weshalve hoofdzakelijk in aanmerking moeten komen de volgende vragen:

1°. Welk is de tegenwoordige sterkte der armee en gewapende burger-

(1) *De Militaire Spectator* 1893, blad. 3.

macht, en zoo men noodig oordeelt dezelve te moeten augmenteeren, welke is de geschiktste wijze en hoe hoog beloopt de kosten?

2°. Hoedanig is de staat van defensie dezer Republiek ten opzichte van hare frontieren, vestingen en waterliniën en welke zijn de hoogst noodige verbeteringen, die dadelijk werkstellig gemaakt dienen te worden, met opgave der kosten en des tijds daarvoor noodig?

3°. Welk is de staat der artillerie-behoefkens en welke derzelve dienen hoogst noodig aangemaakt of vermeerderd te worden, met opgave der kosten en des tijds daarvoor noodig?

4°. Als men bijv. 10.000 man wil doen kampeeren, wat zijn de kosten, welke daartoe voor eens dadelijk noodig zijn, en hoeveel beloopt het meerder onderhoud der troepen 's maands?

Op de eerste vraag, behelzende de tegenwoordige sterkte der armee en die van de gewapende burgermacht, alsmede of dezelve al of niet behoorde geaugmenteerd te worden, dient: dat de sterkte der Nationale armee, gewapende burgermacht, Fransche en Duitsche troepen nagenoeg gesteld kan worden op 56.000 hoofden. Om nu juist te beoordeelen, in hoeverre die macht toereikende is voor de defensie dezer Republiek heb ik gemeend vooraf te moeten aantonen, hoevele troepen er vereischt worden, om onze buiten- en binnenfrontieren, vestingen en posten behoorlijk te kunnen bezetten, en hiertoe zouden noodig zijn 110.000 hoofden, waaronder gerekend eene armee te velde, sterk naar gelang der omstandigheden.

Door deze opgaaf wil men echter niet te verstaan geven, dat om deze Republiek tegen een vijandelijken aanval te beschermen, men de genoemde sterkte van manschappen zoude noodig hebben; integendeel is dezelve alleen dienende om aan te toonen, wat ieder frontier noodig heeft; dan hoezeer men veronderstellen kan, dat deze Republiek niet op eenmaal in al zijne frontieren tegelijk zal aangevallen worden, blijkt het echter dat de tegenwoordige Nationale armee en verdere korpsen daaronder begrepen niet sterk genoeg zich bevinden, om tegen een vijandelijken aanval van de landzijde genoegzaam bestand te zijn, en tevens dat onze zeekusten behoorlijk gedekt blijven; vermits het geen verder betoog behoeft, dat alle posten van defensie, van welchen aard die ook zijn, wanneer dezelve niet door eene genoegzame gewapende macht gesterkt zijn, vruchteloos verdedigd worden, en derhalve volk en geld twee hoofdvereischten blijven. Om echter zooveel mogelijk de kosten te vermijden, heeft men zich alleen bepaald tot vermeerdering der compagnieën van die korpsen, welke het meest noodig zijn en te voet moeten ageeren; te meer omdat bij eene eventueele reductie de pensioenen voor officieren een aanmerkelijk bezwaar voor den lande blijven, en het is dus om deze redenen, dat ik vermeen Ulieden de volgende augmentatie in overweging te geven, als:

Deze augmentatie is reeds opgegeven bij de samenstelling der korpsen. Zie *De Militaire Spectator* 1891, bladz. 413, 414 en 418.

Dus zoude de geheele augmentatie bestaan uit: Infanterie 6405, Jagers 1568, Artillerie 1572; te zamen 9545 hoofden.

Waarvan het meerder onderhoud van dezelve met de aanritsgelden worden aangetoond in Bijlage sub litt. A (1).

Hier volgt dan uit, dat de Nationale armee zal bestaan uit 33,588 man, de Gewapende Burgermacht 32,057 man, en de Fransche troepen 10,000 man (2); te zamen 75,645 hoofden.

Wat de 2de vraag aanbelangt, de gedachte staat van defensie heb ik de eer gehad in mijne memorie van den 29sten Januari II. aan Ulⁿ. ampel over te leggen (3), daarbij tevens voordragende hetgeen tot deszelfs verbeteringen diende gedaan te worden met het beloop der kosten daarvoor noodig.

Doch de tijd noch 's lands financiën gedoogende, om alle binnen- en buitenfrontieren in een regelmatig en geduchten staat van defensie te stellen, is men alleen bedacht geweest, om alleen aan Ulⁿ. voor te dragen datgene, wat het meest noodzakelijk diende aangemaakt en verbeterd te worden gedurende de eerstkomende zomermaanden, welk een en ander gedetailleerd wordt opgegeven in de Bijlage sub litt. B.

BIJLAGE B.

Voor het frontier van den *Dollard* af tot *Coevorden* *f* 50,000; voor den *Hardenberg*, alwaar een formidabel werk dient aangelegd te worden, als zijnde een post van het hoogste aanbelang *f* 100,000; verbeteringen en stellen van inundatiën voor de vestingen langs den IJssel, als *Kampen*, *Deventer*, *Zutfen* en *Doesburg*, alsmede *têtes de pont* voor de 3 laatstgenoemde plaatsen *f* 350,000; versterking van de Grebse-linie, in staat stellen der inundatiën en prolongatie van dezelve van de rivier de Lek door de Neder-Betuwe tot aan de rivier de Waal *f* 230,000; voor *Naarden* en de Hollandsche Waterlinie *f* 100,000; voor verbetering van de vestingwerken van 's *Bosch*, *Crevecoeur* en stellen der inundatiën *f* 50,000; tot het in staat stellen van het fort *St. Andries* *f* 10,000. Totaal *f* 890,000.

De 3de vraag behelst den staat der aanwezende artillerie-behoeften en opgave van diegene, welke hoogst noodzakelijk dienden aangemaakt of aangekocht te worden.

De campagnes van 1793 en 1794 onder het vorig Gouvernement, de inrukking der Fransche troepen, de organisatie der tegenwoordige armee, waarbij sommige bataljons geheel nieuw gemonteerd hebben moeten worden, het afgeven van eene groote menigte blanke wapenen aan de burgerkorpzen en ongeveer 8000 à 9000 geweren, die in 's vijands handen gevallen zijn, dit alles te zamen genomen heeft een groot gedeelte van onze Artillerie geruïneerd.

(1) Die kosten bedroegen voor het jaar 1799: *f* 1,635,205—16—7 met *f* 569,407 aanritsgelden.

(2) Die sterkte wordt hier ± 5000 man te weinig opgegeven.

(3) Zie *De Militaire Spectator* 1890, bladz. 722. Ons eerste ontwerp-vestingwet.

Sedert de aanvaarding van den post als A. v. O. ben ik steeds bedacht geweest, om deze verliezen zooveel mogelijk te herstellen, 's lands magazijnen te organiseeren en eene geregelde orde van zaken in te voeren. De constructie-winkels bij de stapelmagazijnen te *Dordrecht* en *Delft* zijn aanhoudend werkzaam geweest, de grofgeschutgieterij heeft en vaart steeds voort met kanon van different kaliber te gieten, de geweerfabriek, die geheel in het verval was geraakt, was reeds zooverre hersteld, dat dezelve in staat geweest zoude zijn, om gedurende den zomer 30.000 geweren te kunnen vervaardigen, hetgeen alleen verachtend is door den buitengewonen jongsten watervloed.

Ondertusschen al hadden 's lands financiën de geheele noodige voorzieningen voor 's lands artillerie-behoeften gedoozd, dan zoude echter de tijd daartoe noodig veel te kort geweest zijn. Daar zoude evenwel meer gedaan geweest zijn, ware het niet gelaten tot menagement van 's lands kas, daarbij in aanmerking nemende, dat wij oorlog ter zee hebben, en de marine in de eerste plaats tot heden toe met tonnen schats diende verzorgd te worden.

Doch nu de noodzakelijkheid het schijnt te vorderen, om zooveel mogelijk op de spoedigste wijze in het hoogst noodige te voorzien, en wel principaal met te doen aankoop van hout tot het construeeren van affuiten en aanschaffing van blanke wapenen, gebiedt de nood en plicht mij, Ulieden de meest noodige zaken voor het artilleriewezen open te leggen — alles nader gedetailleerd en opgegeven in de Bijlage sub litt. C, waarbij mede plus minus wordt opgegeven de quantiteit van de voornaamste artillerie-behoeften, welke zich nog in 's lands magazijnen, vestingen en posten bevinden.

BIJLAGE C.

Voor 8000 stuks nieuwe geweren en 3000 jagerbuksen met hunne toebehooren compleet f159.000; voor 11.000 patroon- en jagerbuksentasschen, mitsgaders voor even zooveel koppels en porte-épées en cordonriemen f28.000; voor 8000 jagers-zijdgeweren f20.000; voor het benoodigde constructie-hout, ijzerwerk en verdere materialen voor den aanmaak van 800 stuks affuiten en mortierstoelen tot de onderscheiden soorten en kalibers van grof geschut met de daartoe gehoorige munitie-voorwagens f200.000; (1) voor leverantie van 30.000 kogels à 12 ℔, voor 60.000 dito à 6 ℔, mitsgaders nog voor 15.000 houwtiser-grenaden à 24 ℔ IJ. f62.000; voor 575.000 ponden ijzeren druvekogels tot het vullen van blikken doozen, zoo voor kanonnen à 24 ℔, à 18, à 12, à 6 en à 3 ℔, als tot houwtisers, gerekend à f24 per schippond f46.000; voor de aanschaffing en aanmaak van op zijn minst 40.000 stuks blikken doozen tot kanon en houwtisers f40.000; voor den aanmaak van 150.000 geprepareerde gezwindpijpjes en 40.000 d°. zunders f17.332; voor 30.000 à 40.000 ellen patroonsaai f20.000; voor 400 riemen patroonpapier of meer f1600; voor het vermalen van beschadigd pulver f32.000; voor het preparereeren en aanmaken van nog mankeerende ernstvuurwerken, gelijk als geprepareerde buizen voor bomben en grenaden,

brand- en lichtkogels, vuurpijlen, het vullen en naaien van kanonpatronen, het maken van scherpe infanterie-patronen en hetgeen verder dezen aard van werkzaamheden betreft *f* 15.000; voor het benoodigde batterijhout tot het leggen van beddingen zoo voor kanonnen als mortieren *f* 40.000; voor transportkosten van munitien of behoeften, mitsgaders tot verdere extra-uitgaven, van arbeidsloonen, het aanschaffen van onderscheidene soorten van kleine behoeften en noodwendigheden *f* 25.000; voor 's lands grofgeschutgieterij tot den aankoop van Hongaarsch koper en best tin *f* 40.000; te zamen *f* 745.932.

Voorts bevatte deze bijlage eene tabel, inhoudende het aantal der onderscheidene soorten en kalibers van grof geschut divers, benevens derzelve affutage en stoelen, die zich in de magazijnen bevonden, met opgave van het aantal mankeerende affuiten, welk laatste 1621 stuks bedroeg.

Als voorhanden kruit werd opgegeven 1.655.922 pond Artillerie- en 917.207 pond Infanterie-pulver, met 217.642 pond reparabel pulver om te vermalen; verder 30.959 pond crepé-pulver en alleen te *Delft* 423.871 pond salpeter.

Onder den opgegeven voorraad pulver was niet begrepen dat bij den Artillerie-veldtrein te *Amersfoort* voorhanden, noch het pulver uit de aangemaakte kanon- en Infanterie-patronen, waarvan zich eene behoorlijke voorziening, zoo in de magazijnen als op de batterijen en posten bevond.

Het 4de en laatste voorstel is, om wanneer men goedvond, 10.000 man te laten kampeeren, hoeveel het meerder onderhoud der troepen 's maands zoude zijn, en hoeveel de onkosten bij den aanvang voor eens daartoe noodig zouden belooopen; alle hetwelk gespecificeerd wordt opgegeven in de Bijlage sub litt. D.

BIJLAGE D.

Onkosten vallende op het mobielmaken van een corps d'armée, sterk 10.000 man, bestaande uit Infanterie, Jagers, Artillerie, Cavalerie, trein en park.

Voor brood, vleesch, fourage, genever, zout en azijn per maand na aftrek van hetgeen de troepen moeten betalen *f* 130.000; de hospitalen bij dezelve vereischt wordende zullen maandelijks kosten *f* 14.200; dus te zamen 's maands *f* 144.200; voor eerste onkosten, vallende bij het oprichten van hospitalen *f* 10.000; voor linnen tenten in eens *f* 50.000; te zamen (1) *f* 204.200.

NB. Men kan wel in plaats van linnen tenten zich van strooien hutten bedienen, doch de ondervinding heeft ons in 1796 geleerd, dat dezelve vrij wat kosten veroorzaken, die niet weinig vermeederen bij het verplaatsen van een leger. In vaste kampementen echter kan men van dezelve gebruik maken, of in 's vijands land, alwaar men stroo genoeg kan vinden.

Wanneer men nu dadelijk een begin wil maken, om al datgene, hetwelk in de bijlagen A, B, C en D wordt opgegeven, werkstellig te maken, dan

(1) Eene vreemde optelling.

zal boven de petitie voor het jaar 1799 aan het V. L. ingediend, nog moeten gepetitionneerd worden, om dit jaar te kunnen worden geëmployeerd:

Voor de augmentatie der armee.	f 1.636.205—16—7
Aanritsgelden.	» 569.407
Voor het compleet in staat stellen van sommige vestingen; aanleggen van nieuwe werken en liniën.	» 895.000
Voor artillerie-behoefden.	» 745.932
Voor het mobielmaken der Artillerie, aanschaffen van paarden met de daarbij noodige drijvers voor een armee van 25000 man, sub litt. E.	» 2.568.870
Te zamen.	» 6.415.414—16—7.

Behalve deze voornoemde som zal men dienen bedacht te zijn, dat zoodra het noodig wordt, om de burgerkorpsen mobiel te maken en eene armee te velde moet worden daargesteld, alsdan die extra-ordinaire kosten naar evenredigheid nader zullen moeten worden voorgedragen.

BIJLAGE E.

Nota van begrooting der kosten, welke zouden vereischt worden, om een Artillerie-trein, benevens de noodige bagage en broodwagens voor de gansche Bataafsche armee mobiel te maken.

	Geschut en wagens.	Paarden.	Manschappen; per 2 paarden een man, met de noodige opper- en onderofficieren.
Infanterie.....	264	1248	648
Jagers.....	36	168	88
Cavalerie.....	40	160	86
Rijdende Artillerie.....	48	252	128
Artillerie-park.....	432	2740	1392
Etats-majors, hospitalen, enz...	30	124	64
Te zamen.....	850	4692	2406

In veronderstelling, dat deze bespanning bij aanneming besteed wordt, hetwelk buiten twijfel de geschiktste en voor den lande voordeelige wijze is, dan dient bepaald te worden, om de manschappen, wagens, paarden, tuigen, enz. te kleeden en te onderhouden voor huur per paard daags één gulden.

	Paarden.	Daags	's Maands à 30 dagen.	's Jaars à 365 dagen.
Huur à f 1 daags per paard..	4692	f 4692	f 140.760	f 1.712 580
Fourage à 10 stuivers daags per paard.....	4692	» 2346	» 70.380	» 856.290
Te zamen.....		f 7038	f 211.140	f 2.568 870

Pruisen wordt in dit voorstel niet meer bepaaldelijk als vermoedelijke tegenstander genoemd; doch de voorgestelde aanleg en verbetering van
IV. S. 18. D. N°. 3.

vestingwerken toont genoegzaam, dat men den vijand toen nog eer van de land- dan van de zeezijde meende te moeten verwachten. Maar tevens blijkt, dat er nog veel ontbrak. Ongeveer 9 ton moest worden verwerkt aan versterkingen en, buiten de vermeerdering der levende strijdkrachten, moesten nog voor nagenoeg $7\frac{1}{2}$ ton artillerie-behoeften worden aangeschaft, om eenigszins in het noodzakelijke te voorzien.

Het U. B. meende echter dit voorstel van den A. v. O. niet in zijn geheel te kunnen overnemen. In de onder dagteekening van 23 April aan het V. L. gedane voordracht heet het (1):

Wanneer wij aan de eene zijde den uitgeputten staat onzer financiën nagaan, welke nieuwe opofferingen voor de ingezetenen onmogelijk maakt, en aan de andere zijde letten, dat derzelve wezenlijk belang onvermijdelijk vordert al datgeen daar te stellen, wat de verdediging van het vaderland vereischt, mogen wij U de verschillende aandoeningen niet verbergen, welke ons beurtelings hebben geschokt. Wij hebben echter begrepen, dat hetgeen 't zwaarst is ook het zwaarste moet wegen, en niet gearzeld U de noodige voordracht ter defensie te doen, daarbij tevens in het oog houdende geen meerdere som te petitionneeren dan wordt vereischt, om het volstrekt benoodigde aanvankelijk daar te stellen en dat, ingevolge de consideratiën van onzen A. v. F. nog gedurende dit jaar uit de buitengewone middelen, tot welke door U is besloten, zal kunnen worden gevonden, terwijl wij vastelijk overtuigd zijn dat het volstrekt onmogelijk is, eenige nieuwe of andere opofferingen te doen.

Met het oog daarop werd met name alleen genoemd het voorstel tot vermeerdering der krijgsmacht volgens het plan van den A. v. O., doch slechts de beschikking gevraagd over 2 millioen gulden »tot de binnenlandsche defensie te water en te lande en ten einde dezelve te doen strekken tot betaling der onkosten van aanwerving en soldijen der augmentatiën, mitsgaders hetgeen verder tot de defensie het noodzakelijkst vereischt wordt.” Tevens werd gevraagd de *f* 400.000 »bij de begrooting der behoeften voor het jaar 1799 tot onderhoud van de fortificatiën toegestaan, te kunnen gebruiken, daar waar de nood het meest dringt, zoo tot de verbetering van oude als tot den aanleg van nieuwe werken.”

Wat er eigenlijk noodig was, werd aan het V. L. niet medegedeeld.

Den 26sten April stond de Eerste en den 27sten de Tweede Kamer het gevraagde toe.

(Wordt vervolgd.)

(1) Zie de geheele voordracht in het *Dagverhaal der handelingen van het V. L. IV*, bladz. 361.

DE VELDARTILLERIE IN VERBINDING MET DE ANDERE WAPENS.

(Vervolg en slot van N°. 2, blad. 111.)

Het munitie-verbruik zal in de oorlogen der toekomst, als door het bezigen van rookzwak kruut het onderkennen der doelen zooveel moeilijker zal geworden zijn, vermoedelijk toenemen. De Kolonel LANGLOIS gelooft daarom niet te veel te rekenen door een verbruik van 100 schoten per batterij en per uur als normaal aan te nemen; dit aantal projectielen werd in den tweedaagschen slag bij Leipzig gemiddeld door de Fransche artillerie verschoten en behoeft dus volstrekt niet als overdreven groot beschouwd te worden.

Om in den geregelden aanvoer der munitie te voorzien, zijn in het algemeen de volgende voertuigen en trainafdeelingen benodigd:

- 1°. Munitievoertuigen bij de troepen aanwezig.
 - 2°. Afdeelingen, welke de troepen volgen om den voorraad gedurende of zoo spoedig mogelijk na het gevecht aan te vullen.
 - 3°. Park, dienende ter verbinding van de voorgaande met die afdeelingen, welke den voorraad uit de magazijnen aanvoeren.
- I. Onmiddellijk onder de troepen-commando's ressorteerende.
- II. Onder de met de aanvulling uit de magazijnen belaste organen ressorteerende.
- Groot park, dat voortdurend een nieuwen voorraad uit de magazijnen gereed stelt, waaruit de troepen kunnen putten.

In Frankrijk zijn deze afdeelingen voor de veldbatterijen op het oogenblik als volgt georganiseerd:

- 1°. De *batterijen* beschikken over 9 caissons, welke met de 6 voorwagens der stukken een voorraad van 141 schoten medevoeren.
- 2°. De *train de combat* bestaat per divisie (6 batterijen) uit 2 sectiën, elke sectie uit 14 caissons (1) en 2 voorwagens (der voorraadaffuiten). Voorraad per stuk 61,6 schoten.

(1) Verder 3 caissons van 80 mm.

3°. Het *park*, verdeeld in 4 sectiën en bestemd voor de 18 batterijen van het legerkorps, telt 69 caissons (1) en 9 voorwagens (der voorraadaffuiten).

Voorraad per stuk 52,5 schoten.

4°. Het *grootte park* stelt voor elk legerkorps 1 »division» beschikbaar, welke uit 5 échelons bestaat. Elk échelon is samengesteld uit:

48 kisten (2) met munitie van 80 mM. (26,6 schoten per stuk),

266 » » » » 90 » (19,7 » » »),

300 » » » » geweren (18 à 21 » » geweer).

en de volgende aangespannen voertuigen:

19 parkwagens,

1 smidswagen,

1 fouragewagen.

Voor het vervoer per spoorweg van elk échelon zijn noodig 7 waggons, elk à \pm 8 ton.

De hierboven opgegeven aangespannen voertuigen zijn voldoende om de helft van één échelon te vervoeren; de andere helft moet dus op gerequireerde voertuigen getransporteerd worden.

In de *batterij* wordt de munitie gelijktijdig genomen uit 3 caissons, welke, zoodra zij ledig zijn, door 3 gevulde vervangen worden.

De aanvulling uit de caissons van den *train de combat*, die aan den staart der troepencolonne marcheert, geschiedt doordien deze de batterijen naderen, waar hun voorraad in de caissons der batterijen wordt *overgepakt*. Bij aanvulling na het gevecht wordt de *train de combat* op de door den artilleriecommandant bepaalde punten opgesteld en gaan de voertuigen der batterijen ter aanvulling daarheen.

Het *park* volgt de troepen gewoonlijk op een afstand van één dagmarsch. Geraken de troepen in gevecht en neemt dit een gunstige wending, dan mag het *park* de strijdende troepen tot hoogstens 10 à 12 KM. naderen. De aanvulling geschiedt, in den regel, doordien de caissons van den *train de combat* naar het *park* gezonden worden; bij uitzondering mogen de caissons van het *park* direct naar de batterijen gaan.

Het *grootte park* wordt aanvankelijk als volgt opgesteld: het 1ste échelon met de daarbij behorende transportmiddelen in het »station tête d'étapes de guerre»; het 2de échelon, geladen op waggons en gereed om dadelijk te vertrekken, in het »station magasin», dat het meest nabij het leger ligt. (Dit échelon vormt het zoogenaamde »en-cas mobile»); het 3de échelon is in datzelfde station opgelegd; het 4de en 5de échelon, welke aanvankelijk in de arsenalen blijven, worden, zooveel de behoefte zulks vordert, naar de stations magasins gezonden, die men opent, naar gelang het leger voortrukt. De voorraad wordt, naarmate deze verbruikt wordt, uit de arsenalen aangevuld. Zoodra gedurende een gevecht het munitie-verbruik vermoedelijk

(1) Bovendien 12 caissons van 80 mM.

(2) Withouten kisten met opgeschroefde deksels.

gelijk is geworden aan den inhoud van het mobiele gedeelte van het eerste échelon (10 schoten per stuk), ontvangt de directeur van het groote park last deze afdeeling naar het leger te zenden. Zoodra het verbruik gelijk wordt aan of grooter dan den inhoud van één échelon, wordt het benodigd aantal échelons naar het »station tête d'étapes de guerre" gezonden en gaan de in detachementen vereenigde ledige caissons ter aanvulling daarheen.

De Kolonel LANGLOIS acht in deze voorschriften eenige wijzigingen noodzakelijk:

1°. De aanvulling moet zoodanig geregeld worden, dat — bijzondere gevallen uitgezonderd — de achterwaarts opgestelde afdeelingen de vóór haar geplaatste steeds naderen, zoodat de laatste, wanneer haar voorraad uitgeput is, niet naar de standplaats der eerste behoeven terug te gaan, doch beide afdeelingen elkander op de lijn, langs welke de aanvulling volgens de bevelen van den artilleriecommandant geschieden moet, ontmoeten.

2°. Overpakking van munitie moet zooveel mogelijk vermeden worden, zoowel ter vermindering van tijdverlies, als ter voorkoming van ongevallen of van beschadiging der munitien. Deze overpakking *behoeft* slechts eenmaal te geschieden, nl. uit de kisten in de caissons.

3°. Om het voorgaande mogelijk te maken moeten de verschillende afdeelingen onderling verwisselbaar zijn; d. w. z. de sectiën van den »train de combat" moeten geheel gelijk zijn aan die van het park.

4°. De voertuigen, bij de verschillende colonnes ingedeeld voor het herstellen van materieel, enz., moeten de met munitie geladen voertuigen niet volgen, wanneer deze ter aanvulling voorwaarts gaan. Zij worden alleen verplaatst, indien de afstand tot de voorwaarts geplaatste afdeelingen te groot zou worden om hun rol van bewegelijke werkplaatsen naar behooren te kunnen vervullen.

De Nederlandsche veldbatterijen beschikken over den volgende voorraad munitie (zonder kartetsen):

6 voorwagens der stukken	102 granaten, 120 granaatkartetsen.
6 caissons van den gevechtstrein.	276 » 294

Totaal bij de batterij. . . 378 granaten, 414 granaatkartetsen.

In den artillerie-munitietrein is bovendien voor elke batterij één artillerie-munitie-colonne aanwezig, bestaande uit 5 caissons en 1 voorraadaffuit (1).

De hierin aanwezige munitie bedraagt 230 granaten en 245 granaatkartetsen, zoodat voor elke batterij 608 granaten en 659 granaatkartetsen — of \pm 211 schoten per vuurmond — voorhanden zijn.

Verder zullen, zooals hieronder blijken zal, nog *munitie-depots* in de aanvulling voorzien.

(1) Bij den geheelen munitietrein eener divisie zijn voorts aanwezig: 1 bagagewagen, 1 gereedschapswagen, 1 smidswagen en 1 raderwagen.

Van de te onzent geldende bepalingen betrekkelijk de aanvulling der munitie laten wij hieronder de voornaamste volgen:

»Zoodra (echter ook) de munitie-colonnes gemobiliseerd worden, moet de verbruikte munitie van de voorwagens der batterijen worden aangevuld uit de caissons der batterijen en deze op hunne beurt uit de caissons der munitie-colonnes, terwijl de munitie-depots alsdan in de aanvulling der munitie-colonnes voorzien" (Handleiding beheer artillerie-materieel bij het leger te velde, § 5). Verdere aanwijzingen omtrent de wijze, waarop deze munitie-depots zullen werkzaam zijn, worden niet aangetroffen.

»Behalve voor de eerste schoten in iedere stelling wordt de munitie zoolang mogelijk uit de caissons genomen, beginnende met de achterwagens (Batterij-school II, § 96). »De verbruikte munitie uit de voorwagens van de stukken wordt zoo spoedig mogelijk weer aangevuld." (Aanhangsel Batterij-school II, § 8.)

»Hoewel als algemeene regel geldt, dat na het inschieten tegen levende doelen het vuur met granaatkartetsen wordt voortgezet, zoo moet dit toch niet zóó worden opgevat, dat daardoor voorwagens of caissons, die nog van een volledige of bijna volledige uitrusting aan granaten zijn voorzien, tegen volle worden omgewisseld; het is dan beter het vuur voort te zetten met de granaten, die in de munitiekisten aanwezig zijn, en de voorwagens of achterwagens eerst te verwisselen, wanneer zij ledig of bijna ledig zijn; natuurlijk het geval uitgezonderd dat de omstandigheden van het granaatvuur geen goede uitkomsten kunnen doen verwachten" (Id. § 37).

»In den regel put elke batterij de munitie uit haren eigen voorraad en daarna uit den munitietrein." (Id. § 38.)

»Raakt de munitie van een batterij (afdeeling) uitgeput, dan wordt, zoolang de munitie-colonnes niet zijn aangekomen, op last van den afdeeling-(artillerie) commandant het ontbrekende door beter voorziene batterijen aangevuld." (Batterij-school II, § 101.)

»Hij (de regimentscommandant) geeft last tot het verwisselen van de ledige caissons der batterijen tegen volle uit den munitietrein") Aanhangsel Batterij-school II, § 5). »Ledige caissons bij den gevechtstrein worden door een geleider naar de munitie-colonnes gebracht." (Batterij-school II, § 98.)

De artillerie-munitietrein behoort tot den grooten trein en marcheert in de nabijheid van den vijand achter de veldtelegraafafdeeling en het veldhospitaal; de groote trein volgt de colonne op 5 tot 15 KM. (§ 62 Voorschrift Veldd.)

Komt de troepencolonne in gevecht, dan rijdt de groote trein nabij de plaats, waar hij zich op marsch bevindt, op. »Behalve het geval, dat de bevelhebber het anders mocht hebben bepaald, vervolgen de daarvoor aangewezen sectiën van de munitietreinen (deze bestaan bij den artillerie-munitietrein niet) hun weg en gedragen zij zich overeenkomstig de hun te geven orders." (§ 68 Voorschrift Velddienst.) (1)

(1) Zie ook laatste alinea § 59 Voorschrift Velddienst, welke vrijheid laat ook artillerie-munitie-colonnes in den gevechtstrein op te nemen.

Bij den aanvang van het gevecht wordt door den divisiecommandant bepaald waar voorloopig de artillerie-munitietrein zal worden opgesteld; acht deze commandant het gedurende het gevecht noodig, den artillerie-munitietrein of een gedeelte daarvan te doen naderen, dan stelt hij den regimentscommandant in kennis met de daarvoor aangewezen plaats. (Aanhangsel Batterijschool II, § 4.)

»De munitietrein rukt echter alleen op de bevelen van den Algemeenen Bevelhebber naar het gevechtveld op; zoo noodig moet dan aan andere troepen de last verstrekt worden de wegen daarheen tijdelijk te ontruimen.» (Handleiding tactisch gebruik, § 59.)

Daarentegen zegt Batterijschool II, § 100: »Mocht het voorkomen, dat de commandant van den munitietrein geen bevelen ontvangt, dan zal hij op eigen initiatief trachten het slagveld te bereiken, van de aankomst kennis geven aan den artilleriecommandant en diens nadere bevelen vragen.»

»Voor een tijdige aanvulling is het van het hoogste belang, dat de verlieslijsten, vooral die van de munitie en het materieel, zoo spoedig mogelijk worden ingediend.» (Batterijschool II, § 107.)

In verband met het voorgaande zouden wij wenschen:

1°. dat het aantal caissons voor elke batterij op 9 gebracht werd, evenals zulks bij de Fransche en Duitsche batterijen thans het geval is. Hierdoor zou bij elke batterij per stuk over 179 schoten beschikt kunnen worden, waardoor de gewenschte onafhankelijkheid ten opzichte der munitie-colonnes verkregen zou worden;

2°. dat de verhouding van het in de voertuigen voorhanden aantal granaten en granaatkartetsen gewijzigd werd, opdat men niet gedwongen zij het voorschrift van § 37, Aanhangsel Batterijschool II (zie bladz. 178) op te volgen, wat ons minder aanbevelenswaardig toeschijnt;

3°. dat, bij het in stelling komen, achter elke sectie één caisson in stede van een caisson-achterwagen werd opgesteld, waardoor de stukken eenvoudiger en geregelder van munitie voorzien zouden kunnen worden;

4°. dat de artillerie-munitie-colonnes 6 caissons telden, in plaats van 5, waardoor deze $\frac{2}{3}$ van de caissons van den gevechtstrein konden aanvullen;

5°. dat de caissons der batterijen en der colonnes (natuurlijk niet het personeel en de paarden) onderling verwisselbaar waren, zoodat overpakken onnoodig was;

6°. dat de munitie in het munitie-depot gepakt was in withouten kisten (elk wegende \pm 100 KG.), verdeeld in échelons, die elk éenzelfde hoeveelheid munitie als de munitie-colonnes bevatten; één échelon steeds opgeladen en gereed om te vertrekken, in den geest van het Fransche *en-cas mobile*;

7°. dat zoodra een treffen verwacht werd, (dus niet, nadat na afloop van den strijd de noodige verlieslijsten, enz. zijn opgemaakt, Batterijschool II, § 107; zie hierboven) men het 1ste échelon, zoover als de omstandigheden veroorloven per spoor- of tramweg, liet naderen en aan het daarvoor aan-

gewezen uitladingsstation de noodige bespannen parkwagens beschikbaar stelde om het verder te vervoeren (hiervoor op gerequireerde voertuigen te rekenen, achten wij gevaarlijk); tenzij de caissons der munitie-colonnes zelf dit punt konden bereiken;

8°. dat zoodra één échelon verzonden was, het volgende opgeladen en tot vertrek gereedgehouden werd;

9°. dat voor elke divisie bepaalde lijnen werden aangewezen, langs welke de aanvulling zou plaats hebben, zoodat de ledige en de gevulde voertuigen (ook de parkwagens van het munitie-depot) elkander langs die lijnen tegemoet kwamen en op een daarvoor geschikte plaats omspanden, resp. overlaadden.

10°. dat aan de overige voertuigen, bij den munitietrein aanwezig, vaste opstellingsplaatsen werden aangewezen, zoodat de munitie-colonnes geheel vrij daarvan waren;

11°. dat zoodra de opereerende troepen zich te ver van het munitie-depot verwijderden, tijdelijke magazijnen werden ingericht, waar twee échelons werden gereedgehouden.

Wij noemden hierboven in de tweede plaats de door de artillerie te verrichten verkenningen (1). Deze kunnen onderscheiden worden in:

a. Wegverkenningen.

b. Terreinverkenningen, om inlichtingen te verschaffen omtrent:	}	1°. De begaanbaarheid.
		2°. De mogelijkheid tot het innemen van stellingen.
		3°. De aanwezigheid van den vijand.

c. Doelverkenningen.

De wegverkenning wordt bij elke colonne opgedragen aan één of twee officieren der artillerie (2) (ieder vergezeld van een ordonnans), die bij of zoo dicht mogelijk achter de voorste veiligheidstroepen marcheeren. Zij geven acht op alle hindernissen, die den marsch van hun wapen kunnen vertragen, dus hoofdzakelijk op de begaanbaarheid van den weg en van de daarin gelegen bruggen, zij melden den voorhoede-commandant de in dit opzicht noodzakelijke verbeteringen en geven den colonne-commandant kennis van den vermoedelijken duur van het oponthoud, indien dit laatste niet te vermijden is. Marcheeren de batterijen in de colonne met sectiën, dan moeten zij bij mogelijke vernauwing van den weg maatregelen beramen om den overgang tot de colonne met stukken en den daaropvolgenden opmarsch mogelijk te maken, zonder de colonne in haar marsch op te houden. Zij vestigen tevens hun aandacht op het aangelegen terrein om, indien de troepen in gevecht komen, den artilleriecommandant te kunnen inlichten omtrent mogelijke stellingen en opmarschwegen voor zijne batterijen, of

(1) Zie hieromtrent ook »die Feldartillerie der Zukunft» en *Mil. Woch.* 1892, N°. 18 en 19.

(2) Deze officieren kunnen van de batterijen genomen worden.

opstellingplaatsen voor gevechtstreinen, enz., waaruit deze dan in verband met den oogenblikkelijken toestand zijn keuze doet. Hierdoor zal aan de troepen, welke het eerst in gevecht komen, allicht eerder de steun der artillerie verzekerd worden, dan zonder deze voorbereiding het geval zou zijn.

Zoodra de artillerie den marschweg verlaat om zich naar hare stelling te begeven, laat elke batterij het door haar te doorloopen terrein door een 2-tal éclaireurs verkennen, ten einde daarop voorkomende hindernissen voor de beweging te kunnen ontgaan (Batterijschool II Aanhangsel § 7, 11de alinea); bovendien moet de geheele door de batterijen te betreden zône vooraf behoorlijk verkend zijn, om tegen verrassingen van 's vijands zijde verzekerd te zijn (Batterijschool II, § 25); ook nadat de vuurstelling ingenomen is, moet voor voortdurende observatie van de flanken en den rug (dit laatste ook met het oog op den gevechtstrein) worden zorg gedragen en is het noodzakelijk in verbinding te blijven met de meest nabijzijnde troepenafdeelingen, ten einde op de hoogte der door deze uit te voeren bewegingen te worden gehouden.

Zoo spoedig mogelijk, nadat de batterijen het vuur geopend hebben, moet de artilleriecommandant de later door de artillerie uit te voeren stellingveranderingen voorbereiden door de geheele gevechtzône, welke toebedacht is aan de troepen, waarbij de batterijen zijn ingedeeld, te doen verkennen, niet alleen voorwaarts van de eerst ingenomen stelling, doch ook zij- en achterwaarts. Zoodra hem dan de plannen van den algemeenen bevelhebber bekend worden, kan hij met behulp van de reeds verkregen rensignementen in de thans meer beperkte ruimte de nieuwe stelling verkennen. Door deze voorbereiding zal die verkenning spoediger en grondiger kunnen geschieden.

Het is hier wellicht de plaats om te wijzen op het gevaar, waaraan men zich blootstelt, indien men den artilleriecommandant te veel aan zijne batterijen bindt (1); blijft deze hoofdofficier toch bij zijn geschut, totdat hij orders omtrent de verwisseling van stelling van den algemeenen bevelhebber ontvangt, dan beschikt hij gewoonlijk over te weinig tijd om van alle voordeelen gebruik te maken, welke het terrein aan de batterijen, zoowel wat opmarsch als stelling betreft, aanbiedt. Handelt men op de boven beschreven wijze en geeft de algemeene bevelhebber tijdig van zijne *voornemens* kennis, dan kan, zoodra hij *bevelen* zendt, de goede uitvoering daarvan door een grondige verkenning voorbereid zijn.

De moeielijkheid om zich met voldoende juistheid rekenschap te geven van de plaats, waar de te beschieten doelen zich bevinden, van hunne uitgebreidheid en formatie, van hunne opstelling ten opzichte van elkander,

(1) § 57, 1ste alinea der Handleiding zegt hieromtrent: »Zoodra de artilleriecommandant evenwel het bevel ontvangt met zijne batterijen in het gevecht te grijpen, moet hij *persoonlijk het bevel over de batterijen aanvaarden* (2); dan is de plaats van den artilleriecommandant niet meer bij den algemeenen bevelhebber, maar bij zijn geschut" (2).

(2) Wij cursiveeren.

c. q. achter dekkende maskes, van den aard van het terrein vóór en achter het doel, van het optreden van nieuwe en het voorwaarts- of teruggaan van reeds beschoten doelen, enz., eene moeilijkheid, welke men op de tegenwoordig gebruikelijke gevechtsafstanden reeds in hooge mate ondervond, zal door het gebruik van rookzwak buskruit nog aanzienlijk vermeerderd worden.

Die bezwaren zooveel mogelijk op te heffen is de taak der door elke afdeeling uitgezonden doelverkenneren of artillerie-patrouilles in het voorterrein, welke daartoe de vijandelijke afdeelingen zoo dicht moeten naderen, als de omstandigheden slechts eenigszins zullen veroorloven. Bij de regeling van dezen dienst zal men naar middelen moeten zoeken om den uitslag dier verkenningen langs den eenvoudigsten en snelsten weg ter kennis der batterijen te brengen.

Met het oog op al de hiervoren genoemde verkenningen is nog veel te regelen. Allereerst moeten personeel en paarden daarvoor beschikbaar gesteld worden, een personeel, dat uitsluitend voor dezen lang niet gemakkelijken dienst bestemd en geoefend is; uitstekende rijpaarden, die in alle opzichten aan de hen te stellen, soms zware eischen kunnen voldoen. De ervaring, bij de oefening van dat personeel opgedaan, zal de wijze aangeven, waarop de details van dezen dienst verder geregeld moeten worden. Theoretische beschouwingen kunnen daartoe de noodige voorlichting schenken, de practijk zal de verschillende bezwaren, waarop men bij de uitvoering stuit, aantoonen en doen overwinnen.

Het zesde deel bevat hoofdzakelijk beschouwingen over het schieten (waarop wij hierboven, N°. 1, bladz. 24 en volgende, reeds de aandacht vestigden), de reglementen, de instructie en de organisatie. Wij bespreken hiervan nog in het kort het volgende:

Het reglement kan in 3 deelen onderscheiden worden:

- 1°. regels voor het tactisch gebruik van het wapen;
- 2°. formatiën, bewegingen, enz., welke kennis voor het tactisch gebruik noodzakelijk is;
- 3°. oefeningen, welke den troep voor het uitvoeren van het sub 2 genoemde moeten voorbereiden, tevens dienende ter disciplineering van de manschappen.

Terwijl het laatste gedeelte onder verschillende omstandigheden hetzelfde kan blijven, moeten de twee eerstgenoemde met het wijzigen der tactische begrippen veranderingen ondergaan.

Het tweede gedeelte, het formeele, dat zich rechtstreeks tot den troep richt, behoort *vaste regels* te stellen, die niet voor tweeërlei uitlegging vatbaar zijn; het eerste, dat zich tot het kader, voornamelijk tot de officieren richt, moet als een leidraad beschouwd worden, die groote beginselen vastlegt, zonder in vage aanduidingen te vervallen, en daarbij zorgvuldig vermijdt

zich in détails te verliezen, waardoor het initiatief der aanvoerders vernietigd wordt.

Het reglement voor de oefeningen te voet moet *geen* copie zijn van het infanterie-reglement, meent de S. »La discipline et l'ordre ne demandent pas un grand nombre de formations, mais des mouvements *très correctement exécutés*." Dit neemt o. i. echter niet weg, dat de voorgeschreven bewegingen zoo nauw mogelijk aan het infanterie-reglement behooren aan te sluiten, omdat als regel moet gelden, dat door de verschillende wapens hetzelfde doel zooveel mogelijk langs denzelfden weg bereikt moet worden.

Ten einde aan de batterijen een zoo groot mogelijk schootsveld te verzekeren, wordt voorgesteld, als *normale formatie*, de stukken van elke sectie zoo dicht mogelijk naast elkaar te plaatsen en de tusschenruimten tusschen de sectiën evenredig te vergrooten, zoodat de breedte van het batterijfront dezelfde blijft. Wil men nu in een richting vuren, welke een vrij grooten hoek met de normaal maakt, dan behoeft men van elke sectie slechts een der stukken een weinig te verplaatsen, waardoor het vuur ten opzichte van de overige sectiën, tengevolge van de grootere tusschenruimten, zonder gevaar kan plaats hebben. Hieraan is tevens het voordeel verbonden, dat het overzicht voor de sectiecommandanten gemakkelijker is en de aanvoer der munitie uit de achter de sectie opgestelde caisson sneller kan geschieden. Wij achten deze voordeelen intusschen niet zóó groot, dat zij opwegen tegen het o. i. groote nadeel, dat de verliezen tengevolge van het dichter naast elkander staan der stukken in elke sectie zullen toenemen.

De S. verklaart zich voorstander van het stelsel, waarbij het behouden der richting wordt opgedragen aan den commandant der middensectie; in verband daarmede wenschte hij de op- (af-) marschen *uitsluitend* naar beide zijden (uit het midden) te doen plaats hebben. Vóór het eerste verklaarden wij ons reeds vroeger, het tweede is daarvan de logische consequentie; vermoedelijk daarom is dan ook in het Duitsche reglement (1892) voor de *geopende* batterij (d. i. de batterij op het gevechtsveld) deze wijze van op- en afmarch met uitsluiting van alle andere aangenomen.

Bij het bespreken der handelingen tegen cavalerie wordt er voor gewaarschuwd (bij het opvolgen van soortgelijke voorschriften als § 24 Handleiding en § 91 Batterijschool II) te veel de aandacht te vestigen op de 1ste linie, die gewoonlijk in zeer snellen gang tusschen de stukken zal doorjagen, zonder aan het personeel veel schade te kunnen toebrengen, en daardoor de 2de linie, die het gevaarlijkst is, uit het oog te verliezen. Het vuur zal dus, zoolang slechts eenigszins mogelijk is, tegen de 2de linie gericht moeten blijven en eerst, wanneer het daartegen geen genoegzame uitwerking heeft kunnen verkrijgen, zoodat deze linie in de onmiddellijke nabijheid der batterij gekomen is, mag het wapen ter zelfverdediging ter hand genomen worden. Als formatie tegen cavalerie voor gevechtstreinen, munitie-colonnes, enz. wordt aanbevolen de voertuigen, zoodra de cavalerie gesignaleerd wordt, zoodanig

op te stellen, dat de hoofden der paarden nabij het middelpunt van een cirkel komen, aan welks omtrek de achterraden der voertuigen staan. Indien dan het personeel afstijgt en van de revolver gebruik maakt, kan een cavalerie-aanval ook door deze afdeelingen met hoop op goeden uitslag tegemoet gezien worden.

Als definitie van een artillerie-massa leert men hier, in tegenstelling met hetgeen elders somwijlen aangetroffen wordt: (1) »Une masse d'artillerie est constituée par plusieurs groupes de batteries placées sous une direction effective unique, en vue d'une action commune et pouvant, autant que possible, concentrer successivement leur feu sur un ou plusieurs objectifs. Ces groupes peuvent être réunis ou séparés.» En verder: »Ainsi le but de la masse n'est pas toujours de concentrer le feu sur un point, mais bien de le repartir méthodiquement, judicieusement, en vue d'une action commune, de manière à obtenir le maximum d'effet.»

De kolonel L. is de meening toegedaan, dat het richten met den richtboog regel moet wezen (zie hieromtrent ook: *Revue d'artillerie*, Mei 1892); de daaraan verbonden voordeelen zijn z. i. de volgende: 1°. is dit het eenige middel om de batterij onafhankelijk te maken van het terrein, zoolang de commandant, zij het ook met behulp van een veldladder of iets dergelijks, het doel kan zien; 2°. de batterijen kunnen van elke dekking, welke het terrein biedt, gebruik maken (wat vooral gedurende den artilleriestrijd noodzakelijk is) (2); 3°. bij het innemen der stelling behoeft men geen kostbaren tijd te verliezen hetzij door voor elk stuk na te gaan of dit het doel wel zien kan, hetzij door, wanneer gedekt afgelegd is, den vuurmond met handen vooruit te brengen (3); 4°. de snelheid van het vuur kan bij genoegzame geoefendheid grooter zijn; 5°. men kan een bewegelijk doel sneller volgen, omdat men niet nauwkeurig op één punt van het doel behoeft te richten; de commandant kent de verhooging zijner stukken en kan nu met behulp van het draaiwiel het vuur regelen; 6°. men is onafhankelijk van den invloed van de weêrsgesteldheid op het richten; 7°. er zullen minder richtfouten gemaakt worden; 8°. het aangeven van het doel wordt gemakkelijker, omdat men niet een bepaald, zich scherp afteekenend punt behoeft aan te wijzen, waarop met den opzet gericht moet worden. De zijdelingsche richting moet alleen door N°. 5 gegeven worden, de eerste maal kan dit op zeer eenvoudige wijze plaats hebben; de meest eenvoudige, die wij zagen gebruiken, oordeelden wij die, waarbij men de richtbaken in de

(1) Zie ook Handleiding §§ 12, 26, 27 en 28.

(2) Aan hen, die vreezen, dat het streven naar dekking de artillerie beschroomd zal maken het gevaar te trotseeren, roept hij toe: »Sachons nous couvrir, ce qui ne nous empêchera pas de lutter à poitrine ouverte quand il le faudra.... Nous le pourrions d'autant mieux que nous aurons conservé plus d'hommes, de chevaux et de force morale».

(3) Waar dit geschieden moet, zou het gewenscht zijn bij elk stuk over *trekgareelen* te kunnen beschikken. Het in batterij brengen der stukken zou hierdoor veel vergemakkelijkt kunnen worden. In Duitschland is iets dergelijks onder den naam van »Langtau» ingevoerd. (*Mil. Woch.* 1892, N°. 87.)

plaats van den opzet en den vizierkorrel plaatst, waardoor het voor een op een verhooging geplaatst persoon zeer gemakkelijk is, de zijdelingsche richting te geven.

In het *Mil. Woch.*, N°. 43 en 87 wordt met minder instemming over het bij voorkeur gebruiken van den richtboog gesproken. Wij gelooven echter, dat vele der daar geopperde bezwaren voorspruiten uit onvoldoende geoefendheid in het gebruik van dit instrument.

Om den troep in het vlug bedienen van den vuurmond te kunnen oefenen is het noodig bij het laden steeds projectielen en kardoezen te gebruiken. Deze moeten echter van een eenigszins kleiner kaliber dan de vuurmond zijn en worden na het laden niet uitgenomen, doch gelijktijdig met de volgende lading vooruitgebracht, tot zij eindelijk aan de monding uit den vuurmond vallen. Op die wijze kan men bijv. een snelvuur laten uitvoeren onder gelijke verhoudingen, als dit in werkelijkheid het geval zal zijn. Na afloop van de oefening wordt de stand der sasringen nagegaan. Het beschikbaar aantal projectielen moet bij deze oefeningen zoo groot zijn, dat ook de nummers 4 en 6 en de caissonsbedienden een nuttige oefening hebben.

De schietoefeningen moeten niet alleen aan de officieren en het kader de regeling van het vuur en aan den troep de behandeling van den vuurmond leeren, zij moeten ook en niet in de laatste plaats aan allen — ook aan officieren van andere wapens — doen zien, wat de artillerie vermag. Om dit doel te bereiken moet bij eenige oefeningen na het regelen van het vuur de oefening voortgezet worden om uitwerking te verkrijgen (15 à 20 schoten per stuk). Hierdoor zou men tevens een denkbeeld kunnen geven van de uitwerking, die hetzij in een gegeven tijd, hetzij met een gegeven hoeveelheid munitie verkregen kan worden.

Omtrent het gevechtsschieten wordt opgemerkt: »il vaut mieux laisser la tactique de côté, mais il importe expressément toutefois de définir exactement ce qu'on demande à la batterie ou au groupe, c. a. d. de préciser les situations respectives du but et de la batterie, etc".

Om goed te leeren schieten, moet men over veel projectielen kunnen beschikken. Alle zuinigheid in dit opzicht is verkeerd, omdat men daardoor overdreven waarde aan het inschieten gaat hechten, terwijl de vuurleiding op den achtergrond gesteld wordt. Ook schietoefeningen buiten de gewoonlijk door de veldartillerie bezochte schietterreinen en in vereeniging met infanterie worden aanbevolen; dat deze, zelfs in bebouwde terreinen zeer goed uitvoerbaar zijn, bewijzen de schietoefeningen in 1892 door deelen van het XIVde Duitsche legerkorps gehouden (1).

De S. hecht terecht groote waarde aan de tactische opleiding der officieren, welke, behalve door eigen studie, verkregen moet worden door tactische

(1) Zie hieromtrent *Mil. Wochenblatt* 1892, Nos. 89 en 90. »Eine Schiessübung mit gemischten Waffen im XIV. Armeekorps".

oefeningen op de kaart en door kaderoefeningen op het terrein, bij welke laatste oefeningen de hierboven besproken verkenningen en maatregelen ter aanvulling der munitie tot in bijzonderheden behandeld moeten worden. Men moet van de officieren intusschen niet meer eischen dan zij geven kunnen. »Si nous voulons une artillerie plus tactique, il faut sacrifier du côté technique et savoir supprimer carrément la plus grande partie des cours, conférences, travaux d'hiver, etc., dont l'utilité peut être réelle, mais n'est pas à mettre en parallèle avec le développement de l'instruction tactique. Il faut mettre chaque chose à sa place: dans les écoles, l'éducation scientifique, la technique; ce n'est pas là où s'apprend le *métier*; au régiment, l'éducation militaire, la tactique, l'instruction sur le terrain; l'officier continuera à se tenir au courant de ce qui se passe autour de lui, mais toute son intelligence, toutes ses forces doivent être dirigées vers la guerre, car le but unique de son existence militaire est désormais la guerre!"

W. P.

De rechtsmacht van den militairen rechter der landmacht ten aanzien van militaire, gemengde en commune delicten.

(Vervolg van N°. 2, bladz. 125.)

De rechtsmacht in vredestijd ten aanzien van gemengde en commune delicten.

Nadat ik alzoo tot de conclusie gekomen ben, dat in vredestijd eene militaire rechterlijke macht althans zeker over de militaire misdrijven moet recht spreken, stel ik nu de vraag: moet de militaire rechter in vredestijd ook kennis nemen van de door militairen begane gemengde en commune strafbare feiten? Bij het bespreken dier vraag stel ik op den voorgrond, dat hare beantwoording geen invloed kan hebben op de organisatie der militaire rechterlijke macht. De rechtbanken toch, die alléén over militaire delicten oordeelen, kunnen niet met minder eischen volstaan dan die welke bovendien geroepen zijn om een vonnis te vellen over gemengde en commune delicten (1). Zijn de militaire vierscharen ongeschikt om over de commune misdrijven te oordeelen, dan zijn zij ook ongeschikt om de militaire misdrijven te berechten (POLS).

Eene afzonderlijke bestudeering of toepassing van het Militair Strafrecht wordt in de toekomst geheel en al ondenkbaar, aangezien ongetwijfeld zooveel mogelijk verband zal worden gebracht tusschen het exceptioneele militaire en het gewone strafrecht. VERGNE zegt in zijn »Essai de conférences sur la procédure devant les conseils de guerre», dat een der voorwaarden, waaraan het militaire strafrecht moet voldoen, is: »avoir pour base générale les principes du droit commun.»

De Belgische commissie heeft in haar ontwerp (1890) »Code de Procédure pénale Militaire» als beginsel aangenomen: »de se référer à la loi ordinaire chaque fois qu'une dérogation ne paraît pas nécessaire, et d'appliquer les règles qui dominent le droit pénal commun chaque fois qu'on le peut, sans élever l'action de la discipline.»

Ook bij ons zal eene nieuwe Wet op de Rechtspleging dezelfde beginselen huldigen als de burgerlijke strafrechtspleging en strafproces-orde; afwijkingen

(1) Zie ook GEUKAMA BAKKER, en daarentegen bladz. 56 en 57 van het prae-advies van den Generaal-Majoor J. C. C. DEN BEER POORTUGAEL.

zullen alleen dan gerechtvaardigd zijn, wanneer de gewilde krachtige handhaving der tucht zulks gebiedend vordert (1). En wat het materiele strafrecht betreft, art. 1 van het Ontwerp van een Wetboek van Militair Strafrecht stelt vast, dat de bepalingen van het gemeene recht ook toepasselijk zijn op de feiten, waarop bij het Wetboek van Militair Strafrecht straf is gesteld, tenzij de wet anders bepaalt. Dit artikel heeft eene veel verdere strekking dan art. 91 Wetboek van Strafrecht; immers het spreekt van *de*, d. w. z. *alle bepalingen* van het gemeene recht. Is het ontwerp eenmaal tot wet verheven, zoo zal bij ons, niet minder dan in Duitschland, waar zijn: »wie eine nur oberflächliche Vergleichung der beiden Strafgesetze bestätigt, steht das Militärstrafrecht zum bürgerlichen Strafgesetz in einer so nahen Beziehung, dass eine fachgemässe Anwendung der Bestimmungen des ersteren ohne eine vollständige Beherrschung des letzteren geradezu unmöglich ist.” (*Archiv für Strafrecht*, 1890.)

Laat ik thans een aanvang maken met de beantwoording der door mij hierboven opgeworpen vraag. Het is mijne overtuiging, dat de militaire rechter moet oordeelen over *alle* delicten door den soldaat in vredestijd begaan. Niet slechts omdat hij alléén daardoor de noodige geschiktheid kan verwerven voor zijn taak in oorlogstijd en daarmede gelijkgestelde periodes, maar tevens wijl de gemengde, en zelfs ook bijna altijd de commune delicten, de tucht op min of meer ernstige wijze aanranden en de gewone rechter de militaire beteekenis van het gemengde of commune delict niet zal kunnen waardeeren. Ook vergete men niet, dat tusschen de disciplinaire overtredingen, de militaire, gemengde en commune delicten geene scherpe grenzen te trekken zijn; dat het krijgstuchtelijke, militaire en gemeene strafrecht in elkaar grijpen (zie hierboven); dat er tusschen de verschillende soorten van feiten menigmaal samenhang of samenloop bestaat, en dientengevolge eene verdeeling der rechtsmacht over den militair tusschen den burger- en den militairen rechter tot conflicten en moeilijkheden aanleiding zal geven.

Mr. v. D. HOEVEN en de Generaal DEN BEER POORTUGAEL willen onze rechtspraak beperken tot die over militaire delicten.

Mr. v. D. HOEVEN zegt: »gemengde delicten zijn *au fond* commune delicten, maar waarover als 't ware een militaire tint ligt” (Vereeniging ter beoefening van de Krijgswetenschap); in zijne Memorie van Toelichting op de door hem vervaardigde ontwerpen betreffende het Militair Strafrecht wordt gewaagd van commune delicten, die een krijgstuchtelijk vergrijp in zich bevatten (ideale samenloop). Mr. H. v. D. HOEVEN, de Schout-bij-nacht C. H. BOGAERT en de Kolonel der Infanterie H. P. J. HENNUS schrijven in de Memorie van Toelichting op het Ontwerp van Wet op de Krijgstucht: »Evenzoo zal ook dikwerf een bepaald commun delict onbestaanbaar zijn met de regelen der militaire tucht en orde.”

Ik breng hier in herinnering, dat (zie mijne bespreking van de rechtsmacht

(1) VAN DER HOEVEN, DAMIANITSCH, WEISL en anderen.

van den militairen rechter in vreedstijd ten aanzien van militaire delicten) Mr. v. D. HOEVEN den burgerrechter niet in staat acht den omvang en de strekking der militaire misdrijven, die hunne strafbaarheid ontleenen aan de bijzondere onderlinge verhoudingen in het leger, te waardeeren; hij is van meening, dat bij kennisneming door den burgerrechter van militaire delicten de zoo noodige veerkracht en tucht in het leger zouden kunnen worden verlamd, omdat de burgerrechter niet beoordeelen kan welken invloed die delicten op de discipline kunnen uitoefenen. Maar zal de gewone rechter, zoo vraag ik, nu wèl het militaire element van gemengde en commune strafbare feiten kunnen waardeeren, en dat bij de bepaling van de zwaarte en soort der straf kunnen in aanmerking nemen? Ik zou vreezen, dat hunne militaire tint lichtelijk aan de aandacht van den gewonen rechter zou ontsnappen, en mocht zulks al niet het geval wezen, zoo is hij misschien nog minder in staat hunne bijzondere militaire beteekenis met juistheid te voelen en in de op te leggen straf tot uitdrukking te brengen, dan wanneer het gold militaire delicten. Lichte tinten en fijne nuances zijn dikwijls moeilijk te onderscheiden en hare intensiteit is veelal niet gemakkelijk te bepalen, maar daarom mogen zij toch niet verwaarloosd worden.

Uit het bovenstaande meen ik het besluit te mogen trekken, dat Mr. VAN DER HOEVEN dichter aan mijne zijde staat, dan men bij een eerste aanblik wel denken zou. Deze gedachte wordt bij mij versterkt, wanneer ik in de Memorie van Toelichting op het Ontwerp van Wet op de Krijgstucht lees: »De kantonrechter of de rechtbank weet niet steeds met voldoende kennis van zaken te beoordeelen, of door een strafbaar feit van het gemeene recht de belangen der militaire tucht of orde zijn geschaad, veel minder nog in welke mate dit het geval is, en allerminst, welke bestraffing aan het feit, als vergrijp tegen de krijgstucht, evenredig is te achten. Toch zal het militair belang in zoodanig geval dikwijls, bijvoorbeeld, de verlaging van den dader of zijne onderwerping aan eene gestrengere krijgstucht eischen.»

Mij dunkt, dat de Hoogleeraar v. D. HOEVEN, wil hij niet inconsequent worden, ook de berechtiging der gemengde en commune strafbare feiten aan de krijgsraden moet overlaten.

De Generaal DEN BEER POORTUGAEL heeft in zijn prae-advies niet alleen de commune misdrijven, maar zelfs de in het Crimineel Wetboek voorkomende gemengde delicten naar den burgerrechter verwezen, en verkreeg voor zijn stelsel in de ons bekende vergadering der Juristenvereeniging eene meerderheid. De Generaal erkent als het ware niet het bestaan van gemengde delicten; met bescheidenheid veroorloof ik mij echter op te merken, dat o. a. de stelling »de burger-persoon, die steelt van de goederen, waarvan hem de bewaking is toevertrouwd, is even strafbaar als de schildwacht, die hetzelfde *feit* pleegt; er bestaat geen onderscheid tusschen het een of het ander feit», (1) voor ernstige bestrijding vatbaar is.

(1) Zie het prae-advies, bladz. 51.

Mr. POLS neemt wel degelijk het bestaan van zoogenaamde gemengde delicten aan, d. w. z. commune delicten, die hun bijzonder karakter ontleenen aan de bijzondere positie, waarin de militair verkeert, aan de bijzondere eischen der militaire maatschappij, en zij moeten, volgens dien Hoogleeraar, met het oog op militaire orde en tucht worden beoordeeld en gestraft door den militairen rechter.

Zowel juristen als militairen hebben de vaste overtuiging, aldus G. HERBST (Oberlandesgerichtsrath), dat de militaire feiten door krijgswet moeten beoordeeld worden. Zoo de eischen der practijk zulks niet onmogelijk maakten, zou hij aan de militaire jurisdictie echter geene verdere uitbreiding willen geven, ofschoon hij, en hier is de Schrijver geheel en al in tegenspraak met den Generaal DEN BEER POORTUGAEL, van oordeel is, een oordeel dat ik gaarne onderschrijf, dat »bei den von Militärpersonen vollführten gemeinen Straftthaten Verstösse gegen Zucht, Ordnung und Autorität, ein Bruch der Kameradschaft, des Zutrauens und Vertrauens, eine in der Straftthat zum Ausdruck gelangende ehrlose Gesinnung u. s. w. der Regel nach strafmehrend in Betracht zu ziehen sind.»

Men ziet, het *theoretische* standpunt van HERBST komt overeen met dat van Prof. VAN DER HOEVEN; *practisch* acht HERBST eene splitsing der rechtsmacht over de militairen niet mogelijk, Prof. v. D. HOEVEN daarentegen wel.

De bekende schrijver Dr. EMIL DANGELMAIER zegt: »Nicht nur die Militärdelikte sind dem Militär-Strafrechte eigen, auch in den gemeinen Delikten und in den allgemeinen strafrechtlichen Grundsätzen, z. B. in der Lehre von der Nothwehr und dem Nothrechte, in Bezug auf die Frage, inwiefern der Befehl einen Strafausschliessungsgrund bildet, — sind Verschiedenheiten vorhanden,» en komt vervolgens tot de conclusie, dat de militaire jurisdictie zich over *alle* delicten moet uitstrekken. Een soldaat begaat een commun misdrijf; hij heeft daartoe het bevel van een meerdere ontvangen. Volgens den Generaal DEN BEER POORTUGAEL en Prof. VAN DER HOEVEN zal nu de burgerrechter moeten beslissen, of dat bevel in de gegeven omstandigheden de strafbaarheid van den beklagde al of niet uitsluit. Maar is dit geen zuiver militaire quaestie? Als de burgerrechter die beoordeelen kon, zou men hem veilig de rechtspraak over *alle* delicten, ook de militaire, mogen toevertrouwen.

In zijne lezing in de Vereeniging ter beoefening van de Krijgswetenschap komt de Kapitein KOOLEMANS BEIJNEN tot de conclusie, dat, waar militaire verplichtingen geschonden worden, de militaire superieur moet oordeelen. De wet bepale, zoo vervolgt hij, welke feiten als zoodanig strafbaar moeten worden gesteld.

Een misdrijf zal echter de eene maal een zuiver commun karakter dragen, een ander maal de schending eener militaire verplichting in zich sluiten, en, zooals ik reeds opmerkte, het laatste zal zeer dikwerf het geval wezen.

Stel bijv., een soldaat mishandelt een burger in een herberg; hij begaat

alzoo een commun misdrijf. Een ander soldaat maakt zich aan hetzelfde feit schuldig, maar in de kazerne of ten opzichte van een kameraad; dan heeft er bovendien schending eener militaire verplichting plaats gehad.

Wat zou nu de wet kunnen bepalen? Bijvoorbeeld, dat de krijgsraad steeds bevoegd is, wanneer de plaats des misdrijs een militair etablissement is, of wanneer het feit tegen militairen gepleegd is.

Ik stip hierbij aan, dat ongetwijfeld elk feit, binnen de kazerne bedreven, eene min of meer scherpe militaire beteekenis heeft; maar al ware zulks niet het geval, toch zou *elk* feit daàr begaan, niet in de termen vallende voor disciplinaire afdoening, door de militaire justitie moeten berecht worden. In de kazerne geldt gewis: »Alle gezag; vreemd aan het militaire, hetwelk zich plaatst tusschen den soldaat en zijn meerdere, doet afbreuk aan het krijgsgesag.» In het Verslag der Commissie, benoemd om de ontwerpen van Mr. VAN DER HOEVEN uit een militair oogpunt te onderzoeken, lees ik op bladz. 195: »Eenparig toch was de commissie van gevoelen, dat geen inbreuk kan worden toegestaan op het gezag van den militairen commandant over zijne ondergeschikten, en dat alle feiten, die in militaire gebouwen voorvallen of betrekking hebben op het militaire huishouden steeds ter berechtiging van den militairen commandant of van den krijgsraad moeten blijven.»

Maar zou het voldoende zijn, indien de wet de zoo juist aangegeven bepaling bevatte? Ik geloof van niet: ik zou de grens te eng en te scherp getrokken achten. Een commun delict, buiten de kazerne en niet ten opzichte van een ander militair gepleegd, kan toch een militair bestanddeel in zich bevatten. Deze meening wordt blijkbaar gedeeld door den Kapitein KOOLEMANS BEIJNEN; immers hij schrijft in *De Militaire Spectator*, 1883, bladz. 733, en ik vind zijne meening daar juist geformuleerd dan in de meergenoemde lezing in de Vereeniging ter beoefening van de Krijgswetenschap, dat hij de jurisdictie wenscht te beperken tot militaire en gemengde delicten en onder de gemengde delicten wil hij opnemen die, welke ingrijpen in het militaire leven, de militaire huishouding of den militairen dienst. De groote moeilijkheid bestaat nu in het trekken der grens tusschen de gemengde en commune delicten, en is eenmaal die grens door de wet getrokken, dan vraag ik: hoeveel commune delicten zullen dan nog ter berechtiging van den gewonen rechter blijven?

Verscheidene schrijvers, vooral Duitschers, gaan, men heeft het reeds kunnen vermoeden, nog verder dan ik; zij beweren, dat in *elk* commun delict *steeds* eene schending der krijgstucht opgesloten ligt, welke alleen door militaire rechters beoordeeld kan worden. Hunne stelling luidt: »Een delict is een militair delict, wanneer het door een militair begaan wordt.» Deze richting zijn o. a. toegedaan Dr. KELLER (1), Dr. HILSE (2), Dr. EMIL

(1) Die Aufgaben einer Militärstrafprozessordnung für das Deutsche Reich, 1877.

(2) Die leitenden Grundsätze des heutigen Deutschen Militärstrafverfahrens.

DANGELMAIER (1) en Dr. BOTHE (2). De laatste zegt: »Hat eine Militärperson sich eines Diebstahls, eines Mordes oder eines Todtschlages etc. schuldig gemacht, so ist sie nicht bloß mit dem allgemeinen Sittengesetze, sondern auch mit ihren besonderen militairischen Standespflichten in Collision gerathen. Die Aufrechterhaltung der militairischen Zucht und Ordnung und die Verletzung des allgemeinen Sittengesetzes erfordern eine Ahndung der That, und so wird stets in solchen Fällen eine ideale Concurrenz eines gemeinen und eines militairischen Verbrechens zum Vorschein kommen, mag man die Sache drehen und wenden wie man will. Die militairische Disciplin ist eben der rothe Faden, welcher sich durch alle militairischen Einrichtungen hindurchzieht und ohne welchen weder die Handlungen des militairischen Individuums noch des militairischen Ganzen, des Heeres, gedacht und richtig beurtheilt werden können.»

Mr. TEMPELS en de Belgische commissie zeggen: »les délits militaires sont les délits commis par des individus soumis aux lois militaires.»

In de Toelichting op de Fransche wet vind ik aangegeekend: »Tout concourt à rendre complexe le plus simple délit de l'ordre commun, lorsqu'il est commis par un militaire en activité et à obliger le coupable à venir en répondre devant sa juridiction naturelle.» (Code de Justice Militaire pour l'armée de Terre, expliqué par l'exposé des motifs, le rapport et la discussion au corps législatif. LOUIS TRIPIER, avocat à la cour impériale de Paris, etc., 1857.)

Ik vraag echter: heeft er schending der tucht plaats als de gehuwde overspel pleegt? als de ongehuwde het feit medepleegt, wetende dat de medeschuldige gehuwd is (art. 241 W. v. S.)? als iemand eene minderjarige vrouw, met hare toestemming, wegvoert (art. 281 W. v. S.)? als iemand onnadenkend een betrekkelijk zwaar voorwerp uit het raam werpt, en toevalligerwijze daardoor een voorbijganger doodt (307 W. v. S.)? Ik kan deze vragen niet toestemmend beantwoorden.

Alvorens verder te gaan en mijne eindconclusie op te maken, zal ik in grove trekken de grenzen aangeven van de uitgebreidheid der militaire jurisdictie, ten aanzien van strafbare feiten, in de verschillende Staten van Europa.

In Italië zijn de militairen aan den militairen rechter onderworpen, indien zij een der misdrijven van het Militaire Strafwetboek begaan. Naar aanleiding van andere delicten staan zij terecht voor de gewone rechtbanken. Men moet intusschen niet uit het oog verliezen, dat het Militaire Strafwetboek melding maakt van verschillende commune delicten, als valscheid, diefstal, bedriegerijen, enz., in het bijzonder wanneer zij begaan worden ten nadeele van andere militairen of in een militair etablissement, bijvoorbeeld

(1) Die Militär-Gerichtsbarkeit in ihrer historischen Entwicklung und heutigen Gestaltung. (Archiv für Strafrecht, 1884.)

(2) Der Preussische Militär-Strafprocess und die Reform des Militär-Strafverfahrens, 1874. Zie tevens »Zur Frage des Militär-Strafprocesses und seiner Reform» von G. REINSDORFF, 1885, en Dr. LUDWIG FULD: »Die Regelung des militairischen Strafverfahrens im Deutschen Reich.»

op wacht en in de kazerne. In het algemeen kan men als regel vaststellen dat *al* de delicten die betrekking hebben op de militaire positie van een persoon, op militaire voorwerpen of op den militairen dienst ressorteeren onder de militaire jurisdictie.

De krijgsraden berechten:

in Zweden de delicten, voorkomende in de Militaire Strafwet en die in andere wetten, wanneer zij betrekking hebben op den dienst of de militaire functie, voorts de strafbare feiten ten opzichte van andere militairen of in militaire etablissementen gepleegd;

in Engeland de militaire delicten, maar tevens dronkenschap, onzedelijk gedrag en andere misdrijven, die de militaire tucht aantasten; voorts de strafbare feiten ten opzichte van andere militairen of in militaire etablissementen gepleegd.

Zoowel in Italië als in Zweden en Engeland worden vele misdrijven onder de rubriek *militaire* gebracht.

Dr. GNEIST, gewezen Militair-jurist, ontraadt op grond van persoonlijke waarneming het Engelsche stelsel, hetwelk, volgens hem, leidt tot hardheid en eenzijdigheid. Een leger van huurlingen mag men daaraan blootstellen, niet echter de landskinderen. De soldaat zou de dupe zijn van eene beperking der jurisdictie tot misdrijven, welke op den dienst betrekking hebben.

In Beieren alle delicten, behalve die betreffende de belastingen, den smokkelhandel, enz., wanneer zij strafbaar zijn met boete;

in Wurtemberg alle delicten, behalve de *commune*, voor zoover daarop de doodstraf of alléén boete staat;

in Zwitserland de delicten van het Militaire Strafwetboek, dat echter ook bijna alle *commune* misdrijven bevat;

in Spanje alle delicten, behalve ongehoorzaamheid aan of het plegen van geweld tegen civiele autoriteiten, het maken van valsch geld, valsheid in niet militaire geschriften, echtbreuk, verkrachting, belediging en laster (geen militair karakter dragende) en belastingstrafzaken;

in Portugal alle delicten, behalve die betreffende jacht, visscherij, enz.;

in Noorwegen alle delicten, behalve politie-overtredingen, alléén met boete bedreigd;

in Denemarken alle delicten en zelfs bepaalde civiele zaken;

in Finland alle delicten, behalve echtbreuk (misschien op dit oogenblik gewijzigd);

in Rusland alle delicten, behalve een zekere groep politie-overtredingen;

in België alle delicten, behalve belastingstrafzaken.

De samenstellers van het Belgische Ontwerp van Wet op de Rechtspleging (1890) handhaven de bestaande uitgebreidheid der militaire rechtsmacht en wel hoofdzakelijk op de volgende gronden:

1°. De code van 1870 maakt eene splitsing tusschen militaire en *commune* delicten onmogelijk; die code toch verwijst zooveel mogelijk naar den

gewonen code, zoodat in vele gevallen de laatste toegepast moet worden, zelfs wanneer het zuivere militaire delicten geldt. De code van 1870 bepaalt zich in dergelijke gevallen er toe de straf, door den gewonen code bedreigd, te verhoogen of daaraan eene bijkomende straf toe te voegen; of laat de gewone straf geheel onveranderd, wanneer de ruimte tusschen minimum en maximum den rechter voldoende in staat stelt het militair karakter van het misdrijf bij de bepaling der straf in aanmerking te nemen;

2°. Er zijn delicten die niet op den dienst betrekking hebben; er zijn echter geen delicten »qui n'intéressent pas la discipline»; m. a. w. »les délits militaires sont les délits commis par des individus soumis aux lois militaires»;

3°. Mocht men er al in slagen eene grens te trekken tusschen de militaire en de commune delicten, nieuwe moeilijkheden zou men ontmoeten bij de procedure (samenloop van militaire en commune delicten; met nadruk wordt er bovendien op gewezen, dat het optreden van het burgerlijk gezag in de kazerne en andere militaire etablissementen bepaald verwerpelijk is);

4°. Met 't oog op den oorlogstoestand moet ook in vreedstijd de militaire rechter over *alle* delicten recht spreken.

In Frankrijk alle delicten, behalve die betreffende jacht, visscherij, enz.

In het jaar 1790 werd, onder den eersten invloed der revolutie, de jurisdictie der rechtbanken voor het leger beperkt; bij de wet van 22 September 1792 werd zij uitgebreid voor oorlogstijd, en in 1795 voor vreedstijd; sedert het laatste tijdstip heeft haar omvang geen wijziging meer ondergaan.

Bij de behandeling van het Fransche Ontwerp van het jaar 1829 stelde de commissie van de Chambre des Pairs voor, de militaire rechtsmacht weer in te krimpen. »Elle motivait cette proposition sur ce que les militaires, avant d'être militaires, étaient des hommes, des citoyens, et devaient soumission aux lois générales et à la justice ordinaire du pays» (1). TRIPIER noemt dit »une doctrine, plus abstraite que pratique» en beroept zich op de ervaring in het jaar 1790 opgedaan.

In Duitschland alle delicten, behalve belastingstrafzaken, politie-overtreddingen en de jacht- en visscherij-delicten, wanneer de straf niet hooger is dan geldboete of verbeurdverklaring.

Bij kabinetsbesluit van 19 Juli 1809 werd de militaire rechtspraak in civile zaken opgeheven. Het voorstel van den Minister van Justitie VON SCHRÖTTER om te gelijker tijd de militaire jurisdictie te beperken tot die over militaire delicten, werd, na ingewonnen advies van den Minister van Oorlog VON SCHARNHORST en den Generaal-auditeur VON KÖNEN, niet verder in overweging genomen. De inkrimping der competentie is in het jaar 1870 in den Noord-Duitschen, in de jaren 1876 (21 December) in 1889 (11 November), in den Duitschen Rijksdag andermaal ter tafel gebracht. In het jaar 1876

(1) NAPOLEON I in den conseil d'état van 21 Februari 1809 »La justice est une en France; on est citoyen Français, avant d'être soldat.»

heeft de meerderheid van den Rijksdag zich verklaard vóór de handhaving der uitgebreide rechtsmacht (1), welke krachtig verdedigd werd door den toenmaligen Minister van Oorlog VON KAMECKE, die verklaarde, dat eene wijziging daarin »das innerste disciplinäre Leben der Armee und damit den Lebensnerv berührte." Ik wil er hier nog aan herinneren, dat de beperking der militaire jurisdictie o. m. ontraden werd, omdat zulks zou leiden tot »Inferiorität des juristischen Elements" (Dr. GNEIST); »tüchtige Kräfte" zouden zich niet meer beschikbaar stellen voor den justitiedienst. (BLUME). In 1889 was men in den Rijksdag over het algemeen van oordeel, dat naar aanleiding der »sachlichen Gründe, welche seitens der Kriegsverwaltung gegen die Beschränkung der Militärgerichtsbarkeit geltend gemacht waren", de bestaande toestand gehandhaafd moest worden.

In Nederland alle delicten, behalve belastingstrafzaken.

De strijd, die in Nederland gedurende de 17de en 18de eeuw over de uitgebreidheid der militaire jurisdictie gestreden werd, leert ons voor het heden weinig of niets. Hij hing nauw samen met de politieke gebeurtenissen, en werd niet met wetenschappelijke argumenten gevoerd. Gedurende de stadhouderlooze tijdperken werd de rechtsmacht van den militairen rechter besnoeid; hij mocht dan alleen recht spreken over de militaire delicten, en de Raad van State oefende, ingevolge de bestaande bepalingen, het toezicht over de militaire rechtspraak uit. Nauwelijks echter hadden de stadhouders hun gezag en invloed herwonnen, of de rechtsmacht van den militairen rechter werd uitgebreid en hij sprak mitsdien ook recht over de commune delicten, terwijl tevens den Raad van State het hem toekomend gezag wederrechtelijk werd ontnomen en opgedragen aan den Hoogen Krijgsraad.

De wet van 1799 huldigde het beginsel, dat de vierscharen in tijd van vrede alléén over militaire delicten mochten oordeelen. Koning LODEWIJK NAPOLEON was een beslist tegenstander der beperkte jurisdictie, en de op zijn last vervaardigde ontwerpen (1807, (2) 1808 en 1810) bepaalden, dat »aan de Militaire jurisdictie zullen onderworpen zijn alleen Militaire personen, en die in alle excessen en delicten, door dezelve geperpetreerd, welke hier nu niet uitdrukkelijk zijn uitgezonderd."

(1) Zie de »Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Deutschen Reiches", bladz. 995 en 996. Zie tevens Archiv für Strafrecht, 1890, bladz. 326.

(2) De Staatsraad kon zich niet vereenigen met de in het breede verdedigde uitbreiding der jurisdictie; ik merk hierbij op dat de argumenten der ontwerpers ook niet zeer klemmend waren.

In de officiële bescheiden van af het jaar 1815, voor zoover zij mij bekend zijn, is in het algemeen weinig belangrijks in het midden gebracht over onze rechtsmacht ten aanzien der verschillende delicten; meestal werd de bestaande toestand onaangetaast gelaten. Te midden van den stapel adviezen van het jaar 1836 (adviezen van het H. M. G.; van 12 auditeurs en 71 bevelvoerende officieren) trekken zeer zeker de aandacht die van PUTTKAMMER en TIBOEL SIEGENBEEK, die den militairen rechter in vredetijd alléén over militaire misdrijven willen doen oordeelen; zij beroepen zich voornamelijk op Fransche geschriften.

P. P. C. COLLETTE.

(Slot volgt.)

Wijziging van het Koninklijk Besluit van 24 Juli 1891, Staatsblad N°. 153.

(DESINFECTIE.)

Onder de ontsmettingsmethoden in bovengenoemd besluit opgenomen (acht in getal) staat, en met volle recht onder :

N°. 1. Verzadigde stoom op atmospherischen druk of daarboven.

Voorzeker is dit de ideale methode, mits de ontsmettingsoven proefondervindelijk gebleken is betrouwbaar te zijn.

Onder de door de Regeering in de afgelopen maanden genomen maatregelen tegen een inval van cholera van buiten af, maatregelen, die krachtig in toepassing werden gebracht en boven mijn lof verheven zijn, behoort ook, dat hier en daar door Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken met niet genoeg te waardeeren doortasting een desinfecteeroven beschikbaar werd gesteld; zoo geschiedde ook voor deze provincie en werd door mij een concept-reglement gemaakt ten opzichte van de bediening van dien oven door een machinist, en het beschikbaar stellen van dat werktuig ook voor andere gemeenten in *Limburg*.

Die oven nu zal meer dan waarschijnlijk in deze stad worden geplaatst, omdat 18 buitenlandsche treinen hier dagelijks aankomen.

In de eerste plaats derhalve bestemd tot ontsmetting van goederen van uit het buitenland aankomende reizigers, afkomstig uit besmet verklaarde plaatsen, kan die oven echter ook aan desinfectie van militaire goederen dienstbaar worden gemaakt uit de garnizoenen *Maastricht*, *Roermond* en *Venlo*.

Het is dan ook hoogst wenschelijk, zoo niet noodzakelijk, dat te dien opzichte H. H. E. E. de Ministers van Binnenlandsche Zaken en van Oorlog zich met elkander verstaan, opdat de goederen van militairen en militaire inrichtingen uit genoemde garnizoenen van die ideale ontsmettingsmethode gebruik kunnen maken.

Het vervoer der goederen naar dien oven zal hoogst gemakkelijk kunnen plaats hebben in een daarvoor bestemden waggon, op den voorgrond gesteld, dat het te verzenden goed is omgeven van een stevig grauw linnen dekkleed, doortrokken met eene oplossing van 0,1 % sublumaat.

De onkosten kunnen zoo groot niet zijn en zullen tevens de nadeelen goed maken, welke er verbonden zijn aan ontsmetting, zooals deze thans volgens een der overige zeven opgegeven methoden van het voorschrift wordt toegepast.

Dit zal ik straks nader aantoonen.

De methode sub 2 vermeld in dat besluit, is: koken in water met een handvol keukenzout (chloornatrium) er in.

Edoch — zoo zegt het voorschrift in § 2, alinea 7 — enkele stoffen, zooals wol, enz., kunnen dat koken niet verdragen en moeten dus aan eene andere ontsmettingsmethode worden onderworpen, sub 3 vermeld, die ik straks bespreken zal.

Ten opzichte echter van wol moge het waar zijn, dat wollen sokken of kleedingstukken door koking krimpen en daardoor onbruikbaar worden, zoo hebben door mij genomen proeven evenwel bewezen, dat bij wollen dekens de wol zelve in niet één opzicht daardoor wordt aangetast.

Er is echter ten opzichte dier dekens een ander bezwaar aan het koken verbonden en dat is, dat de roode kleur der strepen opgelost wordt en wolkachtig zich door de geheele deken verspreidt; en het is een feit, dat een bed met zulk een deken opgemaakt, geen oogelijk uiterlijk heeft.

Of het doorloopen dier kleuren nu het gevolg is van het aan het water toegevoegde keukenzout (door zijn chloorgehalte), of door de koking zelve ontstaat, is mij onbekend.

Denkelijk wel reeds door het laatste proces, omdat men het vroegere stelsel van wasschen der dekens met groene zeep verlaten heeft en thans vuile, wollen dekens uitgestoomd worden in bij particulieren aanwezige uitstoomingsovens.

Op deze wijze worden de dekens van het hospitaal alhier te *Arnhem* behandeld.

Evenwel, waar niet gekookt kan worden, en in casu »wol,” moet volgens het voorschrift gebruik worden gemaakt van eene indompeling van het voorwerp in eene creoline-oplossing en daarna terdege met water en zeep worden nagewasschen.

Dit laatste zal intusschen wel weer die roode kleur aantasten en blijkt dus minder gewenscht.

Wat de creoline betreft, daarop kom ik aanstonds terug.

De derde bij het voorschrift vermelde methode is: »het te ontsmetten voorwerp eenige uren laten liggen in eene oplossing van 0,1% sublimaat en 0,5% zoutzuur.

Te dien opzichte heeft mij het sanitair toezicht aan het station ter plaatse geleerd, dat aan deze wijze van behandeling een groot nadeel is verbonden.

De douanen werden in die dagen gekleed met nauw sluitende (ook om hals en pols) kielen, uit stevig grauw linnen vervaardigd.

Die kielen werden eenmaal in de 48 uren gedurende 3 uren in bovenstaande oplossing gedompeld en daarna gedroogd.

Na twee maanden was blijkbaar het linnen aangevreten, want het was hier en daar met den vinger zeer gemakkelijk van een te trekken.

Behandelt men aldus een wollen deken, dan is het, afgezien van die vernietiging van het weefsel, nog de vraag, of sublimaat in zijn verdeelden toestand in de wol achtergebleven en, vluchtig als dit zout is, al of niet aanleiding zou kunnen geven bij het slapen onder eene op deze wijze bewerkte deken tot vergiftiging door inademing.

De 4de methode is behandeling met eene phenol-oplossing en zoutzuur.

Nu behoort phenol zeer zeker onder de désodoriseerende middelen en eene desinfectie te ruiken heeft een grooten moreelen invloed, maar of het zulk een uitnemend betrouwbaar bacillen-vernietigend middel is, daarover loopen de gevoelens zelfs nu nog zeer uiteen en afdoende kan het dus niet worden genoemd.

Wat dien moreelen invloed betreft, zij het volgende medegedeeld.

Het douanenlokaal werd in die dagen van voorzorgsmaatregelen dagelijks drie malen begoten met eene creoline-sublimaatoplossing.

Al zeer spoedig werd mij de vraag gedaan, of dat begieten met water zoo gunstig was (creoline riekt zeer weinig). Ik heb toen de creoline geremplaceerd door phenol en verscheidene stemmen gingen op, dat men flink kon ruiken, dat er krachtige maatregelen werden genomen en zulks rust gaf aan angstige harten.

Die 4de methode is dus m. i. volstrekt niet afdoende zeker.

De 5de en 6de methode uit het voorschrift is de behandeling met creoline pure en creoline in mengsel.

Wanneer men echter bedenkt, dat creoline een jongmensch is, dat aan de universiteit goede examens schijnt gedaan te hebben, maar nog geen verleden heeft en nog carrière moet maken; wanneer men de verslagen der Hamburger doctoren leest over de werking in- en uitwendig en de tegenstrijdige berichten daaromtrent, die zelfs een onzer professoren er toe verleide, de creoline heden aan te bevelen, morgen er voor te waarschuwen en overmorgen die waarschuwing weer terug te nemen, dan mag ik gerust beweren, dat de creoline hare echte sporen nog verdienen moet.

De 7de methode (kalkmelk) is alleen toepasselijk op desinfectie van faecaliën en verdient aanbeveling.

De 8ste is chloorkalk, die minstens 20% chloor moet bevatten.

Resumeerende is de 2de methode: koken met keuzenzout (*chloornatrium*);

de 3de: sublimaat (*chloorkwik*) oplossing met zoutzuur (*chloorwaterstofzuur*);

de 4de: phenol met zoutzuur (*chloorwaterstofzuur*);

de 8ste: (*chloorkalk*) met minstens 20% chloor.

Alle andere ontsmettingsmethoden, behalve de 1ste (desinfecteeroven) en de 7de (kalkmelk, alleen voor faecaliën), zijn onbetrouwbaar.

Eilieve, dat goede, oude chloor is in de meest betrouwbare methoden overal te vinden, en mijns bescheiden inziens geheel ten rechte.

Maar oogenblikkelijk laat ik er op volgen: »waarom de chloorberookingen dan afgeschafft?»

In kazernen met galerijstelsels (zooals de Grenadierskazerne in den Haag), volgens het voorschrift alle houtwerk (meters hooge pilaren) af te sponsen met sublimaat-oplossing, is waarlijk bijna niet te doen, zonder van de soldaten te vergen, dat zij kunnen mastklimmen; maar bovendien heeft de epidemie bij het keurkorps, die epidemie van hersenvlies-ruggemervlies-ontsteking, en in die kazerne (16 Januari 1886) en in die der veldartillerie (27 Januari 1886), zie mijn werk over *Meningitis cerebro spinalis epidemica* (epidemische hersenvlies-ruggemervlies-ontsteking), uitgegeven in 1887 bij de Gebroeders VAN CLEEF te 's Hage, niet bewezen en niet voldoende bewezen, hoe chloordampen heilzaam kunnen zijn en ons een: »tot hiertoe en niet verder!» kunnen toeroepen? Met volle overtuiging herhaal ik dan ook wat ik in Juli 1887 in druk neerschreef: »waar ons zóóveel kracht in handen wordt gegeven, is het niet verantwoord zich krachteloos te gevoelen.»

Voor dat goede oude chloor, ook in damp- of in gasvorm, breek ik gaarne thans eene lans, op gevaar af van door een heirleger van moderneren als orthodoxe te worden aangemerkt.

Wie herinnert het zich niet, hoe bij eene ontsmetting van slaapkamers (na roodvonk enz.) met chloor, uit eene gesloten linnen kast, uit eene daarin flink toegeschoven lade, uit eene daarin gesloten doos of trommel de voor diners bestemde en bewaarde zilveren vorken en lepels als morianen te voorschijn kwamen, bedekt met eene laag chloorzilver?

Het is slechts mijne ondervinding, die ik mededeel en deze is van 1886, en wij leven snel, veel te snel, wij worden dus spoedig antiek en daarmede gaat vaak gepaard, dat niet de voorkeur wordt gegeven aan het deugdelijke, het soliede en beproefde, maar om met zijn tijd mede te gaan, geeft men vaak aan een oppervlakkig waas, geannonceerd als beproefd, de voorkeur.

Zoo geheel oud wensch ik echter ook niet te zijn en ten bewijze daarvan verwijs ik naar eene mededeeling van GEPPERT in het *Berliner Wochenschrift* 1890, N°. 11—13, waarin deze onderzoeker schrijft: »chloor is het beste antiparasiticum.» »Dasselbe vernichtet die Virulenz der Milzbrandsporen in wenigen Secunden. Das beste Desinficienz ist es vor Allem deshalb, weil es die grösste Gewähr für eine vollkommene Reinigung bietet.»

Ga ik een paar jaren terug (1888), dan lees ik van de hand van S. E. KRUPIN (*Zeitschrift für Hygiene*, herausgegeben von Dr. KOCH en Dr. FLÜGGE) aus dem städtischen Alexander-Baracken-hospital in St. Petersburg, dat het goede oude chloor toch niet te verwerpen is, al neemt de schrijver ook aan, dat het oudje in dampvorm minder goed werkt, maar plaatselijk als chloorwater uitnemend.

Maar ik heb nog iets tegen het voorschrift van desinfectie en dat is het volgende.

Waarom zijn de berookingen met onderzwaveligzuur geheel vervallen?

Waarlijk, ook in deze ben ik niet zoo antiek als ik wel lijk, want als ik opsla de *Recherches bactériologiques sur la désinfection des locaux par les substances gazeuses et en particulier par l'acide sulfureux*. Compt. Rend. 1889, page 824 en *Bullet. de thérapie*, 1889, page 175, dan lees ik daar dat DUBIEF en BRÜHL onder leiding van DUJARDIN BEAUMETZ (voorwaar geen holklinkende namen) met onderzwaveligzuur-berookingen proeven namen en na die bewerking bacterie-kiemen gedood vonden, vooral als in woningen de te berookten kamers eerst met waterdamp verzadigd waren en voor dat doel bij droge lucht in de kamers langduriger inwerking van die dampen werd vereischt.

Die proeven zijn herhaald en met het beste succes door AUBERT: *Nouvelles expériences sur la désinfection des appartements et des objets, qui les meublent, à l'acide sulfureux* (*Bullet. de Thérapie*, page 110, 1890 en *Viertelj. für Gesundheitspflege*, Band XXIII, S. 130, 1890) en ook deze methode is dus nog niet te verwerpen.

Maar, daar verschijnt op eens de moderne medicus van 1891 en zegt mij dat nog latere proeven zijn genomen.

Hem antwoord ik, dat is mij bekend, want CASSEDEBAT heeft geschreven in de *Revue d'hyg.*, page 1095, 1891, onder den titel van: »Action de l'acide sulfureux sur quelques bactéries pathogènes,» dat hij het met AUBERT c. s. niet eens is; maar, voeg ik er aan toe, waar strijd nog wordt gestreden, is de waarheid er nog niet, en mogen dan chloor- en onderzwaveligzuur-berookingen worden verboden?

Verboden? — Wat niet opgenomen is in dat Koninklijk Besluit, is dat verboden, en mag ik in mijne betrekking die berookingen niet toepassen, als mijne ondervinding uit bijna 25jarige loopbaan medebrengt, dat bijv. eene chloorberooking van kazernelokalen even foudroyant gunstig werkte voor onze soldaten, als de voorkomende ziekte foudroyant doodelijk was, die ik epidemisch zag optreden, die ik behandelde en na die berooking op twee plaatsen niet meer zag?

Ik heb een eminent veldheer gekend, en hij leeft nog, voor wien Nederland getoond heeft de meest diepgevoelde hoogachting te bezitten en van wien het verhaal gaat, dat hij een spion had laten ophangen onder nadere goedkeuring van Zijne Excellentie, den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië.

Met die vooruitlopende beslissing (*als* ze heeft plaats gehad) was een man opgeruimd, die ons blijkbaar nadeel berokkende.

Met dit initiatief was één man gemoeid.

Bij epidemische ziekten kunnen honderden en duizenden gemoeid zijn en.... braven.

Is het mij vergund een initiatief te nemen? d. w. z. geene voorschriften na te laten; maar, de bestaande opvolgend, ook nog andere maatregelen te nemen, welke ik nuttig en noodig acht, omdat ik weet, hoe zij werken?

Mag ik derhalve op eigen verantwoording *meer* doen dan is voorgeschreven, of ben ik verplicht bij en in alles ingevolge circulaire N°. zóóveel, ook aan touwtje N°. zóóveel te trekken en als een automaat niets meer te doen dan is voorgeschreven?

Mag ik, en dit is eene vraag van veel gewicht, *mag* ik het *nalaten*, *meer* te doen dan bepaald is, als de literatuur mij leert, dat het goed is en de ondervinding mij leerde, *hoe* goed het was?

Mag een zelfstandig chef, in 't burgerlijke zoowel als in het militaire, ook een zelfdenkend wezen zijn en de uitkomst van dat denken in toepassing brengen, waar hij zulks noodig oordeelt, ja zelfs plicht acht tot behoud van menschenlevens, — evenwel zonder veronachtzaming der voorschriften?

Op al die vragen is één antwoord te geven, door het maken van een slot-artikel aan het voorschrift, welk artikel ik straks zal noemen.

Toen ik het genoeg had jong te zijn en de eer *pil* te wezen, was er aan het militair hospitaal te *Utrecht* een officier van gezondheid 2de klasse als surveillant voor ons »lieve jongens» werkzaam.

Hij was geen familie van BARTHOLD SCHWARZ.

Op zekeren dag, dat een der heeren »pillen» door hem werd onderhouden over een of ander dat nagelaten was, kreeg die officier ten antwoord: »Ja, meneer, ziet u, maar ik dacht.... Schel en scherp werd dien jeugdigen delinquent het stilzwijgen opgelegd door de volgende militair-medisch ver-eeuwigde woorden: »chüt, hou je mond, als je tegen me spreekt. U heeft niet te denken; *de* officier denkt voor u!»

Al was die eerste zinsnede moeilijk op te volgen, zoo getuigt de tweede toch min of meer van een prophetischen blik, want in de ruim 25 jaren, welke sinds dat oogenblik over mijn hoofd zijn heengegaan en daarop veel sneeuw hebben achtergelaten, heeft het mij een enkele maal wel eens toegeschenen of ik die stem en die woorden nog hoorde;... en toch kreeg ik geen visitatie meer op mijn kamer en mocht na 7 uur 's avonds mij vrijelijk bewegen.

Hoe gaarne ik ook nog meer en nog veel meer uit dien onbezorgden tijd zou willen mededeelen, zoo keer ik terug »à nos moutons,» nl. de berookingen.

Deze verdedig ik opnieuw als onschadelijk en uitnemend in de gevolgen.

De strijd over het echte en het ware duurt nog steeds voort en meer en meer komen oude en beproefde geneesmiddelen weer terug op die hooge sport van de ladder, waarop zij vroeger stonden; want is het niet waar, dat *Hamburg* ons feitelijk geleerd heeft, hoe de oude, goede calomel van alle geneesmiddelen is gebleken te zijn ook het beste? (*Centralblatt für die gesammte Therapie*, November 1892, Seite 668, en *Deutsche Medicinische Wochenschrift*, 3 November 1892. Mededeeling van Dr. STRAHLER te Bromberg.)

Eenigen tijd geleden las ik eene in druk uitgegeven rede van Dr. SALTET, gehouden den 19den October 1892. Om meer dan ééne reden zeer der lezing waardig, keurig bewerkt en nauwgezet samengesteld.

»Zeker, M. H. (aldus Dr. SALTET) de ontsmetting is practisch een vraagstuk van veel gewicht en erg moeilijk.»

»Niet aan de schrijftafel, maar in de volle menschelijke samenleving worden de middelen gevonden om zooveel van deze gewichtige bewerkingen terecht te doen komen als mogelijk is, en worden de moeitevolle wegen gezocht, die van de ervaringen in de laboratoria der geleerden voeren naar de toepassing in de zoo samengestelde maatschappij!»

Wie is er die met deze bewering niet ten volle medegaat?

Hierop volgt SALTET's meening dat de berookingen uit de *raadgevingen* (ik neem woordelijk over, maar cursiveer), die onze regeering omtrent ontsmetting heeft gegeven, terecht zijn verbannen. Alleen chloordampen in voldoende dichtheid zijn werkzaam, doch ten koste van de besmette goederen, die er totaal door bedorven worden. Die berookingen berusten waarschijnlijk op een vroegere meening dat de lucht de drager der smetstoffen zou kunnen zijn.

Tot zoover Dr. SALTET; het zij mij vergund mijne ondervinding hieraan toe te voegen en ik geef iedereen het recht het ondervondene als »toeval» te beschouwen, maar de feiten zijn er en zijn nòg na te gaan.

Op den 16den Januari 1886 kwam in één kazerne (Grenadiers en Jagers) het laatste foudroyante geval van hersenvlies- ruggemervlies-ontsteking (overleden den 17den) voor, terwijl op den 17den die kazerne énergisch met chloordampen werd gedesinfecteerd; en in eene andere kazerne (veldartillerie) op den 26sten Januari 1886 het laatste geval dier ziekte (overleden 27 Januari), terwijl op den 27sten ook die kazerne dezelfde bewerking onderging.

Lakens en dekens, jassen en pantalons waren tijdens die berookingen over gespannen touwen gehangen en . . . niets was bedorven.

Dr. SALTET zal zich niet verbazen, dat ik na die feiten hooge waarde hecht aan chloorberookingen; dat het mij zeer spijt dat zij zijn verbannen en ik die verbanning beschouw als voor het grootste gedeelte aan de schrijftafel uitgemaakt.

Volgaarne ga ik met hem mede waar hij zegt, dat afwrijvingen van behangselpapier met brood voor desinfectie niet afdoende zijn, om welke reden dan ook. — Het moge uitgemaakt zijn dat de bacillen op brood blijven kleven en aldus worden verwijderd; die bewerking geeft echter geen volmaakte zekerheid en het is de vraag of het arbeidsloon daarvoor te betalen, niet overeenkomt met de kosten verbonden aan een nieuw papiertje; althans als dat op den muur kan worden geplakt.

Toch spreekt het Koninklijk Besluit (beter gezegd: de Regeeringsraadgeving) alleen dáárvan. Maar het afnemen van alle houtwerk met een oplossing van sublimaat en zoutzuur is toch wèl afdoend, niet waar?

Zeker, dat zou het *kunnen* zijn, maar hoe zijn de kazernen op Atjeh tegen beri-beri op die wijze behandeld, nadat PEKELHARING en WINKLER met zooveel toewijding en opoffering van uit het laboratorium hadden uitgemaakt, dat de besmette lokalen alleen aldus ontsmet konden worden?

Wat deed de inlander bij die afwassching?

Hij praatte rechts met zijn »slaap" (kameraad) heel veel, en wreef links zeer weinig met een homoëopatisch stukje spons langs een groote bamboe-pilaar, en dat is een feit, mij medegedeeld door een ooggetuige, nu nog als een hooggeacht hoofdofficier in het leger hier te lande dienende, die mij destijds vergunde c. q. zijn naam te noemen en dien ik even kameraadschappelijk in gedachte de hand druk.

En hoe zal men in onze kazernen die afwrijvingen bewerkstelligen, aangenomen eens (wat ik betwijfel) dat zij overal uitvoerbaar zijn? — De »struggle for life" is groot, zeer groot, maar moet al Eifeltoren-achtig groot zijn, als men van den soldaat, en nog wel in vereeniging met anderen, verwacht, dat hij met allen ernst geen plekje aan de pilaren of aan de zoldering ongewreven zal laten en op tijd zal indooopen in zijn sopje van sublimaat en zoutzuur, terwijl men van een onderofficier, met het toezicht belast, billijkerwijs niet zal *kunnen* verlangen, dat hij alle personen te gelijk nagaat en van uit den lage naar den ergen hooge zóó juist kan opzien, dat geen enkel plekje aan zijne aandacht ontsnapt.

O, voorzeker, de soldaat *zal* wrijven, al verfoeit hij die corvée.

Hij *zal* het doen en zijn er velen bij elkaar, dan verwed ik er mijn hoofd om, of in den kortst mogelijken tijd wrijven en wasschen zij allen op de maat van: »Piet Hein met zijn zulleverre vloot" of: »an de noe-hoe-ver vâ-han een snè-hel-len vliet," en na hun arbeid zullen zij de volle overtuiging hebben dat zij 't goed deden en met Piet Paaltjes beweren, ook al is 't onjuist:

Zóó flink en zóó goed als *ik* waschte,

Zóó waschte er op aarde nooit één!

Als men denkt dat ik hiermede eene blaam wil werpen op den weinigen ernst van onze »jongens" in ernstige omständigheden, dan heeft die »men" het glad mis en kent *mij* niet als soldaat.

Ik bedoelde alleen dat de bacillen-schijf voor onze soldaten te klein is en zij die met volle doodsverachting vooruit zullen vliegen waar het Nederlandsch vlag, of eer, of vrijheid geldt, zij zullen zorgeloos maar muzikaal maatvast, drie- en vierstemmig zingend, volgens de bevelen trachten weg te wrijven wat zij *niet* zien, maar wat hun gezegd is dat tòch op dat houtwerk zit.

Om iets goed te doen is begrijpen noodzaak en ook de soldaat begrijpt graag wat hij doet en het nut van die afwasschingen begrijpt hij niet.

Spreek hem echter van bedorven lucht die door chloordampen moet worden gereinigd; zeg hem dat hij beddegoed en kleeren uithangt, opdat die chloor daardoor heen kan trekken en hij begrijpt u en met zingend genoeg zal hij de beslagen knopen glimmend zien te poetsen, tegen zijn buurman zeggende: »'t is een sterk goedje, hoor, maar de ziekte was dan ook subiet weg."

Bovendien hebben die chloordampen in angstige tijden ook in moreelen zin een gunstigen invloed door den reuk van het gas.

Zóó was het in 1886 en zoo zal het nóg wel zijn.

Op grond van dat alles te zamen, vermeen ik dat die chloorberookingen ten onrechte uit het regeeringsvoorschrift zijn verbannen.

Gewis, de ontsmetting is en blijft practisch een vraagstuk van veel gewicht en is moeilijk.

Haar steeds te wijzigen naar de veranderingen in de meeningen der autoriteiten is eene onmogelijkheid, want waar moesten wij onder anderen nu weer heen met de kalkmelk, m. i. uitnemend tot desinfectie van faecaliën, nu EIJKMAN te Batavia dat middel op eens afkeurt, PEKELHARING die meening deelt en in geschriften voor kalkmelk waarschuwt, en de assistent van KOCH, met name PFUHL, daarop direct nieuwe proeven er mede neemt en de beweringen van EIJKMAN en PEKELHARING als onjuist qualificeert.

Het bovenstaande is een bericht van de laatste maanden.

Waarlijk, dát is om te duizelen, dat telkens bouwen en afbreken en het geeft rust als men weer eens leest dat het oude goede chloor het beste ontsmettingsmiddel is.

Ik aarzel dan ook niet te verklaren, dat wanneer er plotseling een hevige epidemische ziekte in een of andere kazerne zou uitbreken, ik in eerste instantie de lokalen zou laten ontruimen en energisch zou doen berooken met chloordampen, terwijl tijdens die berooking bedfournituren en kleedingstukken aan touwen in die chambrées opgehangen zouden zijn.

Eerst daarna zou ik stiptelijk de voorschriften opvolgen en alzoo de mij opgelegde taak in overeenstemming brengen met mijne innige overtuiging.

Enmaal in mijn leven heb ik een stukje in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* geplaatst met mijn naam er onder.

Het was toen ik eene verandering voorstelde in de keuring van O.-I. ambtenaren, die van verlof wegens ziekte, naar Indië willen terugkeeren. Ik wenschte die ambtenaren voor eene commissie te brengen van 3, zoo mogelijk, officieren van gezondheid van het Indische leger, en hen niet te laten onderzoeken door één Nederlandsch militair geneeskundige (chef van een hospitaal), in den regel niet bekend met de Tropen, enz.

Dit werd mij toen ten kwade geduid (1) en iemand, die het zeer goed met mij voor had, zeide mij: schrijf toch nooit in couranten, want er zijn militaire tijdschriften genoeg om voorstellen te doen tot verbetering van wat volgens uwe overtuiging herziening of verandering noodig heeft; »il faut laver son linge sale en famille.»

(1) Tempora mutantur et nos in illis, want precies wat ik 3 jaren geleden voorstelde, ik herhaal: volkomen hetzelfde werd dezer dagen en op volmaakte dezelfde gronden door den Heer LOHMAN den Minister van Koloniën voorgesteld, en in overweging gegeven om een post van f 10.000 voor die commissie op de begrooting uit te trekken. Z. Exc. nam dit voorstel over.

Aldus staat er geschreven.

Welnu, dat is ook mijn doel met dit schrijven, want het handelt over ontsmetting van besmet en vuil linnen, wollen dekens, enz., en, aangezien *De Militaire Spectator*, naar ik meen, het oudste orgaan is van onze groote militaire wereld, besprak ik daarin, en op deze wijze en familie: »het wasschen van ons vuil linnen».

Men vergeete daarbij tevens niet, dat ik geen zuiver militair standpunt met deze verhandeling inneem en ook geen zuiver militair belang daarbij bedoel, want datzelfde voorschrift, waarover ik nu schreef, moet ook worden toegepast door de Inspecteurs van het geneeskundig Staatstoezicht en deze verhandeling heeft dus eene ruimere strekking dan desinfectie van kazernen en hospitalen.

Tot mijne conclusie komend, schijnt het mij urgent toe, dat het bedoelde Koninklijk Besluit worde herzien en gewijzigd in dien zin:

1°. dat de berookingen daarin weder worden opgenomen; vooral die met chloor en waarom ook niet die met onderzwaveligzuur?

2°. dat creoline met een gerust geweten daaruit worde verwijderd, want op vloeistoffen, rijk aan eiwit en dus ook op lakens en wollen dekens, daarmede (faecaliën en wat uit de maag wordt ontlast) bevuild, heeft het weinig of geen desinfecteerenden invloed en staat zelfs ver bij het carbolzuur achter;

3°. dat de carbolzuur-methode in zooverre worde gewijzigd, dat ze in eene oplossing met eene gelijke hoeveelheid zwavelzuur (geen zoutzuur) worde vermengd; daardoor toch wordt de werking van het carbolzuur zeer verhoogd, omdat de daarin bevatte teerproducten (creosol, hoogere phenolen, enz.) opgelost worden.

Carbolzuur en zwavelzuur met elkander en van beide 1 tot 1,5% in eene oplossing, dooden in één minuut miltvuur-, cholera-, typhus-, diphtheritis- en kwade-droes-bacillen.

Dit zijn uitkomsten der onderzoekingen van BEHRING, »Ueber Desinfection, Desinfectionsmittel und Desinfectionsmethoden,» *Zeitschr. für Hyg.*, 1890, Bd. IX, Seite 395.

Even noodig komt het mij voor, dat de ontsmettingsoven, die al maanden lang gereed staat, eindelijk hier ter stede worde gebracht; de plaats, op geen 20 passen van het eindpunt der uit het buitenland aankomende treinen, is er reeds lang voor uitgekozen.

Men heeft een wakend oog gehad en kosten noch moeiten zijn gespaard gebleven, om den vijand het indringen te beletten.

Men late, nu de aanvankelijke verwarring voor rust heeft plaats gemaakt, de oogleden thans niet toevallen, want het is zeer wel mogelijk, dat de vijand alleen een wapenstilstand heeft gesloten en daarvan make men gretig gebruik, opdat, als hij opnieuw wil aanvallen, alsdan alles volkomen in staat van verdediging zij gebracht en daartoe geve men uitvoering aan wat reeds langen tijd geleden met niet genoeg te roemen voortvarendheid bij

hoogerhand was besloten en van welk besluit door diezelfde vaste hand was kennis gegeven.

Nu reeds treffe men ten opzichte van dien oven maatregelen, opdat daarvan ook kan worden gebruik gemaakt tot ontsmetting van militaire goederen.

Wil men ten slotte ééninge latitude, ééninge ruimte geven tot denken, het weldadig gevoel van zelfstandigheid opwekken en aldus het »feu sacré» brandende houden, dan geef ik met de meeste bescheidenheid in overweging het volgende als slotartikel aan het gewijzigde besluit toe te voegen, tevens als een antwoord op de door mij gestelde vragen :

»In buitengewone gevallen wordt het aan het beleid der betrokken chefs overgelaten volgens eigen overtuiging handelend op te treden, onder nadere beoordeeling hunner daden door de hooger geplaatste autoriteiten.»

Dr. v. d. Stok.

Venlo, Januari 1893.

Naschrift.

Onder het afdrukken van dit stukje is de daarin besproken oven in alle stilte ter stede aangekomen en in alle stilte ergens in eene loods opgeborgen.

Dezer dagen zal ik mijn voornemen ten uitvoer brengen, in den aanvang van deze verhandeling vermeld, en den oven dienstbaar trachten te maken aan ontsmetting van militaire goederen uit de 3 garnizoenen in de provincie Limburg.

v. d. S.

Venlo, 19 Februari 1893.

Hooggeachte Redacteur,

Ofschoon het in de Tweede Kamer geen gewoonte is voor de 3de maal het woord te vragen, vertrouw ik dat U zoo streng niet zult zijn, vooral niet omdat het onderwerp behoort tot »the topics of the day».

Zoo even lees ik: Bij Besluit van den 10den Juni 1892 van den Minister van Binnenlandsche Zaken in Rusland werd eene nieuwe verordening vastgesteld omtrent desinfectie. Die verordening bevat 7 punten. Onder N°. 5 staat: Carbol met zwavelzuur (3:1) en onder N°. 7: *Berookingen* met chloorgas.

Waar beter dan in Rusland kent men de cholera? En is men in Petersburg niet uitnemend op de hoogte van de leer der bacillen?

Leve of liever herleve dus de chloorberooking! Waarlijk, ik begin te gelooven dat ik nog al modern ben.

Hoogachtend,

Uw Dienstw. Dienaar,

Dr. v. d. Stok.

MEDEDEELINGEN OP TECHNISCH GEBIED.

HET ARTILLERIE-MATERIEEL

Stelsel CANET.

(Met schetsen op Plaat III.)

Onder de talrijke wetenschappelijke onderzoekingen onzer dagen op zoo menig gebied nemen die, welke verbetering van het artillerie-materieel beoogen een alleszins waardige plaats in.

Tot voor weinige jaren ontbrak voor de constructie van dat materieel een theoretische grondslag nagenoeg geheel en al, en bepaalde de fabrikant er zich toe, langs proefondervindelijken weg kanon, affuit en lading onderling pasklaar te maken.

Die tijden zijn voorbij, want al blijven er nog tal van vraagstukken der artillerie-wetenschap onopgelost, de studiën van NOBLE en ABEL over het buskruit, die van KRUPP en DE BANGE over geschutconstructie, van ARMSTRONG en SÉBERT over de affuiten, van HÉLIE, BASHFORTH en MAJEWSKI over de kogelbaan — om van anderen niet te spreken — hebben het mogelijk gemaakt, langs theoretischen weg te bepalen, hoe het kanon moet geconstrueerd worden, welke lading de beste ballistische uitkomsten zal geven, welke vernuftige samenstelling de affuit moet hebben om snelle bediening mogelijk te maken — en de techniek is gereed om de uitkomsten dier berekeningen te belichamen.

Te verwonderen is het niet dat ook deze industrie zulk eene hooë vlucht heeft genomen, in onze dagen waarin de weldaden van den vrede niet anders te verkrijgen zijn dan door een steeds machtiger bewapening, waarin het »si vis pacem para bellum,» het devies van elke regeering, meebrengt, het uitstekende materieel van gisteren te vervangen door het nog betere van heden, wanneer de andere mogendheden daarin voorgaan.

Was de vraag naar goed materieel daardoor groot — het aanbod bleef niet uit, en waar de kleinere fabrieken den strijd moesten opgeven met het oog op de benoedigde kapitalen, daar bleven KRUPP, ARMSTRONG en meerdere Fransche fabrieken de leveranciers van het Duitsche, het Engelsche en het Fransche oorlogsmaterieel.

Onder hen is sedert eenige jaren met succes een nieuwe mededinger opgetreden en wel: »La société anonyme des forges et chantiers de la Méditerranée.»

Opgericht in 1855, onder directie van BEHC, legde deze maatschappij zich aanvankelijk uitsluitend op den scheepsbouw toe en wel met zoo uitstekend succes, dat gedurende de jaren 1855—1888 de leverantiën, die hare werkplaatsen te Marseille en aan de Seine bij Toulon verlieten, een bedrag van 560 millioen francs vertegenwoordigden.

In 1870 werd op aanvraag van het Fransche gouvernement, dat zichzelf het monopolie van de fabricage van oorlogswapenen tot dat jaar had voorbehouden, een gedeelte van de werkplaatsen ingericht tot vervaardiging van artillerie-materieel; binnen een paar maanden konden 300 vuurmonden en 1200 voertuigen afgeleverd worden. Eerst in 1885, toen het verbod van uitvoer van oorlogswapenen uit Frankrijk werd opgeheven, is aan de »Forges et chantiers» de vrije concurrentie mogelijk geworden en werd haast de afdeling »Scheepsbouw» een afdeling »Artillerie-materieel» georganiseerd, onder leiding van den Ingenieur CANET (1). De werven en ijzersmelterijen te Havre werden hiervoor aangewezen, terwijl te Hoc een schietterrein als proefveld werd ingericht.

Al het artillerie-materieel, dat door de »Forges et chantiers» geleverd wordt, behoort tot het stelsel-CANET.

Bij het opbouwen van zijn stelsel hebben bij CANET twee principes voorgezeten:

1°. Dat het VOLLEDIG moest zijn, alle soorten van *vuurmonden*, met daarvoor geschikte *affuiten* en *munitie* moest bevatten: zowel het lichtste berggeschut van 100 KG. als het 100 ton zware kustgeschut.

2°. Dat al het materieel aan de hoogste eischen van *UITWERKING*, *DEUGDZAAMHEID* en *HANDELBAARHEID* moest voldoen.

Niet tevreden met de ondervinding door anderen opgedaan, gaf CANET aan de constructie van zijn materieel een wetenschappelijken grondslag; zij is meermalen van eigen vinding en dikwijls zeer ingenieus.

Het stelsel omvat het volgende *MATERIEEL*:

A. *Vuurmonden.*

1°. Veld-, berg-, sloep- en landingsgeschut, alle met een kaliber van 75 en van 84 mM. en 16, 24 of 32 kalibers lang.

2°. Lange en korte snelvuur-kanonnen van 57 mM. en van 40 cM., lang 80 kaliber, en van 10, 12 en 15 cM., lang 48 kaliber.

3°. Mortieren lang 8 kaliber en houwitsers lang 12 kaliber van 75 en van 84 mM. van 10, 12, 15, 19, 22, 24, 27, 30, 32 en 34 cM.

4°. Vesting- en belegeringsgeschut van 9, 10, 12, 15, 19, 22 en 27 cM. Van elk dezer soorten lange en korte kanonnen, in het geheel dus 16 modellen.

5°. Kust- en scheepsgeschut van 9, 10, 12, 14, 15, 16, 19, 22, 24, 27, 30,5, 32, 34, 37 en 42 cM., in de verschillende lengten van 20, 25, 30, 36, 48 en 50 kalibers.

6°. Torpedo-kanonnen tot het lanceeren der Whitehead-torpedo's.

(1) CANET genoot zijn opleiding aan de »Ecole centrale» en was daarna jaren werkzaam onder VAVASSEUR, wiens werkplaatsen te Elswick sedert met die van ARMSTRONG zijn vereenigd.

B. *Affuiten.*

- 1°. Veld- en bergaffuiten.
- 2°. Landings- en sloepaffuiten.
- 3°. Vesting- en belegeringsaffuiten. Behalve het gewone type ook duikaffuiten en koepelaffuiten.
- 4°. Kustaffuiten: met centrale spil, duikaffuiten, kazemataffuiten met voor-spil, koepelaffuiten.
- 5°. Scheepsaffuiten met centrale spil of voorspil, met horizontaal of hellend raam, met doorlopende cirkelstukken, torenaffuiten, barbet-affuiten.

C. *Munitie.*

Als projectielen zijn in het stelsel opgenomen: pantsergranaten, gewone granaten (met schokbuis), verlengde granaten, granaatkartetsen en granaatkartetsen met verhoogde werking, beide met een dubbelwerkende buis, kartetsen en puntkogels. Met uitzondering van de kartets zijn al de projectielen, ter geleiding in den vuurmond, voorzien van een koperen band.

In alle vuurmonden wordt bruin prismatisch buskruit gebruikt, waarvan de samenstelling voor de verschillende kalibers en ziellengten afzonderlijk is vastgesteld.

Met het oog op de *UITWERKING* heeft CANET het *ballistisch vermogen* van zijn vuurmonden hoog opgevoerd, door gebruik te maken van lange vuurmonden (80 kaliber), waarin de groote ladingen (ladingsquotient tot 0,77) langzaam brandend kruit geheel tot haar recht kwamen, waardoor bij lagen gasdruk aan de lichte projectielen groote aanvankelijke snelheden (tot 1000 M.) werden meegedeeld.

Door die groote aanvangssnelheden wordt het nadeel aan de lichtere projectielen eigen — kleinere metaalbelasting en daardoor grooteren invloed van den lucht-tegenstand, benevens minder arbeidsvermogen door de kleinere massa — in ruim voldoende mate geneutraliseerd, althans binnen de gebruikelijke afstanden.

Bovendien is tengevolge van de grootere aanvankelijke snelheid de baan gestrekter — de bestreken ruimte grooter — waardoor fouten in de afstand-schatting en in de richting van minder invloed zijn, terwijl eindelijk door den kleineren invalshoek de verticale doelen meer normaal getroffen worden, wat aan de diepte van indringing ten goede komt.

Krijgt het lichtere projectiel, door de grootere snelheid, een voldoende arbeidsvermogen, dan is het indringingsvermogen in weerstandbiedende doelen — pantserplaten — mede grooter en doordat het kortere projectiel minder gevaar loopt te worden verbrijzeld en doordat de wrijvingsweerstand minder groot is.

Ook de handelbaarheid pleit bij de grootere kalibers zeer ten gunste van het lichtere projectiel.

Behalve door het grooter ballistisch vermogen heeft CANET de vermeerdering in uitwerking gezocht in het vergrooten der *vuursnelheid*, door het vereenvoudigen van de verschillende ladingsbewegingen, vooral bij het zware geschut, en bij het veldgeschut door den terugloop te beperken, waardoor het niet noodzakelijk is, het stuk na elk schot in batterij te brengen.

Aan het snelvurend geschut heeft hij vooral in den laatsten tijd zijn bijzondere aandacht gewijd.

DEUGDZAAMHEID, HANDELBAARHEID.

Het gebruik van het langzaam brandend kruit brengt mee, dat het weerstandsvermogen van den *vuurmond* over zijn geheele lengte moet worden opgevoerd.

De CANET'sche vuurmonden voldoen aan dien eisch zoowel door het uitstekend materiaal waaruit zij zijn vervaardigd als door de wijze van constructie.

Zij worden gemaakt van zacht smeedstaal, dat in olie gehard en uitgegloeid wordt.

Het staal is afkomstig uit verschillende fabrieken; hierin is het voordeel gelegen, dat van elken vooruitgang op het gebied der staalbereiding kan worden geprofiteerd. Het wordt vóór de aanneming, zoowel als na de voorloopige bewerking, aan een strenge keuring onderworpen en dat steeds in tegenwoordigheid van de betrokken gedelegeerden. (Zie hiervoor *Engineering*, 1890, bladz. 530.)

In het algemeen bestaan de vuurmonden uit eene doorlopende kernbuis van vrij groote dikte, omgeven door mantels à *agrafes*, die met groote spanning zijn omgelegd en onderling vereenigd zijn door een breeden ring. Een of meer lagen van dergelijke breede ringen, eveneens klemmend omgelegd, versterken het geheel.

Al deze deelen: kernbuis, mantels en ringen zijn cilindrisch, waardoor een zeer nauwkeurige afwerking mogelijk wordt (tot $\frac{1}{100}$ mM.); bovendien leenen deze symmetrische vormen zich gemakkelijk tot de opvolgende bewerkingen van smeden, harden en uitgloeien, terwijl door een gelijkmatige inkrimping der afzonderlijke deelen een geheel wordt gevormd, dat over zijn geheele lengte een groot weerstandsvermogen bezit.

CANET heeft op al zijn vuurmonden de schroefsluiting toegepast, met gedeeltelijk afgesneden schroefdraad en plastischen gasafsluiter, type DE BANGE.

De zekerheidstoestellen om ontijdige ontsteking te voorkomen, de ontstekingswijze zelf, alsmede de wijze waarop het openen en sluiten van den vuurmond geschiedt, varieeren bij de verschillende typen, maar munten veelal uit door eenvoud en originaliteit.

Niet minder belangrijk dan de constructie van den vuurmond is die der *affuit*.

De metallurgie is in staat betrekkelijk licht geschut te leveren, dat voldoende weerstandsvermogen bezit tegen de gasspanningen, die aan het projectiel een aanvankelijke snelheid van 700 M. en meer meedeelen. Door die betrekkelijke lichteheid van den vuurmond zal de schok, dien de *affuit* te verduren heeft, grooter worden, zoodat een hechte bouw daarvan noodzakelijk is.

Van den anderen kant eischt de zoo hoogst noodzakelijke vuursnelheid, dat de vuurmond met weinig moeite in batterij kan worden gebracht — de *affuit* moet dus niet te zwaar en gemakkelijk te behandelen zijn; de terugloop mag niet te groot worden, vooral bij beperkte ruimte van opstelling — zonder dat de vervulling dezer eischen weer verkregen wordt door gebruik te maken van een zwaar onderstel. CANET is er bij de constructie van zijn *affuit*-typen in geslaagd

deze aan de zoo verschillende eischen te laten voldoen; zij zijn zoowel sterk als betrekkelijk licht en gemakkelijk te behandelen, de terugstoot van den vuurmond op de affuit wordt gebroken, terwijl het arbeidsvermogen aan de affuit medegedeeld, veelal benut wordt om den vuurmond weer in batterij te brengen.

VELD-, BERG-, SLOEP- EN LANDINGSGESCHUT.

Deze kanonnen hebben alle een *kaliber* van 75 mM. (1) en verschillen alleen in lengte en gewicht.

Het bergkanon, lang 16 kaliber, weegt 100 KG. en geeft aan de granaat van 5,2 KG. eene aanvankelijke snelheid van 305 M. waarmede een maximum-schootsverheid van 6000 M. wordt bereikt. Ook het sloepgeschut weegt 100 KG.

De veldkanonnen, lang 24 en 32 kaliber, wegen respectievelijk 270 en 350 KG., deelen aan de granaten van 5,2 KG. een V_0 van 430 en 550 M. mede en hebben een maximum-dracht van 6400 en 8500 M.

De *mantel a*, fig. 1, die bij deze vuurmonden één geheel vormt met de tappen, is van voren opgesloten door een ring *b* en grijpt van achter met een kraag om het dunner uiteinde van de kernbuis *c*, waardoor bij den terugloop een doorschieten van deze laatste uit den mantel wordt voorkomen. De deelen van het sluitmechanisme, die achter de kernbuis uitsteken, worden beschermd door den mantel, die een eind achter de kernbuis uitspringt.

De cilindervormige kamer, lang 5 kaliber, wordt door een overgangskegel verbonden met het overige gedeelte van de ziel, dat voorzien is van 22 progressieve trekken.

Het sluitmechanisme, fig. 2, 3, 4, bestaat uit een stalen *sluitstuk a*, dat voren achteruit geschoven kan worden in een bronzen *draairing b*, welke laatste, om een verticale spil *c* scharnierend, aan den mantel is bevestigd.

Het sluitstuk, dat met behulp van een vast handvat *d* en een beweegbaren hefboom *e* wordt bewogen, is voorzien van een schroefdraad, waarvan om den ander drie zesgedeelten zijn weggenomen.

In gesloten toestand grijpen de overgebleven schroefdraden in de moer, die in de kernbuis is gesneden en waarvan eveneens drie sectoren zijn weggenomen; de draagrings is alsdan in zijn conische ligplaats gecentreerd, terwijl een kraag aan het achtereinde van de sluitschroef een ligplaats vindt in een uitfreezing van den draagrings, waardoor het binnendringen van vuil geheel wordt voorkomen.

Om den vuurmond te openen wordt het sluitstuk $\frac{1}{8}$ slag omgedraaid, daarna achteruit gehaald totdat het voorste gedeelte tegen den draagrings stuit, waarna deze om zijn scharnier naar links wordt gedraaid; bij het achteruit halen loopt het sluitstuk over twee richels, die naast den ondersten sector van den draagrings voorkomen.

De draagrings wordt door middel van een *grendel*, fig. 4, die aan de rechterzijde voorkomt, vastgezet in den vuurmond, wanneer het kanon gesloten is, of verbonden aan het sluitstuk, wanneer de vuurmond geopend wordt.

(1) De voordeelen, verbonden aan het gebruik van een kleiner kaliber, zijn oorzaak dat CANET het oorspronkelijk kaliber van 84 mM. voor deze vuurmonden door dat van 75 mM. heeft vervangen.

Bij gesloten vuurmond grijpt de grendel f met zijn rechteruiteinde in een aan den achterkant rond bijgewerkte inzinking van de kernbuis, terwijl het linkeruiteinde uitsteekt in een geleigroef g van het sluitstuk.

Door den schok, die aan den draagrings bij het achteruithalen van de sluitschroef ten slotte wordt meegedeeld, loopt de grendel tegen het ronde vlak van de inzinking in de kernbuis op, wordt daardoor naar links geschoven en komt zijn linkeruiteinde in een gat, dat zich aan het vóóreinde der geleigroef in het sluitstuk bevindt. Draagrings en sluitstuk vormen alsdan één geheel.

Bij het sluiten wordt deze verbinding opgeheven, doordat een schroefbout h , welke op het achtervlak van de kernbuis voorkomt, alsdan drukt tegen een schuin bijgewerkt zijvlak van een inzinking in den grendel, waardoor deze weer naar rechts wordt bewogen en daardoor den draagrings aan den vuurmond verbindt.

De centrale *ontsteking* van de lading geschiedt bij het landgeschut door middel van een wrijvingspijpje, bij het sloepkanon door gebruik te maken van een slagpijpje; een ontijdige ontsteking wordt in beide gevallen voorkomen door een *zekerheidsinrichting*.

In het eerste geval bestaat de zekerheidsinrichting uit een grendel i , fig. 2, 3, met schijf, die achter het zundgat geschoven, dit afsluit.

Dit geschiedt gedeeltelijk door de opwaartsche beweging van den hefboom e van het sluitstuk bij het openen van den vuurmond; de nok op de as k drukt alsdan den grendel naar beneden, gedeeltelijk door de draaiende beweging die het sluitstuk zelf bij het openen moet maken, waarbij de stift l en dus ook de grendel naar binnen wordt geschoven. Hierdoor is het plaatsen van een wrijvingspijpje in het zundgat alleen dan mogelijk wanneer het stuk geheel gesloten is. (Zie *Engineering*, 1890, Juni; *Revue d'Artillerie*, XXXIV, 1889—1890.)

Voor sloepgeschut heeft CANET het gebruik van een slagpijpje noodig geoordeeld, omdat daarbij de bediening zich meermalen achter den vuurmond moet bevinden en verwonding door het uitstroomen van gas of het terugslaan van het pijpje zou kunnen voorkomen. De kop van den hamer, waardoor de ontsteking moet plaats hebben, kan alleen bij geheel gesloten vuurmond in aanraking gebracht worden met het pijpje, omdat door de minste beweging van den hefboom van het sluitstuk, de as waarom de hamer draait, van het zundgat verwijderd wordt. Bij wenteling van de sluitschroef wordt, door de werking van een uitwerper, de huls van het pijpje uitgeworpen; dit is ook het geval met het pijpje zelf wanneer het te vroeg geplaatst is, dat is vóórdát de vuurmond geheel gesloten is. De hamer slaat bij geheel gesloten vuurmond door middel van een aftrektouw tegen het slagpijpje aan en blijft in dien stand, totdat door het opheffen van den hefboom zijn as weer zakt.

Als *gasafsluiter* heeft CANET voor deze vuurmonden die van DE BANGE, hoewel eenigszins gewijzigd, toegepast. De steel m , fig. 3, doorboord voor de centrale ontsteking, wordt in het sluitstuk geschroefd en aan de achterzijde door een dubbele moer vastgezet. Aldus wordt tusschen den verbreedten kop en den voorkant van het sluitstuk de gasafsluitende laag opgesloten. Deze bestaat uit een ringvormige koek van vet en asbest, die, besloten in een linnen zak, vast-

gehouden wordt tusschen een paar komvormige tinnen schijven, terwijl het geheel door een paar gespleten messingen ringen beschermd wordt.

AFFUITEN.

Van de affuiten voor dit geschut bestaan voorloopig twee typen — een voor het bergkanon en het lichtere veldgeschut en één voor het zwaardere veldgeschut.

De affuit 1°. type bestaat uit een paar stalen *zijwangen*, met een paar stroppen aan de as bevestigd en onderling verbonden door een frontplaat, staartbeslag en een viertal tusschenplaten.

De *raden*, stelsel BRUNON, bestaan uit een ijzeren naaf met bronzen voering, stalen speken en velgen en ijzeren radband. De velgen hebben in doorsnede een U-vorm, rusten met de kanten in groeven van den radband, die warm wordt omgelegd, terwijl de verdere verbinding door bouten plaats heeft. Ter plaatse waar de speken in de velgen komen, zijn deze opgevuld met houten klampen.

De spoorbreedte is voor de bergaffuit 70 cM., voor de veldaffuit 1,10 M., de middellijn der raden is respectievelijk 0,94 en 1,21 M. — het gewicht 140 en 390 KG. De veldaffuit heeft tusschen de zijwangen een affuitkistje.

De *stelschroefinrichting*, fig. 1, bestaat uit twee onderling scharnierend verbonden staven, waarvan de bovenste *m* door middel van een draaibout het achtereinde van den vuurmond draagt, terwijl de onderste *n* scharnierend aan een der tusschenplaten is bevestigd.

In deze onderste staaf steken de tappen van de stelschroefmoer *o*, terwijl de stelschroef *p* draait in een ring *r*, die door middel van een paar tappen aan de zijwangen is verbonden. Door ronddraaiing van een handel, bevestigd aan den kop van de stelschroef, zal deze laatste de moer op of neer bewegen, welke beweging, vergroot, aan het vooreinde van de onderste staaf, en door middel van de bovenste staaf aan het kanon wordt meegedeeld. Door deze inrichting is het mogelijk snel en nauwkeurig de elevatie aan den vuurmond te geven: bij het bergkanon van -20° tot $+20^{\circ}$, bij het veldkanon van -6 tot $+20^{\circ}$.

De zijwaartsche richting wordt gegeven met behulp van een houten *richtspaak*, die bij het richten gestoken wordt door een vasten en een beweegbaren ring die beide aan het staartbeslag voorkomen.

De zelfwerkende *reminrichting* (systeem LEMOINE) bestaat in hoofdzaak uit een stalen bandveer, die vóór aan de affuitas evenwijdig daarmee gedragen wordt in twee beugels. Van twee touwen, die met een paar slagen om de beide naven aan den binnenkant van het rad zijn gelegd, is het eene einde bevestigd aan het uiteinde van de bandveer, het andere uiteinde vastgemaakt aan een trekstang. Deze trekstangen zijn scharnierend verbonden met het midden van remstangen, waarvan het eene uiteinde met een draaibout aan de zijwang der affuit is vastgemaakt, terwijl het andere uiteinde een houten remklos draagt.

Bij het afgaan van het schot zal de affuit achteruitloopen en worden de touwen op de naven gerold, hierdoor worden de trekstangen naar voren bewogen en de remklossen tegen de raden gedrukt (1).

(1) Zie o. a. *Mitth. u. G. d. Art. - u. G. - Wesens*, 1890, G. A. Seite 115 u. Taf. 6 en *Revue d'Artillerie*, XXXII, Mai 1888, p. 113.

De affuit voor het zwaardere veldgeschut, de *affût élastique*, fig. 1, verschilt in hoofdzaak van de voorgaande door de wijze van verbinding van as en zijwangen en door de reminrichting.

Op de affuitas zijn twee armen gestoken, aan elk waarvan twee tappen B voorkomen, die opgesloten worden in tappannen, welke onder de zijwangen zijn aangebracht; door deze wijze van verbinding kan derhalve de affuit om haar as scharnieren, de tap B in stand B' komen. De cylinder C van een hydraulischen rem is met zijn achtereinde E scharnierend bevestigd aan een der tusschenplaten D der affuit, terwijl de zuigerstang vastzit aan een ring A, die draaibaar is om het midden van de affuitas. Tusschen den massieven zuigerkop en den vóorbodem van den cylinder is een sterke spiraalveer opgesloten; tegen den achterbodem zijn in den cylinder een paar Belleville-veeren geplaatst, terwijl eindelijk in den binnenwand een 4tal groeven van veranderlijk profiel zijn gesneden.

Bij het afgaan van het schot zal het kanon zich met de affuit achterwaarts bewegen ten opzichte van de affuitas, de tappen B komen in den stand B', E in stand E'; door de werking van den hydraulischen rem wordt de schok op die as gebroken, door de werking van de spiraalveer herneemt de vuurmond zijn oorsponkelijken stand ten opzichte van die as.

Ten einde aan de raden en de affuitas gedurende deze beweging van het affuittijf een onveranderlijken stand te geven, is de affuit verder voorzien van een rem die op de raden werkt. Deze rem bestaat uit een remstang F aan welks uiteinde remklossen voorkomen en die gedragen wordt door een tweetal trekstangen G, waarvan het andere uiteinde door middel van een excentriek aan de as is bevestigd (1).

De zware veldaffuit weegt 490 KG., heeft een spoorbreedte van 1,20 M. bij een radhoogte van 1,31 M., de uiterste elevatie-hoeken bedragen -6° en $+20^{\circ}$.

MUNITIE.

De projectielen, fig. 5, zijn: granaat *a*, granaatkartets *c* en kartets *e*, granaatkartets van verhoogde werking *d*, alle wegende 5,2 KG. en een verlengde granaat *b* van 6,2 KG.

De schokbuis van de granaat heeft een ingeschroefde slagpin en een aanbeeld met slágsas, opgehangen aan een metaaldraad.

De dubbelwerkende buis voor de beide soorten van granaatkartetsen is die

(1) Hoewel de *affût élastique* zeer voldoende uitkomsten gaf, bij het vuren onder 0° bedroeg de terugloop 2,60 M., heeft CANET in den laatsten tijd den terugloop nog meer trachten te beperken door middel van een remschop die, aan den staart der affuit bevestigd, zich bij den terugloop in den grond werkt, of wel door aan de affuit een vast steunpunt in den grond te geven door een remhaak die onder de affuitas is aangebracht.

Uit genomen proeven met het kanon van 75 mM., wegende 360 KG., op de gewijzigde affuit, 550 KG. zwaar, bleek dat bij gebruik van een lading van 1,4 KG. die aan het 3,2 KG. zware projectiel een snelheid van 520 M. meedeelde, de terugloop bij een richthoek van 0° hoogstens 20 mM. bedroeg.

van RUBIN, met twee boven elkaar geplaatste sasringen. (Zie *Revue d'Artillerie*, XXI, Novembre 1882, p. 103).

Het bruine buskruit heeft de meeste overeenkomst met het Fransche modelkruit C₂, de lading bedraagt 0,5 KG. voor het bergkanon, 1 KG. voor het lichte en 1,5 KG. voor het zware veldgeschut.

	CANET-GESCHUT.			Nederl. veldgeschut.
	Berg- en sloepkanon.	Licht veldkanon.	Zwaar veldkanon.	
Kaliber mM.	75	75	75	84
Gewicht v. d. vuurmond KG.	99	263	359	450
Lengte v. d. vuurmond mM.	1200	1800	2400	2300
» » » » Kal.	16	24	32	27,5
Gewicht projectiel KG.	4,6 en 5,2	4,6 en 5,2	5,2	7,06
» lading KG.	0,3 — 0,5	0,56 en 1,—	0,9 en 1,5	1,54
Aanvankelijke snelheid M.	386	460	613	450
Maximum gasdruk atmosph.	1300	2000	2440	2100
Maximum schootsverheid M.	6000	6400	8500	5000
Gewicht affuit KG.	140	390	490	775
Een bepakte voorwagen KG.	292	480	640	802
Aantal projectielen G. en GKT.		24	24	37

L. J. SCHELTEMA.

(Wordt vervolgd.)

van Houten, met twee dorren op den achterste eestranden (Nieuw-Peters N. 1811/12).
XXI, November 1882, p. 103) nu zegt de heer van Houten op een ander
Het pruische boekje heeft de meeste overeenkomst met het Fransche model-
boek C. 2, de latijngedrukte O.F.K. voor het bevelaan, 1880, voor het licht
O.F.K. voor het zware veldgeschut, en de latijngedrukte O.F.K. voor het

BOEKAANKONDIGINGEN.

Titel	Auteur	Jaar	Prijs
Het gewapende Volk. Een boek over legerorganisatie en oorlogsvoering van den tegenwoordigen tijd, door COLMAR baron v. D. GOLTZ, Sous-chef van den Generalen Staf van het Turksche leger. Vierde, omgewerkte en verbeterde druk.	COLMAR baron v. D. GOLTZ	1883	ƒ 4.00
Uit het Duitsch vertaald door W. A. COBLIJN, gepensionneerd Kolonel O.-I. Leger. 's-Gravenhage, DE GEBROEDERS CLEEF, 1892. Prijs ƒ 4.	W. A. COBLIJN	1892	ƒ 4.00

Van de in de laatste jaren in het licht verschenen militaire geschriften heeft wellicht geen zulk een groot aantal lezers gevonden, als het werk van COLMAR baron v. D. GOLTZ: *Das Volk in Waffen*. In 1883 verliet de eerste druk de pers en reeds in 1890 bleek een vierde druk noodzakelijk. Middelerwijl was ook eene Fransche vertaling met ingenomenheid begroet. De oorzaak van dezen bijzonderen opgang is o. i. niet ver te zoeken. Zij ligt in de buitengewone gemakkelijheid, waarmede de Schrijver allerlei vraagstukken op het gebied van legerorganisatie, strategie en tactiek populair heeft weten te behandelen, zonder aan de degelijkheid te kort te doen. Wars van een geleerde terminologie, schetst hij — met het uitgesproken doel om vooral ook buiten de grenzen van het leger licht over krijgsgzaken te verspreiden — in eenvoudige, voor een ieder zonder moeite te begrijpen taal, het wezen en den aard van den hedendaagschen oorlog en van de krachten en middelen, waarmede hij wordt gevoerd. Voegt men hierbij, dat eigen oorlogservaring den Schrijver ruimschoots ten dienste stond en dat hij in hooge mate de gave bezit, om warmte en bezieling in zijn woorden te leggen, dan kan het geen verwondering wekken, dat *Das Volk in Waffen* in korten tijd in Duitschland een volksboek is geworden.

Van dit werk heeft de Kolonel COBLIJN ons thans een Nederlandsche vertaling geschonken. Niet omdat hij verwacht, dat »Het gewapende Volk» in Nederland ooit een volksboek zou worden — daartoe behandelt het, zooals de Vertaler terecht opmerkt, te uitsluitend Duitsche legertoestanden, levert het te uitsluitend beschouwingen over de wijze van oorlogsvoering van groote mogendheden met hare kolossale legers — maar alleen, omdat het uit een staat- en krijgskundig oogpunt zoovele belangrijke waarheden bevat, dat geen staatsman of officier het onbevredigd ter zijde zal leggen.

Hoewel nu naar onze meening voor deze klasse van lezers een vertaling bij ons allermint noodzakelijk kan worden genoemd, zoo erkennen wij toch gaarne de mogelijkheid, dat de arbeid van den Kolonel C. er toe zal bijdragen, om het boek van v. D. GOLTZ ook in ons land in ruimeren kring bekendheid te ver-

schaffen, dan dit tot nog toe het geval was. Gewenscht zou dit zeer zeker zijn, want waarlijk, over leger- en oorlogszaken hoort men bij ons nog maar al te vaak zulke zonderlinge redeneeringen, dat verspreiding van juiste en gezonde denkbeelden ten opzichte van deze onderwerpen niet overbodig mag heeten.

De vertaling, die vermoedelijk meer moeilijkheden heeft opgeleverd, dan een eenvoudige lezing van het Duitsche werk wel zou doen verwachten, is in het algemeen vlot. Wel had o. i. hier en daar de woordenkeus gelukkiger, de correctie ietwat zorgvuldiger kunnen zijn, doch dit zijn kleine vlekjes, die niet beletten, dat het boek ook in zijn Nederlandsch gewaad zich gemakkelijk en vloeiend laat lezen.

Dat de Vertaler den aandrang niet heeft kunnen weerstaan, om nu en dan in noten op verkeerde toestanden bij ons en inzonderheid in Nederlandsch-Indië te wijzen, kunnen wij ons eenigermate verklaren. Want de schrijfwijze van v. D. GOLTZ prikkelt daartoe in hooge mate. Toch gelooven wij, dat de op deze wijze door den Vertaler aangestipte quaestiën in den regel van te ernstigen aard zijn, om zoo terloops in een noot te worden afgehandeld, en dat de Kolonel C. goed zou hebben gedaan, zoo hij in deze richting zijn neigingen krachtiger had onderdrukt.

Het werk van v. D. GOLTZ is in het Nederlandsche leger zeer zeker geen onbekende. Toch zullen er ook onder onze kameraden wellicht nog velen zijn, die het niet of slechts vluchtig hebben gelezen. Mocht deze onderstelling juist zijn, dan hopen wij van harte, dat de thans verschenen vertaling haar weldra tot een onjuiste zal maken. Want »Het gewapende Volk» is een dier boeken, welke geen officier, die op algemeene krijgskundige ontwikkeling prijs stelt en gemis aan eigen oorlogservaring door lezing van geschriften van mannen, die den oorlog persoonlijk hebben meegemaakt, zooveel doenlijk wil vergoeden, ongelezen mag laten. Op diepzinnige beschouwingen over nevelachtige theorieën zal hij niet stuiten. Het geheele werk ademt een gezonden, practischen zin. Het boeit van het begin tot het einde.

Pl.

Breda, Febr. 1893.

Enige schoteltjes lichte kost, voor Officieren toebereid, door

W. M. H. ANTEN, Kapitein der Infanterie. Amersfoort,

B. BLANKENBERG & ZOON, 1893. Prijs f 0.90.

Door de redactie van *De Militaire Spectator* uitgenoodigd, nemen we gaarne een proefje van den maaltijd, door den Kapitein ANTEN, voornamelijk voor de officieren van zijn wapen, toebereid.

Het eerste schoteltje ziet er, de gastheer houde het mij ten goede, niet bijzonder aantrekkelijk uit en heeft bij nader inzien een vreemd smaakje. Het is een middelje om de bataljonsschool af te schaffen: »nutteloos, dus schadelijk, dus ontslagen uit den militairen dienst.» Een kort en krachtig vonnis, maar in de hoogste mate onbillijk.

Bij het doorbladeren meenden we eerst met een soort aardigheid te doen te hebben; de compagniescommandanten, die in bataljonsverband exerceeren, worden

vergeleken met kindertjes, die met vader gaan wandelen. Bij nader inzien bleek het den Schrijver toch ernst te zijn.

Kan de Schrijver zich geen bataljon voorstellen na den tactischen opmarsch der hoofdc colonne en vóór dat het inleidende gevecht afgespeeld is, in een verzamelvorm opgemarcheerd, in afwachting van het gevechtsbevel, dat weldra volgen moet? Ook niet de mogelijkheid dat dat bataljon in zijn geheel moet worden verplaatst, natuurlijk buiten bereik van 's vijands artillerievuur?

Zoo niet, dan raden wij hem vriendelijk aan o. a. eens kennis te maken met de »Wanderungen" op de Boheemsche slagvelden van KÜHNE, en meer in het bijzonder wat in het 2e Heft, blz. 49 vermeld wordt omtrent de noodzakelijkheid om het Konings-Grenadier-Regiment *gesloten* als reserve te zamen te houden, »da man von der Stärke und Absicht des Feindes zunächst keine Ahnung hatte"; en, zoo dat niet voldoende mocht zijn om den Schrijver tot een andere zienswijze over te halen, dan eenige hoofdstukken later de wijze, waarop de 10de Divisie nog ter elfder ure achter den rechtervleugel moest opmarcheeren, toen het bleek, dat de aanvankelijk voorgenomen omvatting van 's vijands rechtervleugel niet kon worden doorgevoerd. Dat zijn voorbeelden aan de practijk ontleend en die men op bijna elke bladzijde der geschiedenis terugvindt.

Onze bataljonsschool is tot een klein aantal bladzijden teruggebracht en laat den bataljonscommandant een groote vrijheid van handelen, zoodat die school, dikwijls in verbinding met het tirailleurreglement beoefend, aan het bataljon een zeer voldoende mate van manoeuvreervaardigheid kan verzekeren.

Een kleine stap verder, en de Schrijver zou in staat zijn het geheele bataljonsverband op te heffen en den commandant van het regiment met 12 compagniescommandanten doen aboucheeren!

We spreken natuurlijk niet over den tijd, die aan oefeningen in gesloten orde kan worden besteed; die kan voor onze toestanden natuurlijk niet groot zijn, en dat behoeft ook niet, wanneer de compagnieën behoorlijk zijn afgericht. Ik hoop niet, dat de »brave jongens" van de compagnie van den Kapitein ANTEN er ongestraft afkomen, wanneer zij, onder zijn oogen in de bataljonsschool exerceerende, naar hartelust staan te draaien, »omdat ze er toch niets van snappen."

Elk leger heeft zijn bataljonsschool, zelfs het Zwitsersche. We kunnen den Schrijver den welgemeenden raad geven om zijn »fulmineeren" maar te staken, want de afschaffing der bataljonsschool zullen wij beiden nooit beleven.

Het tweede gerecht draagt tot etiket: afschaffen van het schatten van afstanden! Wij vreezen, dat menigeen dat schoteltje onaangeroerd zal laten voorbijgaan, nu de vuurleiding aan ons allen, compagniescommandanten in de eerste en voornaamste plaats, steeds hooger en hooger eischen stelt. Het is te hopen dat de Kapitein A. »zijn gevoel van saaiheid" bij een dergelijke hoogst noodzakelijke oefening niet op zijn ondergeschikte luitenants zal overplanten, maar voor hen en zijn kader den beschikbaren tijd door opwekkende afwisseling, waartoe deze oefening zich zoo uitstekend leent, ten nutte zal maken.

Meer smaak vonden wij in de poging om lust tot studie op te wekken, smakelijk gekruid door een wensch om garnizoens-, in plaats van korpsbibliotheken, op te richten. Jammer, dat daar geen begrooting van kosten aan is toegevoegd; we vreezen, dat die niet zou meevallen, terwijl in sommige onzer onmogelijk kleine garnizoenen ten slotte de bibliotheek, rekening houdende met de garnizoenssterkte (1), er toch slechts smalletjes uit zou zien.

De tafel is zoo ruim voorzien, dat de heer A. ons ten goede zal houden, dat we niet uit alle potjes en pannetjes proeven.

Een er van smaakt ons uitmuntend, nl. het opwekken van militairen zin, van liefde voor het vak bij onze jeugdige, aanstaande krijgsmakkers, door hun de roemrijke bladen onzer historie voor te houden en hun door eigen plichtsbe- trachting voor te gaan. Niet het opdreunen echter van een van buiten geleerd lesje vormt het karakter; niet de letter, maar de geest van den door Schrijver bedoelden brief.

Met den Schrijver roepen we gaarne uit: »Weg met *die* theorie van de krijgs- kunst, die ons gelieft te vertellen en voor te schrijven wat wij in dit of dat *algemeen* geval moeten doen." Maar welke zijn die receptenboeken, die men volgens S. den aspirant-officieren in handen geeft? Ze liggen al jaren en jaren op onzen zolder.

Wanneer de brochure het jaartal '73 voerde, dan zou ik zeggen: »ik zal mij aan dezen gezond liberalen schotel eens te goed doen; nu, jammer voor den kok, is zij me een klein beetje oudbakken.

»Terrein en omstandigheden" zijn al lang afgeschaft, tenzij in een gegeven geval de patiënt weet welken invloed de gestalte van dit of dat beschouwde terrein op zekere gevechtswerkzaamheid van den troep uitoefent. Wat de majoor DE VLAMING in '74 scheef, heeft al lang zijn weg gevonden; men kan waarlijk niet zeggen, dat mannen als v. D. GOLTZ, HÖNIG en v. BOGUSLAWSKI bij ons niet in eere zijn. Alle zaken, door den Schrijver opgesomd, worden reeds jaren lang aan de Kon. Mil. Academie en op de cursussen met de leerlingen behandeld, krijgsspel, of liever oefeningen op de kaart (zonder dobbelsteenen natuurlijk, ook die zijn verouderd!), kaderoefeningen, enz. enz. Wel wordt dikwijls maar al te zeer vergeten, dat bij het intreden van de officiersloopbaan, zooals Schrijver terecht opmerkt, de tijd van studie niet is afgesloten. Dan treedt eigenlijk de periode eerst in om practisch het nut van het meer theoretisch geleerde te gaan begrijpen; alleen onder uitmuntende leiding is dat mogelijk. Gelukkig schijnt ook de tijd voorbij dat een jong officier, nog geen zes maanden luitenant, voordrach- ten hield over operatielijnen (!); of een ander, eenige jaren ouder, zich in drie weken moest voorbereiden op »een overzicht van het hedendaagsche standpunt van vesting- en fortbouw;" feiten van vrij recenten datum. Toch zal Schrijver niet willen ontkennen, dat een degelijke grondslag van kennis onontbeerlijk is voor den officier, al was het alleen om hem een overzicht te geven van het uit- gestrekte terrein, dat door hem nog in verschillende richtingen met de meeste zorg moet worden verkend, alvorens hij bekwaam zal zijn voor de zware en belangrijke taak, die op zijn schouders kan worden gelegd.

Al mochten we hier en daar niet met evenveel graagte aanzitten, toch zijn we dankbaar voor de bedoelingen, waarmede ons de schoteltjes werden toegereikt. In dezen tijd van malaise onder het officierskorps, zijn we erkentelijk voor elke poging, die er gedaan wordt, om studiezin aan te moedigen en het hoofd boven water te houden.

De la réduction du charroi dans les batteries de campagne, par le Major A. BERTRANG, commandant les batteries à cheval du 4me régiment d'artillerie. Extrait de la Revue de l'Armée Belge. Liège 1892.

In deze brochure wordt door den S. de mogelijkheid nagegaan, om het aantal voertuigen te verminderen, dat aan de batterijen veld- en rijdende artillerie op voet van oorlog is toebedeeld. Hij werd tot de behandeling van dit onderwerp in de eerste plaats geleid door de ervaring, bij de oefeningen der 1ste cavalerie-divisie in het kamp bij Beverloo opgedaan, waarbij de batterijen, op voet van oorlog uit 20 voertuigen bestaande, »ont paru bien lourdes et bien encombrantes aussi bien aux officiers d'artillerie qu'aux officiers de cavalerie, sous les ordres desquels elles étaient placées au cours des manoeuvres».

Een tweede aanleiding daartoe vond hij in de bestudeering der munitie-aanvulling gedurende den veldtocht 1870/71, waarbij het zijn aandacht trok, dat, hoewel in de slagen bij Mars la tour en St. Privat sommige batterijen meer munitie verbruikten, dan zij met zich voerden, het ontbrekende toch door andere batterijen kon worden aangevuld, terwijl bovendien — niettegenstaande de munitie-colonnes van sommige korpsen tot groote krachtsinspanning genoodzaakt waren — het totale munitieverbruik van de Duitsche artillerie gedurende den geheelen veldtocht toch niet meer bedroeg dan de uitrusting der batterijen en de helft van die der munitie-colonnes.

Er is echter nog een andere reden, die ons dit onderwerp van bijzonder belang doet achten.

Indien tot eene vermindering van het aantal voertuigen der batterijen kon worden overgegaan — zonder aan de in billijkheid te stellen eischen te kort te doen — zou dit natuurlijk allereerst aan die eenheden zelve ten goede komen, omdat de batterij op oorlogsvoet zulk een groot lichaam is, dat elke vereenvoudiging in hare samenstelling met vreugde begroet zou worden. Maar bovendien zou zulk een vereenvoudiging zeker niet van belang ontbloot zijn voor die kleinere Staten, welke met de voor hunne legers beschikbaar gestelde krachten en middelen moeten woekeren en zich bij hunne legerinrichting elke weelde, elke niet bepaald noodzakelijke uitgaaf moeten ontzeggen.

Al moge de winst per batterij verkregen, door de organisatie met een enkel voertuig te verminderen, schijnbaar onbeteekenend zijn, wanneer men haar beschouwt in verband met het aantal voorhanden batterijen, dan vertegenwoordigt bij ons bijv. elk voertuig, dat minder benoodigd is, reeds een winst van 80 paarden en 40 stukrijders (ongerekend het eventueel daarbij ingedeeld geleidend personeel), wat zeker geen onbelangrijke aanwinst is, indien zij bij de vorming van nieuwe batterijen, waaraan ten onzent zoo groote behoefte bestaat, benut wordt.

De S. splitst zijn arbeid in twee deelen: hij beschouwt eerst het aantal bij de batterij ingedeelde caissons en daarna de overige daartoe behoorende voertuigen.

Bij de berekening van den voorraad munitie, welke in de toekomst nodig geacht moet worden, neemt de S. de hoeveelheden tot grondslag, welke in elk der veldslagen van den Fransch-Duitschen oorlog tot en met den slag van Sedan verbruikt zijn (1), en berekent daaruit met behulp der waarschijnlijkheidsrekening

(1) Hij maakt daarbij gebruik van de opgaven voorkomende in: HOFFBAUER und LEO, *Die deutsche Artillerie in den Schlachten und Treffen des deutsch-französischen Krieges 1870-71.* Berlin, 1876-78.

het gemiddeld verbruik voor één batterij in één gevecht en de vermoedelijke afwijking van het verbruik van ééne batterij met betrekking tot het gemiddeld verbruik gedurende het gevecht. Daarna toont hij door verdere berekening aan, dat wanneer de uitrusting van elke batterij gelijk is aan het gemiddeld verbruik vermeerderd met tweemaal de vermoedelijke afwijking ($285,58 + 2 \times 144,16 = 574$ schoten) — d. i. wanneer men aan elke batterij 4 caissons toevoegt — deze, afzonderlijk beschouwd, in 90% van alle gevallen in den slag gedurende één dag in hare behoefte aan munitie zal kunnen voorzien.

Worden echter 3 zulke batterijen tot een afdeeling en 3 afdeelingen tot een regiment vereenigd, dan is de zoo even genoemde hoeveelheid niet meer voldoende; een afdeeling zou, daarvan voorzien, slechts in 75, een regiment slechts in 43% van alle gevallen genoegzaam van munitie voorzien blijken te zijn. Daarom wenscht S. voor elke afdeeling een afdeelingspark, onder bevel van een officier, waarin voor elke batterij 2 caissons aanwezig zijn, waardoor de voorraad per batterij op 758 schoten gebracht wordt. In 98% van alle gevallen zal het verbruik per batterij in elke afdeeling alsdan dit aantal niet te boven gaan.

Opdat de afdeeling echter onder alle omstandigheden over de wellicht benodigde munitie zal kunnen beschikken en omdat het bovendien gewenscht is, dat bij de batterijen, wanneer de strijd zeer lang duurt of met buitengewone hevigheid gestreden wordt, geen vrees voor munitiegebrek zal behoeven te bestaan (un argument d'ordre moral), wordt aan het regiment een regimentspark toegevoegd, waarin voor elke batterij nogmaals 2 caissons aanwezig zijn. De voor elke batterij voorhanden hoeveelheid munitie stijgt daardoor tot 942 schoten, terwijl de berekening aantoont, dat in 99,7% van alle gevallen het verbruik in elk der 3 afdeelingen van het regiment niet hooger zal zijn dan het beschikbaar aantal schoten.

Voor de rijdende batterijen wordt hetzelfde stelsel voorgestaan, in dier voege evenwel dat per batterij 4 caissons en in het afdeelingspark der 2 batterijen, die bij elke cavalerie-divisie zijn ingedeeld, nog 2 caissons per batterij voorhanden zullen zijn. Daar de S, zooals begrijpelijk is, voor de rijdende artillerie hetzelfde kaliber wenscht als voor de veldbatterijen (8,7 mM.) en hij vreest, dat de bewegelijkheid der bij deze laatste behoorende caissons voor de rijdende artillerie te gering zal zijn, stelt hij voor de 4 onmiddellijk bij de rijdende batterijen ingedeelde caissons slechts voor $\frac{2}{3}$ te bekakken.

Wij kunnen met de door S. voorgeslagen regeling niet instemmen:

1°. omdat hij zich daarbij uitsluitend baseert op de in 1870 verbruikte hoeveelheden munitie en wij meenen, dat er alle reden is om, rekening houdende met de sinds dien gewijzigde omstandigheden, in de toekomst een grooter munitieverbruik te verwachten;

2°. omdat wij het ter vermindering van onhoedige wrijvingen noodzakelijk achten, dat elke batterij onmiddellijk over zijne caissons beschikt, waardoor de batterij-commandant bovendien te allen tijde de beschikking heeft over de daarbij ingedeelde manschappen en paarden, ter aanvulling van bij de batterij geleden verliezen. Worden nu een zeker aantal dier caissons in afdeelings- en regimentsparken vereenigd, dan vreezen wij, dat die parken allicht van de batterijen gescheiden zullen worden en zij deze in kritieke oogenblikken wellicht niet zullen kunnen bereiken. Men denke hierbij aan de omstandigheden, die HOHENLOHE tot den stelregel brachten: »Nie wieder gebe ich zu, dass die Batterien von allen ihren Munitions-Wagen getrennt werden»;

3°. omdat deze rogeling een grooter aantal officieren eischt, dan de thans algemeen gebruikelijke, zonder dat de noodzakelijkheid daartoe dringt;

4°. omdat wij verwachten, dat wanneer slechts meermalen oefeningen met batterijen op oorlogsvoet gehouden worden — iets, waarop wij vroeger reeds aandrongen — die batterijen minder „lourdes et encombrantes” zullen blijken te zijn, omdat ook hier alleen door oefening geleerd kan worden de wrijvingen te verminderen en de bezwaren uit den weg te ruimen.

In het tweede gedeelte zijner studie bespreekt S. de overige voertuigen der batterij.

Hij acht — en ons inziens terecht — de bij elke batterij ingedeelde voorraadaffuit eene geheel overtollige weelde. In 420 gevallen, waarin gedurende het eerste gedeelte van den Fransch-Duitschen oorlog een Duitse batterij in het gevecht optrad, werden slechts 6 affuiten onbruikbaar geschoten, welk aantal in de toekomst, tengevolge van het vrij algemeen gebruik van het G. K. T. schot, vermoedelijk nog geringer zal wezen. Daarom wenscht hij de voorraadaffuiten als volgt in te deelen: bij het afdeelingspark 1 (met kanon); bij het regimentspark voor elke afdeeling 1 (zonder kanon) en bij het brigadepark voor elk regiment 1 (zonder kanon).

Kunnen wij ons met de indeeling der *voorraadaffuiten* ten volle vereenigen, met het denkbeeld om bij het afdeelingspark een geheel uitgerust stuk in reserve te houden, kunnen wij — al zijn eenige Staten daartoe reeds overgegaan — niet instemmen. Die stukken, tot batterijen vereenigd, behooren in het gevecht in eerste linie op te treden, waar zij zeker meer op hunne plaats zijn, dan in de afdeelingsparken. En wanneer dan onverhoopt een kanon gedemonteerd mocht worden, dan behelpe men zich met een batterij van 5 stukken. Evenmin als de bataljons en eskadrons voortdurend op hunne volle sterkte zullen blijven, evenmin is het noodzakelijk — hoezeer ook gewenscht — dat dit met de batterijen het geval zal zijn.

Wel zouden wij echter wenschen, dat sluitstukken en vuurmonden onderling verwisselbaar waren en men dus, evenals in Duitschland geschiedt, reserve-sluitstukken kon medevoeren, om in geval van nood te gebruiken.

Gebrek aan ruimte dwingt ons ten opzichte van het overige — niet het minst belangrijke — gedeelte dezer brochure kort te zijn. Er ligt zeker veel waarheid in de bewering van den Generaal WILLE (in zijn „Feldgeschütz der Zukunft”), dat het eerder schijnt, alsof onze batterijen zijn uitgerust voor veldtochten in Siberië of in „darkest Africa,” dan voor het oorlogvoeren in dicht bevolkte streken, waar bijna geen dorp te vinden is, dat niet een smidse en een wagenmakers-werkplaats bezit.

Wanneer men dan ook de uitrustingsstaten van de voertuigen onzer batterijen wilde herzien met den ernstigen wil om alles, wat daarin met het oog op onze toestanden ontbeerd kan worden, te verwijderen, dan zijn wij stellig overtuigd, dat ook ten onzent eene beperking van het aantal voertuigen der batterijen mogelijk zou blijken. Zouden bijv. de smidswagen en de gereedschapswagen niet in de organisatie onzer batterijen gemist kunnen worden, indien men in plaats daarvan één voertuig per afdeeling en één per regiment stelde, bestemd om datgene mede te voeren, wat noodig is tot het uitvoeren van de weinige herstellingen aan het materieel, die te velde zullen voorkomen en op geen andere

wijze kunnen geschieden; een voertuig, dat tevens dienen kon voor het aanmaken van die enkele hoefijzers van *bijzondere afmetingen*, welke men noodig zal hebben? De Majoor BERTRANG zegt hieromtrent: »des essais faits en Belgique ont montré que l'approvisionnement peut comporter uniquement deux ou trois tailles de fer et qu'il ne faut de fers spéciaux, ajustés aux pieds, que pour des chevaux tout à fait exceptionnels.»

Met het oog op de groote voordeelen aan een vermindering van het aantal voertuigen per batterij verbonden, welke wij hierboven in het licht trachten te stellen, komen ons deze vragen der overweging zeer waard voor.

Bovendien zou het o. i. aanbeveling verdienen om de voertuigen van den bagagetrein niet samen te stellen uit een voor- en achterwagen, door oog en haak verbonden, omdat dit altijd oorzaak is van een betrekkelijk zeer gering nuttig effect dier voertuigen en ons ook niet noodig voorkomt, omdat de bagagetrein wel steeds de groote wegen zal kunnen volgen.

Wij hopen, dat het hier door ons besproken werkje ijverig gelezen, maar vooral ijverig bestudeerd moge worden.

INGEZONDEN.

Twee woorden aan den heer A. E. ARKENBOUT SCHOKKER, naar aanleiding van zijne beoordeeling over mijne brochure: *een Dissonnant, enz.*, omdat hij mij van een *onware* tegenstelling beschuldigt.

Waarom is die tegenstelling *onwaar*? Dewijl de heer S. dat vindt, die nooit eerste officier of commandant was, en dus over de toestanden *aan boord* minder goed kan oordeelen dan ik, die dat wèl was. En waarom heeft de heer S. zich niet liever verdiept in mijn beschouwingen omtrent het zijn der adelborsten op het Kon. Instituut van de Marine, waar hij eenige jaren leeraar is geweest?

Voor mijn tegenstelling van het dienstdoen der subalterne officieren en onder-officieren bij de Marine gaf ik *feiten*, en dus geen »*schijn* van waarheid» aan mijn betoog door voorbeelden, aan de *verbeelding* en de ervaring ontleend. Neen, *niets* dan *ervaring* gaf ik, omtrent welke appreciatie men natuurlijk in gevoelens verschillen kon.

Ik heb *waar* willen zijn en gaf mijn overtuiging, waardoor ik natuurlijk met »*verbittering*» van partijen geen rekening kon houden. Maar die feiten zijn volgens den heer S. door een »*zeer donkeren bril*» beschouwd — dan, met welken bril heeft hij mijn brochure gelezen, wanneer hij daaruit »*mishandeling* van minderen door kwaadaardige, plichtvergeten chefs» vernam?

Ik heb dat nergens kunnen vinden, en zeer zeker is dat ook mijne ervaring niet.

En waarom ik die schrille tegenstelling, hooger genoemd, maakte, is den heer S. niet duidelijk. Wel, dat is toch zeer eenvoudig; het staat duidelijk, op bladz. 11: *Opdat er verbetering kome, enz.*! Alles wat den heer S. niet duidelijk voorkomt in deze, staat op die bladzijde te lezen, alwaar geen misvatting mogelijk is.

Wat mij echter niet duidelijk bij den heer S. voorkomt, is, dat hij het een humaniteit acht, dat de staat pensioen toekent in vergelijk van de particulieren meester, die dat *niet* doet. Maar vergeet de heer S. dan, dat de militair zijn *leven* aan den staat verkoopt, tegen een *betrekkelijk* geringe bezoldiging *gedurende* dat leven?

Van bevoegde zijden vernam ik, dat men, o. a. in den Helder, vond:

- 1°. Dat er veel waars in mijn boekje stond.
- 2°. Dat ik allerberoerdst (*passiez moi l'expression*, maar ik weet geen beteekenis-voller woord in deze) behandeld was geworden.
- 3°. Dat ik zeer gematigd en waardig geschreven had.

Nu, dat vind ik zoo'n slechte critiek niet, wanneer men een »reusachtige beschuldiging» (de heer S. zegt het) opwerpt

E. KEMPE.

Daar het bovenstaande schrijven in de besproken aangelegenheid geen nieuwe gezichtspunten opent, wordt een nadere beantwoording daarvan door den heer ARKENBOUT SCHOKKER, aan wien wij inzage van het stukje gaven, overbodig geacht.

De Redactie.